

RAPPORT 435

2016

Gymnasiesärskolan

Uppföljning och analys av 2013 års reform

Skolverket

Gymnasiesärskolan

Uppföljning och analys av 2013 års reform

Beställningsuppgifter:

Wolters Kluwers kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08- 690 95 76

Telefax: 08-690 95 50

E-post: skolverket@wolterskluwer.se

www.skolverket.se/publikationer

Beställningsnr: 16:1524

ISSN: 1103-2421

ISRN: SKOLV-R-435-SE

Form: AB Typoform

Omslagsbild: Michael McLain

Tryck: Elanders Sverige AB, 2016

Upplaga: 1 000 ex

Skolverket, Stockholm 2016

Förord

Denna rapport är redovisningen av ett regeringsuppdrag att följa upp och analysera den reformerade gymnasiesärskolan som infördes hösten 2013. Skolverket uppmärksammar särskilt hur centrala delar av reformen har genomförts av huvudmän och skolor två år efter införandet, samt vilka utmaningar och möjligheter som finns med anledning av reformen.

Rapporten är skriven av Anna Mannikoff (projektledare), Henrik Bengtsson och Charlotte Mannerfelt. Även Helena Herlitz, Christofer Lundin och Eva Wirén har arbetat med uppföljningen. En konsult har genomfört en delstudie på Skolverkets uppdrag.

Uppföljningen har genomförts efter samråd med representanter från Skolinspektionen, Specialpedagogiska skolmyndigheten, Myndigheten för delaktighet samt FUB (intresseorganisation som arbetar för barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning).

Skolverket riktar ett särskilt tack till alla som har bidragit i uppföljningen genom att besvara enkäter och delta i intervjuer!

Stockholm i mars 2016

Anna Ekström
Generaldirektör

Anna Mannikoff
Undervisningsråd

Innehåll

Om den reformerade gymnasiesärskolan	7
Sammanfattning och diskussion	10
Ett minskat elevunderlag påverkar utbildningsutbudet	10
Reformen har påverkat elevsammansättningen	12
Behörighetskravet, apl och elevers övergång till arbete är stora utmaningar	15
Diskussion och Skolverkets slutsatser	17
1. Inledning	23
Uppdraget	24
Skolformen och reformerna	26
Rapportens disposition, begrepp och definitioner	29
2. Eleverna i gymnasiesärskolan	31
Sammanfattning av resultaten	32
Andelen elever i gymnasiesärskolan ökade fram till reformen	33
Ökad andel elever på nationella program	35
3. Utbildningsutbudet	37
Sammanfattning av resultaten	38
Efterfrågan är en faktor som styr utbudet av program	39
Många kommuner saknar gymnasiesärskoleenheter	40
Hälften av länen saknar programmet för samhälle, natur och språk	42
Många gymnasiesärskoleenheter är små	44
Hotell, restaurang och bageri på flest skolenheter	45
4. Mottagandet och antagningen	49
Sammanfattning av resultaten	50
En lång process inför antagningen	51
Flera underlag för bedömning av sökande till individuella program	54
Elevernas programval blir oftast tillgodosedda	58

5. Kunskapsutmaningarna i utbildningen	61
Sammanfattning av resultaten	62
GyS 13 sätter fokus på kunskap – men missar livskunskapen	63
Lärares kompetens är viktig men behörigheten svår att realisera	67
Rektors och lärares erfarenhet inom skolformen är stor	69
6. Flexibiliteten och samverkan med gymnasieskolan	73
Sammanfattning av resultaten	74
Flexibilitet är en kärna i gymnasieskolan	75
Samverkan med gymnasieskolan – för "integrering" och "inkludering"	81
Svårt att organisera för samverkan och flexibilitet	84
7. Utbildning för ett framtida arbetsliv	87
Sammanfattning av resultaten	88
Apl kan ge möjligheter, men svårt att få det att fungera	89
Mer apl för varje årskurs	93
Stora skillnader i skolors samverkan med arbetslivet	96
Oro över elevernas framtid på arbetsmarknaden	100
Referenser	102
Bilaga 1. Data och metod	103
Bilaga 2. Statistik per program	106

Om den reformerade gymnasiesärskolan

Utbildningen i gymnasiesärskolan är till för ungdomar som inte längre är skolpliktiga och som inte har förutsättningar att klara gymnasieskolans kunskapskrav på grund av en utvecklingsstörning eller en förvärvad hjärnskada. Sedan 2010 års skollag infördes ingår elever med autism eller autismsliknande tillstånd bara i målgruppen om de också har en utvecklingsstörning eller förvärvad hjärnskada.

Det är hemkommunen som ska fatta beslut om en elev tillhör gymnasiesärskolans målgrupp före mottagandet i gymnasiesärskolan. Även om eleven tidigare har gått i grundsärskolan kan hemkommunen behöva komplettera bedömningar i tidigare utredning inför detta beslut.¹ Till skillnad från innan reformen har en elev som tidigare har gått i grundsärskolan alltså inte en ovillkorlig rätt att bli mottagen i gymnasiesärskolan.

De nationella programmen är nu öppna för alla

I den reformerade gymnasiesärskolan finns nationella och individuella program, medan den tidigare möjligheten att erbjuda specialutformade program är borttagen.²

Reformen innebär att de nationella programmen är öppna för alla elever i gymnasiesärskolans målgrupp. Endast elever som inte kan följa undervisningen på nationella program ska bli mottagna på individuella program. Hemkommunen ska därför bedöma om en elev som söker ett individuellt program har förutsättningar att följa ett nationellt program.

Varje kommun ansvarar för att själva eller genom samverkan erbjuda alla som tillhör målgruppen en utbildning av god kvalitet i gymnasiesärskolan, och informera om de olika programmen. Kommunen ska sträva efter att erbjuda ett allsidigt utbud av nationella program, och anpassa utbudet så långt som möjligt med hänsyn till ungdomarnas önskemål.

Genom reformen ändrades reglerna för antagningen så att gymnasiesärskolans elever i större utsträckning kan välja program, skola och i vilken kommun de vill gå. Tidigare var det huvudmannen som efter samråd med elev och vårdnadshavare beslutade vilket program som eleven skulle gå.

-
1. Om en utredning saknas eller det av andra skäl bedöms nödvändigt ska hemkommunen se till att en sådan görs eller att den befintliga kompletteras. Utredningen som ligger till grund för kommunens beslut ska innehålla en pedagogisk, en psykologisk, en medicinsk och en social bedömning.
 2. I det fall en huvudman vill utnyttja de möjligheter som finns till avvikelser från nationella program (särskild variant eller en avvikelse inom ramen för en rikskrekryterande utbildning) ska Skolverket kvalitetssäkra och godkänna det.

De nationella programmen har *programmål* som beskriver vilka kunskaper eleverna ska tillägna sig. Eleverna läser kurser i ämnen, och får kursbetyg på skalan A till E. I den tidigare gymnasiesärskolan kunde elever få antingen betyg Godkänt eller Väl godkänt. Samtliga nationella program i gymnasiesärskolan ska förbereda eleverna för ett yrkesliv och en central del i utbildningen är det *arbetsplatsförlagda lärandet* (apl). Apl innebär att kurser eller delar av kurser förläggs till en eller flera arbetsplatser. Kraven är större på att apl ska höra ihop med de olika nationella programmen och att det är programmets ämnesplaner som ska styra innehållet i apl, jämfört med den *arbetsplatsförlagda undervisningen* (apu) som fanns enligt det tidigare regelverket. Eleverna ska genomföra minst 22 veckor apl på alla nationella program inom gymnasiesärskolan.

Utbildningen på ett individuellt program har inget program mål utan utformas utifrån den enskilde individens förutsättningar och behov. Eleverna läser ämnesområden, men får inte betyg i dessa.³ Den tidigare indelningen på individuella program i *yrkesträning* och *verksamhetsträning* har tagits bort. Yrkesträningen innebar att elever kunde läsa kurser i ämnen och få betyg i dessa, medan verksamhetsträningen i större utsträckning var inriktad på att träna grundläggande förmågor, såsom kommunikation och socialt samspel. Det får förekomma *praktik* på de individuella programmen om rektor bedömer att det är till nytta för eleven. Praktiken styrs inte av innehållet i ämnesområdesplanerna, utan skolan är fri att utforma den. Omfattningen beslutas för varje enskild elev.

Gymnasiesärskolans fokus på kunskap har ökat genom reformeringen, liksom även på flexibilitet mellan skolformer och mellan nationella och individuella program för att möjliggöra anpassningar utifrån elevernas enskilda förutsättningar och behov. Det var före reformen även möjligt för elever på nationella program att läsa *kurser enligt gymnasieskolans ämnesplaner*, men individanpassningen utökades genom reformen så att elever på nationella program nu även kan läsa ämnesområden på individuella program. Elever på individuella program kan också läsa *kurser från gymnasiesärskolans nationella program*.

Introduktionsprogram möjliga att söka för målgruppen

Elever i gymnasiesärskolans målgrupp har sedan reformeringen en ökad möjlighet att söka några av gymnasieskolans introduktionsprogram.⁴ Hemkommunen ska erbjuda elever från grundsärskolan *yrkesintroduktion* och

3. Ämnesområden är mindre detaljerade än ämnen, och inte uppdelade i kurser vilket ämnen är.

4. Introduktionsprogrammen är främst avsedda för elever som inte är behöriga att söka till gymnasieskolans nationella program.

individuellt alternativ inom gymnasieskolan om eleven önskar en sådan utbildning.⁵ Endast om det finns synnerliga skäl med hänsyn till elevens bästa behöver hemkommunen inte erbjuda dessa program. De båda programmen blev öppna för gymnasiesärskolans målgrupp genom 2010 års skollag, men då skulle hemkommunen bedöma om eleven klarade av utbildningen. Rätten att välja introduktionsprogram för gymnasiesärskolans målgrupp stärktes alltså genom reformen. Hemkommunen får sedan reformen infördes, även erbjuda *språkin introduktion* för gymnasiesärskolans målgrupp.⁶

-
5. Yrkesintroduktion syftar till att ge elever en yrkesinriktad utbildning som underlättar deras etablering på arbetsmarknaden eller som leder till studier på ett yrkesprogram. Individuellt alternativ syftar till att eleverna ska gå vidare till yrkesintroduktion, annan fortsatt utbildning eller arbetsmarknaden.
 6. Det är en utbildning med tyngdpunkt i svenska språket för ungdomar som nyligen anlänt till Sverige.

Sammanfattning och diskussion

I denna rapport följer Skolverket upp och analyserar den reformerade gymnasiesärskolan som infördes hösten 2013. Vi uppmärksammar särskilt hur centrala delar av reformen har genomförts av huvudmän och skolor två år efter införandet, samt vilka utmaningar och möjligheter som finns med anledning av reformen.⁷

Underlag för uppföljningen är den officiella statistiken, en enkätstudie till samtliga rektorer inom gymnasiesärskolan, intervjuer med kommunföreträdare, rektorer, lärare och studie- och yrkesvägledare i sex kommuner samt telefonintervjuer med tjänstemän inom antagningen till gymnasiesärskolan i ytterligare 26 kommuner.

I detta kapitel sammanfattar vi först, och sedan diskuterar vi de övergripande resultaten från uppföljningen tematiskt, främst avseende utmaningar och möjligheter med anledning av reformeringen av gymnasiesärskolan. Kapitlet avslutas med några slutsatser som Skolverket drar av studien.

Ett minskat elevunderlag påverkar utbildningsutbudet

År 2014 gick 7 000 elever i gymnasiesärskolan.⁸ Det motsvarar cirka två procent av samtliga elever som gick i gymnasiesärskolans fyra årskurser och gymnasieskolans tre årskurser. Under den senaste femårsperioden har antalet elever i gymnasiesärskolan minskat med fler än 2 000 elever. Till stor del förklaras nedgången av en minskning i antalet ungdomar i gymnasieåldern. Dessutom har andelen av alla elever i gymnasieåldern som går i gymnasiesärskolan minskat mellan 2012 och 2014.

Förklaringar till nedgången i andelen elever i gymnasiesärskolan de senaste åren kan bland annat sökas i införandet av 2010 års skollag och i den reformerade gymnasiesärskolan 2013. För det första har kraven på mottagandet av elever skärpts så att elever inte ska bli felaktigt mottagna i skolformen. För det andra finns möjligheten för elever som har gått grundsärskolan att istället för gymnasiesärskolan välja bland tre av gymnasieskolans introduktionsprogram. För det tredje tillhör inte längre ungdomar med autism enbart på den grunden målgruppen för skolformen.

7. Rapporten redovisar ett uppdrag från regeringen att följa upp och analysera den reformerade gymnasiesärskolan.

8. Samtliga redovisningar per år avser mätningen den 15 oktober.

Kommunerna ska sträva efter att erbjuda ett allsidigt utbud av nationella program och inriktningar i gymnasiesärskolan. Men förutsättningarna för att kunna ha ett allsidigt utbud har enligt vad som kommit fram i våra studier försämrats av att antalet sökande till gymnasiesärskolan minskat de senaste åren.⁹ Nästan var femte rektor uppger i vår enkät att nationella program läsåret 2014/15 inte startade på grund av att de sökande var för få.

Andelen elever på nationella program ökar

En intention med gymnasiesärskolans reform var att en större andel av eleverna i gymnasiesärskolan skulle kunna få sin utbildning på nationella program.¹⁰ Den officiella statistiken visar också att andelen elever har ökat något på nationella program. Året före reformen, 2012, var andelen elever i årskurs 1 som gick på ett nationellt eller specialutformat program 54 procent.¹¹ Andelen elever som läser på nationella program i årskurs 1 har stigit till 57 procent år 2014.

Programmet för hotell, restaurang och bageri var det största nationella programmet år 2013 och 2014, med cirka 170 elever i årskurs 1 båda läsåren. Skillnaden är stor mot det minsta programmet, samhälle, natur och språk, där antalet elever i årskurs 1 minskade mellan 2013 och 2014, från 45 till 35 elever. År 2014 saknades programmet helt i 11 av landets 21 län.

Många elever läser i en annan kommun

Många elever i den reformerade gymnasiesärskolan går på en skolenhet som finns i en annan kommun än den där eleven är folkbokförd. År 2014 fanns det skolenheter med elever i årskurs 1 och 2 i drygt hälften av landets kommuner (161 av 290 kommuner). Det betyder att många elever pendlar över en kommungräns för att nå sin skola, men det finns också skolor som anordnar inackordering och som tar emot elever från ett stort antal kommuner. Vidare förekommer det att kommuner samverkar vad gäller att erbjuda utbildning inom gymnasiesärskolan. De senaste årens minskade elevunderlag kan ytterligare ha ökat behovet av en sådan samverkan.

9. Enligt SCB:s befolkningsframskrivningar beräknas antalet ungdomar mellan 16 och 19 år öka från och med 2017.

10. SOU 2011: 8; *Den framtida gymnasiesärskolan – en likvärdig utbildning för ungdomar med utvecklingsstörning*.

11. De tidigare specialutformade programmen skulle innehålla kärnämnen och delar av nationella program men svarade inte mot något av programmålen för de nationella programmen. De skulle ha samma nivå i utbildningen som de nationella programmen, men det fanns indikationer på att de inte alltid hade det, enligt SOU 2011:8; *Den framtida gymnasiesärskolan – en likvärdig utbildning för ungdomar med utvecklingsstörning*.

Reformen har påverkat elevsammansättningen

Reformeringen av gymnasiesärskolan innebär att en större valfrihet har skapats för eleverna, och programmens inriktning och innehåll har delvis förändrats. Uppföljningen visar att detta i flera avseenden har fått genomslag i verksamheterna. Insikten om förändringarna och deras konsekvenser förefaller successivt sjunka in hos verksamhetsföreträdare. De beskriver såväl positiva aspekter som svårigheter som är kopplade till den reformerade utbildningen i dessa avseenden.

Förändringar inom mottagande och antagning

Våra telefonintervjuer visar att Skolinspektionens tidigare kritik av beslutsunderlagen för mottagandet i skolformen har lett till att många kommuner gått genom, och vid behov kompletterat tidigare utredningar.¹²

Det finns kommuner i telefonintervjustudien som gör nya pedagogiska utredningar av *alla* sökande inför valet till gymnasiesärskolan. Men studien visar också att det finns kommuner som inte verkar ha uppmärksammat att det inte längre räcker att en elev har varit mottagen i grundskolan för att hon eller han ska tillhöra gymnasiesärskolans målgrupp, och att kommunen måste fatta ett nytt beslut.

I intervjuerna framkommer att de nya bestämmelserna inom mottagningen och antagningen har lett till förändringar av organisationen för att säkerställa att kommunen lever upp till de nya kraven och för att förbättra rättssäkerheten för eleverna. Det innebär bland annat att en del kommuner har inrättat nya enheter eller team, att man har sett över delegationsordningar och liknande.

Elever med lindrig utvecklingsstörning väljer bort gymnasiesärskolan

Det har inte framkommit några uppgifter i vår uppföljning om att huvudmän använder sig av bestämmelsen att med hänvisning till synnerliga skäl neka en elev att välja ett av gymnasieskolans introduktionsprogram. Det finns uppgifter både i tidigare studier och i uppföljningen om att ett antal elever väljer ett introduktionsprogram istället för gymnasiesärskolan. Dessa elever beskrivs i vår uppföljning framför allt som elever med en lindrig utvecklingsstörning som kan ha svårt att identifiera sig med elever med måttlig eller grav utvecklingsstörning. En tolkning som intervjupersoner gör är att elever snarare väljer *bort* gymnasiesärskolan för dess stigmatiserande effekter, än *till* introduktions-

12. Skolinspektionen (2011), *Mottagandet i särskolan under lupp. Granskning av handledning, utredning och information i 58 kommuner.*

programmen för utbildningens innehålls skull. Det finns erfarenheter av att gymnasieskolans introduktionsprogram i vissa kommuner har börjat anpassa sin verksamhet för att bättre passa elever med utvecklingsstörning.

En kognitivt svagare elevgrupp på nationella program...

En uppfattning som kommit fram i intervjuer och enkäter är att elevgruppen på de nationella programmen är på en lägre kognitiv nivå än tidigare. Spannet i elevernas förutsättningar och förmågor upplevs ha blivit större. Intervju-personer i uppföljningen uppmärksammar flera orsaker till denna utveckling. Bland annat uppfattar de att den ökade valfriheten bidrar till detta. Skillnaden mellan nationella och individuella program har i flera avseenden gjorts större uppfattar de, genom att den tidigare indelningen i yrkesträning och verksamhetsträning har tagits bort på de individuella programmen. Även betyg och ämnen som tidigare fanns inom yrkesträningen har tagits bort på de individuella programmen i den reformerade gymnasiesärskolan. Detta gör att fler elever vill läsa nationella program. En del verksamheter beskriver hur de efter reformen i större utsträckning uppmanar elever som tidigare skulle ha gått i yrkesträning på individuella program att söka ett nationellt program.

De nationella programmen är nu helt fria att söka för alla elever som önskar. *Urval* av sökande till nationella program, för att antalet utbildningsplatser är färre än antalet sökande, är ovanligt. Det beror på att elevgruppen är liten och de sökande få.

Uppföljningen visar att kommunerna har tämligen likartade bedömningskriterier för om elever som söker individuella program klarar att följa undervisningen på ett nationellt program eller inte. Men det finns även en osäkerhet om hur stora anpassningar som är rimliga eller möjliga på nationella program, vilket påverkar dessa bedömningar. Det förekommer att skolan och vårdnadshavare/elever är oeniga om vilket program som är lämpligt för elever. Intervju-personer uppfattar att avsaknaden av någon sorts formella behörighetskriterier för att gå ett nationellt program kan försvåra denna kommunikation. På denna punkt skiljer sig också bestämmelserna med de som finns för gymnasieskolan, där det finns behörighetskriterier för nationella program. Det finns önskemål i verksamheter som har ingått i uppföljningen om att behörighetskriterier också ska införas för gymnasiesärskolans nationella program.

... men större krav i utbildningen

Reformeringen av gymnasiesärskolan har inneburit att *kunskap* har fått en mer framskjuten plats i utbildningen. Våra intervjuer visar att verksamheterna välkomnar denna omsvängning. Det har lett till diskussioner om kärnfrågor i det pedagogiska arbetet, om mål, kunskapsprogression och bedömningsfrågor.

De nya styrdokumenterna har motiverat insatser för att utveckla personalens kompetens.

Rektorer och lärare i uppföljningen uppfattar att kunskapsutmaningarna är mer uttalade i de nya styrdokumenterna. Bland annat så uppfattar de att det är ett mer omfattande och specificerat innehåll som ska hinnas med. En konsekvens av detta som intervjupersoner uppmärksammar är att flexibiliteten i detta avseende har minskat genom den ökade styrningen, något som en del uppskattar och andra tycker är problematiskt utifrån att behoven hos eleverna kan skifta kraftigt. Det framkommer också en kritik mot att kunskap som är viktig för att eleverna ska klara sig i vardagen och estetiska ämnen har nedprioriterats på de nationella programmen.

Det finns farhågor om att kunskapskraven är orimligt höga för gymnasieskolornas elever, i synnerhet utifrån reformens intention att fler elever ska gå på nationella program. Vissa tycker att styrdokumenterna är för liten utsträckning utgår från elevernas förutsättningar och behov. Några konsekvenser av detta som framkommer i uppföljningen är att:

- Pedagogiska anpassningar behöver göras i större utsträckning än tidigare för elever på nationella program. Anpassningar som innebär att elever på nationella program kan läsa ämnesområden på individuella program kan försvåras av motstånd från vårdnadshavare och elever.
- Lärare upplever svårigheter med att individanpassa undervisningen när spannet i elevers förutsättningar har ökat. Skolor arbetar därför med nivågrupperingar, enskilda uppgifter för elever och assistenter för att skapa en rimlig undervisningssituation.
- Färre elever i dag än tidigare förefaller ha förutsättningar att läsa kurser ur gymnasieskolans utbud, även om rektorer uppfattar att de har goda möjligheter att erbjuda elever som har förutsättningar och behov detta.

Uppföljningen visar att det kan vara särskilt svårt att hitta bra utbildningsuppbygg för elever som ligger på gränsen till att kunna följa undervisningen på nationella program. Elever som enligt skolans bedömning hamnar på fel program riskerar enligt intervjuade lärare att må dåligt eller rentav fara illa när deras förmågor inte alls matchar nivån i utbildningen även om de får stöd. Intervjupersoner uppmärksammar i uppföljningen det betydelsefulla i att elever kan identifiera sig med sina klasskamrater och känna en *tillhörighet* till gruppen. Detta påverkar elevernas möjlighet att utveckla kunskaper och sociala färdigheter i utbildningen. Det kan försvåras om undervisningen i stor utsträckning är splittrad mellan nationella och individuella program, om en elev går på ett program som den inte har förutsättningar att följa undervisningen på, eller om undervisningsgruppen är för liten.

Samverkan och gemensam undervisning med gymnasieskolans introduktionsprogram lyfts i intervjuerna fram som en potentiellt bra möjlighet för elever som har svårt att identifiera sig med gymnasiesärskolan och/eller har blivit sent utredda.

Vedertagna resursfördelningsprinciper kan bli ett problem visar uppföljningen, när stöd- och anpassningsbehoven blir större för elever på gymnasiesärskolans nationella program och på gymnasieskolans introduktionsprogram. Resurserna för att träna grundläggande förmågor och mer omfattande stödbehov finns i större utsträckning på individuella program, vilket kan avspeglas i en högre elevpeng och större lärartäthet.

Behörighetskravet, apl och elevers övergång till arbete är stora utmaningar

Tre stora utmaningar för den reformerade gymnasiesärskolan som framkommit i uppföljningen är det kommande kravet på lärares behörighet, att anordna apl, och elevernas övergång till arbetsmarknaden efter avslutad utbildning. I följande avsnitt beskriver vi våra resultat inom dessa tre områden.

Hur ska lärarna med behörighet räcka till?

Kravet på lärares behörighet stärktes i 2010 års skollag. Från den 1 juli 2018 behöver lärare som undervisar i gymnasiesärskolan i andra ämnen än yrkesämnen ha legitimation med rätt ämnesbehörighet. Det kräver att läraren, förutom ämnesstudier i ämnet, har en speciallärarexamen (eller jämställd utbildning) med specialisering mot utvecklingsstörning.

I svaret på en öppen enkätfråga om vad som är den största utmaningen med anledning av reformen, tar många rektorer upp det kommande behörighetskravet.¹³ Rektorerna uppger att kravet kan försvåra möjligheten att överhuvudtaget anordna utbildning inom gymnasiesärskolan i egen regi. Andra uttrycker oro över att elevernas behov av kontinuitet äventyras om skolan inte kan tillsvidareanställa lärare som saknar kompetens i något ämne eller speciallärarexamen (eller motsvarande). Dessa typer av kommentarer framförs även av rektorer som har påbörjat kompetensutveckling av lärare.

Skolverkets statistik visar att 15 procent av de lärare som omfattas av det kommande legitimationskravet hade fått legitimation i februari 2016.

13. Vilket formellt inte är en del av reformen, utan av 2010 års skollag.

Svårt att ordna apl-platser

Vi har i enkäten fått en del positiva kommentarer om apl och den ökade kopplingen mellan skola och arbetsliv som reformen medfört. Apl kan enligt kommentarerna stärka elevernas förutsättningar att få en koppling till arbetsmarknaden. Men sammantaget visar våra resultat att det är problematiskt för många skolor att få apl att fungera som det är tänkt. Svårigheter som vi har fått beskrivna handlar om att ordna apl-platser, kunna ge tillräckligt stöd till handledare på arbetsplatserna och utforma apl så att alla i den nuvarande elevgruppen klarar av att genomföra den. Men Skolverket vill också poängtera att det finns skolor där apl verkar fungera bättre än på andra. Det kan t.ex. handla om att skolan samarbetar med kommunens arbetsmarknadsverksamhet för att rekrytera handledare till apl inom kommunala verksamheter.

Sex av tio rektorer anger i enkäten att det är ganska svårt eller mycket svårt att ordna utbildningsrelevanta apl-platser, men tillgången skiljer sig mellan programmen. Sämst är utsikterna enligt rektorerna för programmet för estetiska verksamheter och programmet för samhälle, natur och språk, och bäst är utsikterna för programmet för hotell, restaurang och bageri. Intervjuerna visar att studie- och yrkesvägledare, men även yrkeslärare och annan personal, lägger mycket tid på att bygga upp kontakter med branscher och arbetsgivare i syfte att få apl-platser. Förutom att gymnasiesärskolans målgrupp har sina särskilda förutsättningar som arbetsplatserna måste ta hänsyn till, råder också konkurrens med andra skolformer och utbildningar om platserna.

För elever som är inackorderade vid sin skola, kan det vara aktuellt att göra apl i hemkommunen för att underlätta en framtida övergång till arbetsliv. Det kan innebära många resor för skolans personal som ska följa upp hur apl fungerar och ge stöd till elever och handledare.

Den ändrade elevgruppen får konsekvenser för apl

I de kommuner som Skolverket besökt bedömer lärare att en betydande andel av deras nuvarande elever kommer ha mycket omfattande behov av stöd för att kunna genomföra apl. Att fler elever har stora stödbehov kan göra det än mer problematiskt att hitta apl-platser som är utbildningsrelevanta. Det ställer också höga krav på stöd till handledarna.

Trots omfattande förberedelser inför valet till gymnasiesärskolan och att de flesta får gå den utbildning som de väljer, finns ändå uppgifter i intervjuer om att alla elever inte har förstått kopplingen mellan det program de har valt och vilket typ av arbete det leder till. Nuvarande system bygger på att eleverna kan välja ett program inom gymnasiesärskolan och förstå konsekvenserna av sitt val. Svårighet att förstå konsekvenser kan emellertid vara en del av den funktionsnedsättning som en utvecklingsstörning ger.

I intervjustudien framkommer också ståndpunkten att kravet att apl ska bygga på kurserna i det aktuella programmet är för långtgående för elevers bästa. Utifrån en del elevers förutsättningar och behov kan det finnas andra mer lämpade apl-platser än sådana som ligger inom programmets inriktning.

Önskan om mer samverkan med offentliga arbetsgivare och kommunpolitiker

Flera faktorer förefaller enligt intervjustudien ha betydelse för att apl ska fungera. Apl behöver till att börja med vara planerad och organiserad så att både omfattning och krav på självständighet ökar successivt, med utgångspunkt i elevernas förutsättningar. Sedan måste det finnas tillräckligt med stöd både åt elever när de gör apl, och åt handledare på arbetsplatsen. Det måste också finnas en väl fungerande uppföljning. Slutligen behöver skolan samverka med både arbetsliv och andra aktörer dels för att få till stånd apl, dels för att skapa förutsättningar för en fortsättning på arbetsmarknaden för ungdomarna efter gymnasiesärskolan.

Enkätsvaren visar påtagliga variationer när det gäller gymnasiesärskolors samverkan med externa aktörer. Mindre än hälften av rektorerna uppger i enkäten att ett eller flera lokala programråd är knutna till deras gymnasiesärskola.

Inga elever hade gått alla fyra år i den reformerade gymnasiesärskolan när denna uppföljning genomfördes, men eftersom reformen inriktats på att förbättra elevernas förutsättningar på arbetsmarknaden är frågan om framtida möjligheter aktuell redan nu. Intervjuer visar att det finns en oro bland dem som arbetar i gymnasiesärskolan för att det inte ska finnas mottagare för eleverna på arbetsmarknaden, och en önskan om att offentliga arbetsgivare ska ta ett större ansvar.

Diskussion och Skolverkets slutsatser

Uppföljning är genomförd två år efter reformeringen av gymnasiesärskolan vilket är en kort tid för alla de omställningar som reformen kräver. Skolverket anser dock att det redan nu finns anledning att särskilt uppmärksamma några förändringar som har skett.

Elevernas val påverkar programutbudet

Den ökade valfriheten som innebär att elever och vårdnadshavare i större utsträckning kan välja skolform, program och skola har fått genomslag i verksamheterna. Svängningar i elevunderlag och den ökade valfriheten leder dock till en osäkerhet angående hur stort programutbudet blir i kommunerna,

och hur många kommuner och enskilda huvudmän som kommer att anordna gymnasiesärskola. Elevers valmöjligheter i sitt närområde riskerar att bli begränsat under vissa perioder eller på vissa platser.

Uppstramningar har skett i arbetet med att bedöma målgruppsstillhörigheten

Uppföljningen indikerar att arbetet med mottagande i gymnasiesärskolan och antagningen till olika utbildningar har stramats upp. Medvetenheten om bestämmelserna inom dessa områden förefaller ha höjts jämfört med tidigare rapporter från Skolinspektionen. Bestämmelserna förefaller ge tydligare incitament för verksamheterna att skärpa sina rutiner.

Skolverket anser att detta borgar för en större rättssäkerhet för eleverna i gymnasiesärskolan genom att säkrare bedömningar kan göras. Det är emellertid viktigt att dessa processer utformas så att besked till elever, vårdnadshavare och skolor om olika bedömningar inom mottagandet och antagningen inte drar ut på tiden i onödan.

Mer stöd behövs för arbetet med de nya styrdokumenterna

Att utbildningen i gymnasiesärskolan ska fokusera på kunskap, utifrån elevernas förutsättningar, är en viktig princip. Även här visar uppföljningen att utvecklingen är på rätt väg. Likheter med gymnasieskolans styrdokument gör att gymnasiesärskolan lättare kan delta i gemensamma diskussioner med gymnasieskolan, och på så sätt finns förutsättningar för att bidra i och bredda dessa diskussioner utifrån gymnasiesärskolans perspektiv så att skolformen kan bli en mer integrerad del av skolväsendet.

Skolverket ser positivt på denna utveckling och menar att gymnasiesärskolan även fortsatt ska ha höga förväntningar på eleverna och utmana dem i deras kunskapsutveckling så långt som möjligt.¹⁴ Utmaningarna som följer av den förändrade utbildningsstrukturen inom skolformen är dock stora enligt Skolverkets bedömning. De individuella programmen har gjorts om, de specialutformade programmen som medgav en större flexibilitet i utbildningsinnehållet har tagits bort och de nationella programmen har fått en delvis förändrad målgrupp. För att lärare och annan skolpersonal ska kunna fortsätta att utveckla arbetet i enlighet med reformens intentioner behöver de än mer fortbildning/kompetensutveckling och stöd av såväl huvudmän som statliga

14. Ett delmål i regeringens strategi för funktionshinderpolitiken är att skolor genom ett kontinuerligt utvecklingsarbete ska se till att personalen har hög tilltro till alla elevers förmåga och visa höga förväntningar på deras skolprestationer. Socialdepartementet (2011), *En strategi för genomförandet av funktionshinderpolitiken 2011–2016*.

aktörer såsom Skolverket och Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM).¹⁵ Även behovet av stödresurser inom t.ex. elevhälsan, såsom speciallärare och specialpedagoger, borde enligt Skolverkets bedömning öka.

En fråga är dock om systemet och styrdokumenterna kan bli ett ännu bättre redskap för gymnasiesärskolans personal, så att de i än högre utsträckning kan ge eleverna rätt förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Vi kan konstatera att elevgruppen var delvis en annan när utredningen som reformen bygger på genomfördes. Eleverna i gymnasiesärskolan hade då ökat i antal och andel sedan mitten av 1990-talet. Efter år 2010 vände emellertid elevutvecklingen och elevgruppen är i dag mindre och tydligare avgränsad än den tidigare elevgruppen var. Detta kan enligt Skolverket få implikationer för gymnasiesärskolans och styrdokumentens utformning. Denna uppföljning har inte haft till syfte att kartlägga hur väl styrdokumenterna är anpassade efter elevgruppens förutsättningar, men resultaten ger ändå upphov till vissa frågor inom detta område:

- Är styrdokumenterna, såsom läroplan, ämnesplaner och kurser, formulerade med hänsyn till elevgruppens förutsättningar? Är kunskapskraven på en rimlig nivå?
- Behöver det finnas en större flexibilitet inom ramen för nationella program avseende innehållet, för att underlätta vissa anpassningar? Behövs en breddning av programfördjupningarna, eller en större flexibilitet inom apl, för att fler elever ska kunna genomföra apl utifrån sina individuella förutsättningar och behov?¹⁶ Elever inom gymnasiesärskolans målgrupp har begränsade möjligheter till vidareutbildning efter gymnasiesärskolan. Möjligheten att ändra inriktning på apl om förutsättningarna och behoven uppstår framstår som större för dem än för gymnasieskolans elever.

Skolverket anser att det är naturligt att se över dessa frågor när den första elevkullen har genomgått hela utbildningen, för att bedöma behovet av att anpassa systemet ytterligare efter elevgruppens förutsättningar och behov.

Behörighetsläget är oroande

Situationen avseende behörigheten bland lärare för att undervisa i gymnasiesärskolan är ytterst bekymmersam. Uppföljningen pekar på att det behövs omfattande insatser, alternativt ytterligare tidsfrist, för att säkerställa att

15. SPSM arbetar för att barn, unga och vuxna oavsett funktionsförmåga ska få förutsättningar att nå målen för sin utbildning. Myndigheten erbjuder bl.a. en distansutbildning om utredning och mottagande i grundsärskola och gymnasiesärskola.

16. Den enskilde utredaren föreslog i sitt betänkande att det skulle vara möjligt för en elev att få sin apl inom ett annat program än det eleven går, se SOU 2011:8, *Den framtida gymnasiesärskolan – en likvärdig utbildning för ungdomar med utvecklingsstörning*, s. 239.

gymnasiesärskola kan fortsätta att bedrivas i den omfattning som görs i dag när behörighetsreglerna träder i kraft 2018. Tillgången på speciallärarutbildning med specialisering mot utvecklingsstörning är av central betydelse för att legitimerade lärare ska finnas i den omfattning som kommer att krävas.

Systemet behöver vägleda till en utbildning som eleven kan tillgodogöra sig

Att de nationella programmen är helt fria att söka, utan någon lämplighetsbedömning av elevens förmågor, riskerar att innebära att elever som inte alls har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen går där. Även om skyldigheten att anpassa utbildningen är långtgående finns i realiteten både praktiska begränsningar och svårigheter att skapa bra utbildningsupplägg för elever som går på en utbildning de inte klarar att följa undervisningen på. Det kan innebära missade möjligheter till kunskapsutmaningar på rätt nivå för elever. Det finns även en risk att möjligheten till kunskapsutmaningar för resten av eleverna försämras om det i stor utsträckning finns elever i gruppen som inte har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

Ett område där det nuvarande läget sätts på sin spets är apl, som enligt gällande regelverk inte kan tas bort (reduceras) för enskilda elever. Rektor kan endast reducera kurser.¹⁷ Elever som går nationella program *måste* genomföra minst 22 veckors apl. Det innebär indirekt att elevens förutsättningar att genomföra apl är ett kriterium för att kunna gå på nationella program. Av olika skäl är detta knappast möjligt för alla inom gymnasiesärskolans målgrupp, och det finns gränser för hur stora anpassningar som är möjliga och rimliga.

Skolverket anser att oavsett hur många elever som i nuläget går på ett program som de enligt skolan har mycket begränsade möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen på, så finns det en principiell risk som behöver tas på allvar. Systemet behöver leda rätt. Det kan finnas anledning att överväga någon form av behörighetskriterier för nationella program.

Resurserna behöver fördelas efter elevernas behov

En fråga som uppföljningen ger upphov till är vilka ekonomiska och kompetensmässiga förutsättningar skolorna har att anpassa utbildningen för enskilda elever. En risk med befintliga resursfördelningsmodeller är att resurserna snarare bestäms/låses till skolformer eller nationella respektive individuella program än till enskilda elevens förutsättningar och behov. När elevgrupperna

17. GyS 13 innebär att elever på nationella program, på samma sätt som i gymnasieskolan, kan befrias från en eller flera kurser om eleven inte har förutsättningar att klara ett fullständigt program. Rektor beslutar då inom ett åtgärdsprogram om ett *reducerat program* för eleven.

på olika utbildningar och programtyper (gymnasieskolans introduktionsprogram, nationella respektive individuella program i gymnasiesärskolan) förändras, i linje med reformens intentioner såsom uppföljningen visar, förutsätter det en motsvarande förändring av resurstilldelning. Möjligheten för eleverna att läsa på gymnasieskolans introduktionsprogram kan kräva en ökad anpassning av den utbildningen till de behov som elever med utvecklingsstörning har. Liknande situation kan finnas på de nationella programmen där det nu, som uppföljningen tyder på, går fler kognitivt svaga elever. Annars är risken att anpassningsmöjligheterna för enskilda elever försvåras.

Samhället och offentliga arbetsgivare behöver bli mer aktiva

Den svenska funktionshinderpolitiken utgår från FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Funktionshinderpolitiken handlar om att skapa ett samhälle utan hinder för delaktighet och med jämlika levnadsvillkor för människor med funktionsnedsättning. Ett mål är att samhället ska utformas så att människor med funktionsnedsättning i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet. Reformeringen av gymnasiesärskolan är tänkt att bidra till en grundläggande förändring när det gäller synen på hur ungdomar ska kunna bidra i arbetslivet efter slutförda gymnasiesärskolestudier. Detta bygger på tanken att det finns uppgifter som mer eller mindre alla kan klara av och alla ska kunna bidra efter sin förmåga. Den avsedda förändringen kan inte bara ske inom gymnasiesärskolan. Både offentliga och privata arbetsgivare behöver se över vilka arbetsuppgifter som skulle kunna utföras av gymnasiesärskolans målgrupp.

Skolverket har tidigare betonat vikten av att gymnasiesärskolan har en strategi för arbetslivskontakter som säkerställer långsiktiga relationer med näringslivet.¹⁸ Det är huvudmannens ansvar att skapa förutsättningar för skolan att ge eleverna apl enligt gällande bestämmelser. Det finns indikationer i våra resultat som tyder på att huvudmän för många skolor tar ett mycket begränsat ansvar för samverkan med arbetslivet. Det är nödvändigt att huvudmännen tar den uppgiften på ett större allvar. För att ungdomar i gymnasiesärskolans målgrupp ska kunna få tillträde till arbetsmarknaden har apl en avgörande betydelse. Det är av största vikt att eleverna får det stöd de behöver för att apl ska fungera. Att apl fungerar är en förutsättning för att skolor och huvudmän ska kunna erbjuda nationella program i gymnasiesärskolan.

Regeringen har tidigare gjort bedömningen att samverkan med arbetslivet på nationell nivå bör ske inom ramen för programråden för gymnasieskolans

18. Skolverket (2014), *Studie- och yrkesvägledning inom gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna*.

yrkesprogram.¹⁹ Skolverket avser att utveckla denna samverkan för gymnasiesärskolans del, för att på så sätt bidra till samverkan på den nationella nivån. Frågan är dock om programråden är de bästa forumen för denna samverkan. Ett problem är att två av gymnasiesärskolans nationella program (programmet för samhälle, natur och språk samt programmet för estetiska verksamheter) saknar programråd, eftersom deras motsvarighet inom gymnasieskolan är högskoleförberedande. På dessa program finns dessutom betydande svårigheter att hitta apl-platser. Samverkan på nationell nivå är enligt Skolverket ett område som behöver ses över.

Kommunal vuxenutbildning en (senare) möjlighet

Elever som är inskrivna i gymnasiesärskolan får inte enligt nuvarande reglering läsa grundskolans ämnen och få betyg i dessa. Uppföljningen visar emellertid att det finns elever i gymnasiesärskolan som har en önskan om detta.²⁰

Skolverket vill i sammanhanget uppmärksamma den möjlighet som finns att läsa bland annat kurser på grundläggande nivå inom den kommunala vuxenutbildningen. Rätt till grundläggande vuxenutbildning har den som är vuxen (rätten börjar gälla från och med 1 juli det år man fyller 20 år), saknar sådana kunskaper som ungdomar får i grundskolan, samt har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.

Individstatistik om gymnasiesärskolans elever behövs

Officiell statistik som omfattar elever i gymnasiesärskolan samlas inte in på individnivå, vilket försvårar en noggrann uppföljning och utvärdering av skolformens utveckling. Med individdata skulle det vara möjligt att följa den reformerade gymnasiesärskolan avseende t.ex. elevernas betyg, vilka kurser eleverna läser, hur eleverna rör sig inom och utom skolformen och deras etablering på arbetsmarknaden.²¹ Eftersom individdata saknas även för grundsärskolan, kan man inte heller se hur många elever därifrån som väljer gymnasieskolans introduktionsprogram. Skolverket har redan tidigare framfört önskemål till regeringen om att få samla in data på individnivå för att kunna följa utfallet av olika utbildningar.²² Det är ett önskemål som vi vill upprepa med anledning av denna uppföljning.

19. Prop. 2011/12:50, *En gymnasiesärskola med hög kvalitet*.

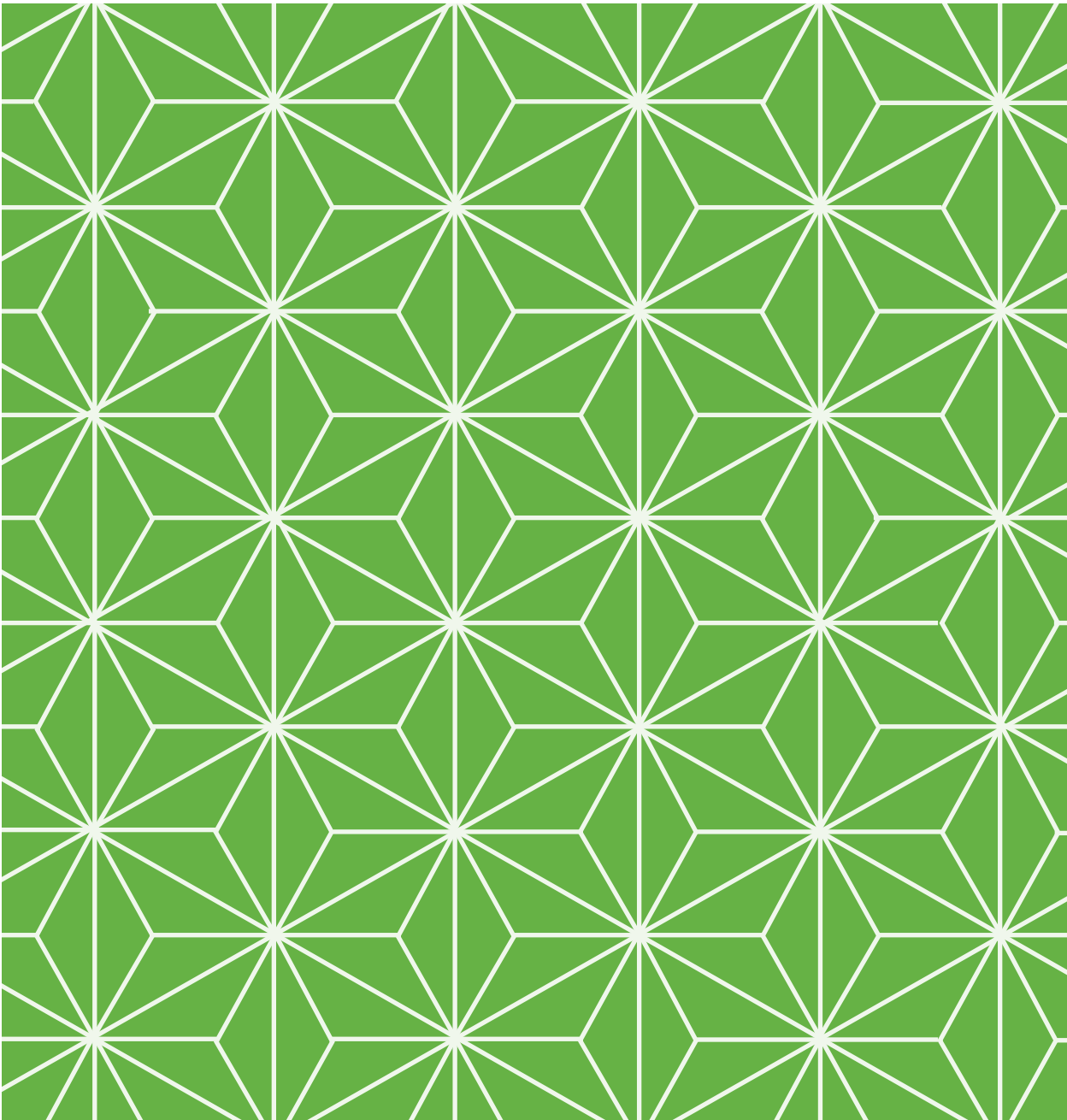
20. Gymnasieutredningen (U 2005:01) har bland annat i uppdrag att undersöka om det finns anledning att ge elever i gymnasieskolan möjlighet att läsa kurser enligt grundskolans kursplaner och i så fall lämna ett sådant förslag. (Dir. 2015:31)

21. Elever som börjar på ett introduktionsprogram och sedan byter till gymnasiesärskolan framstår som avhoppare från gymnasieskolan i den officiella statistiken.

22. Skolverket, (2007), *Hemställan om ändring i förordning om den officiella statistiken*, dnr 2007:3.

KAPITEL 1

Inledning

1. Inledning

Uppdraget

I regleringsbrevet för Skolverket för år 2015 ger regeringen följande uppdrag till Skolverket:

”Statens skolverk ska följa upp och analysera den reformerade gymnasiesärskolan som har startat hösten 2013, t.ex. vad gäller allsidigt urval av nationella program och inriktningar, hur utbildningen organiseras så att eleverna kan nå så långt som möjligt, hur urval görs till de nationella programmen, hur bedömningen görs inför mottagandet till individuellt program samt tillgången till arbetsplatsförlagt lärande. Det bör särskilt belysas hur synnerliga skäl bedöms inför erbjudandet av introduktionsprogram. Myndighetens analys och uppföljning ska redovisas för respektive nationellt program och det individuella programmet, dels där så är lämpligt, i tematiskt form.”

Bakgrunden till Skolverkets uppdrag är att Sverige sedan höstterminen 2013 har en reformerad gymnasiesärskola. Reformeringen innebar att bestämmelserna för gymnasiesärskolan till stora delar anpassades till vad som gäller för den reformerade gymnasieskolan som trädde i kraft år 2011. Ambitionen var att undvika onödiga särskiljningar mellan skolformerna eftersom det ytterst är en fråga om jämlikhet och likvärdighet, där alla barn och ungdomar har rätt till en utbildning där de utmanas i sitt lärande och får förutsättningar för att delta aktivt i arbets- och samhällslivet.²³

Uppföljningens syfte, frågeställningar och metoder

Skolverkets syfte med denna studie är att följa upp och analysera den reformerade gymnasiesärskolan. Vi uppmärksammar särskilt hur centrala delar av reformen genomförs av huvudmän och skolor två år efter införandet, samt vilka utmaningar och möjligheter som finns med anledning av reformen. Reformeringen av gymnasiesärskolan innebär förändringar på flera nivåer, från huvudmännens arbete till den pedagogiska verksamheten i klassrummen. Skolverkets uppföljning är övergripande till sin karaktär och berör såväl huvudmäns, rektorers, lärares och annan skolpersonals perspektiv. Verksamheterna hade när materialet samlades in att hantera och organisera den gamla och den reformerade utbildningen parallellt. Inga elever hade slutfört sin utbildning i den reformerade gymnasiesärskolan när vi genomförde vår studie, utan

23. Prop. 2011/12:50, *En gymnasiesärskola med hög kvalitet*.

eleverna gick som högst i årskurs 2. Uppföljningen har därför inriktats på hur huvudmän och skolor har påbörjat och planerar för anpassningen av verksamheten efter reformens krav, och vilka erfarenheter de hittills har haft.

Följande övergripande frågeställningar har legat till grund för Skolverkets uppföljning och analys:

1. Hur är eleverna fördelade på olika program i den reformerade gymnasiesärskolan?
2. Hur ser utbudet av program i den reformerade gymnasiesärskolan ut?
3. Hur hanterar kommuner och andra huvudmän bestämmelser om urval, olika bedömningar och ökad valfrihet inom mottagandet och antagningen?
4. Hur uppfattar gymnasiesärskolor nya kunskapsutmaningar i utbildningen, och vilka konsekvenser har de fått i verksamheterna?
5. Hur arbetar gymnasiesärskolor med flexibilitet i utbildningen och samverkan med gymnasieskolan, för att eleverna ska kunna nå så långt som möjligt?
6. Hur arbetar gymnasiesärskolor för att ge eleverna i den reformerade utbildningen en god grund för yrkesverksamhet och sysselsättning?

Skolverket gjorde inledningsvis bedömningen att datainsamlingen behövde göras med olika metoder. Ambitionen har varit att få såväl en generell bild av vissa aspekter samt en mer kvalitativt fördjupad bild. Med anledning av detta har vi inom ramen för uppföljningen genomfört följande studier:

- *sammanställning av officiell statistik* om gymnasiesärskolan.
- en *enkätstudie* riktad till rektorer för samtliga skolenheter som år 2014/15 hade elever i årskurs 1 och 2 i gymnasiesärskolan. Svarsfrekvensen på enkäten var 84 procent.
- *intervjuer* i sex kommuner med kommunföreträdare (förvaltningschefer, chefer/tjänstemän inom antagning till gymnasiesärskolan och/eller med en samordnande funktion för särskolan), rektorer, lärare och studie- och yrkesvägledare.²⁴ En konsult har på Skolverkets uppdrag genomfört *telefonintervjuer* med kommunala tjänstemän i 26 kommuner om mottagandet och antagningen. Intervjuerna har sammanlagt omfattat skolor och huvudmän som våren 2015 ansvarade för utbildning för hälften av eleverna i den reformerade gymnasiesärskolan.

En utförligare metodbeskrivning finns i bilaga 1.

24. En fristående skola ingick i intervjustudien.

Skolverkets generella intryck är att det har funnits ett stort intresse och engagemang för uppföljningen i de verksamheter som deltagit. Detta har yttrat sig i en hög svarsfrekvens på enkäten, i en positiv inställning till uppföljningens genomförande från deltagarna och genom att intervjupersoner aktivt och öppet har delat med sig av sina erfarenheter och synpunkter. Vi tolkar det som att uppföljningen och analysen av gymnasiesärskolan är efterfrågad av kommuner och verksamheter.

Skolformen och reformerna

Utbildningen i gymnasiesärskolan är till för ungdomar som har slutat grundskolan eller grundsärskolan och inte har förutsättningar att klara gymnasieskolans kunskapskrav på grund av en utvecklingsstörning eller en förvärvad hjärnskada. Så här beskrivs utvecklingsstörning i gymnasiesärskoleutredningens betänkande:

En utvecklingsstörning innebär en långsammare utvecklingstakt under barn- och ungdomsåren och finns sedan med under hela livet. Utvecklingsstörning innebär en nedsatt intellektuell förmåga tillsammans med en nedsatt adaptiv förmåga. Den adaptiva förmågan handlar om att kunna anpassa sig till omgivningen och klara sin vardag, t.ex. att sköta ett hem och att hantera pengar. Betydelsen av dessa nedsatta förmågor beror i hög grad på i vilken miljö personen befinner sig.²⁵

Graden av utvecklingsstörning varierar mellan individer. Det kan innebära en mycket stor funktionsnedsättning för vissa, medan andra med ett visst stöd kan leva ett självständigt liv. Skolan ska erbjuda en utbildning för såväl elever på en tidig utvecklingsnivå som elever med lindrig utvecklingsstörning.

Gymnasiesärskolans syfte är att ge eleverna en anpassad utbildning som ska ge en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier, och för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhället. Utbildningen ska utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper.²⁶

Särskolan – en skolform på tvärs med idealen

Begreppet särskola användes i lagstiftningen första gången på 1950-talet men först 1968 fick alla barn i Sverige, oavsett begåvningsnivå, rätt till utbildning.²⁷

25. SOU 2011:8; *Den framtida gymnasiesärskolan – en likvärdig utbildning för ungdomar med utvecklingsstörning*, sidan 142.

26. 18 kap. 2 § 1 och 2 stycket skollagen (2010:800).

27. Särskolebegreppet användes i 1954 års lag om undervisning och vård för vissa psykiskt efterblivna. 1967 års omsorgslag gav alla barn rätt till skola.

Huvudmannskapet för särskolan gick från slutet av 1980-talet fram till 1996 successivt över från landstingen till kommunerna. Denna förändring markerade ett önskemål om att skifta fokus i verksamheten från vård och omsorg till undervisning, en viljeriktning som har präglat reformeringen av särskolan sedan dess och känns igen i den senaste reformen av gymnasiesärskolan (GyS 13).

Det saknas motsvarighet till särskolan i andra länder och särskolans existens i Sverige har genom åren varit omdebatterad. Kritiken har handlat om det särskiljande och den särbehandling som skolformen innebär. Särskolan har gått på tvärs med både den allmänna utbildningspolitiska strävan om en skola för alla, liksom FN:s konventioner som syftar till att skapa jämlikhet och delaktighet för personer med funktionsnedsättning.²⁸ Dessa har förespråkat en inkluderande skola och undervisning, inte en särskiljande. Även dessa ideologiska synsätt har gjort avtryck i den senaste reformeringen av gymnasiesärskolan, där utgångspunkten varit att göra skolformen så lik gymnasieskolan som möjligt utan att för den skull upplösa gymnasiesärskolan som en egen skolform. Särskolans förespråkare har menat att skolformen tillförsäkrar elever med utvecklingsstörning resurser, samt att den särskilda undervisningen är bra för gruppen.²⁹

Mer om reformen GyS 13

Reformeringen av gymnasiesärskolan som trädde i kraft 2013 inriktades på flera delar.³⁰ På en övergripande nivå handlade det om att höja kvaliteten och anpassa utbildningen efter varje elevs behov. En aspekt av detta var att skapa större möjligheter för gymnasiesärskolans målgrupp att få utbildning eller delar av den i gymnasieskolan, vilket underlättas om utbildningarnas struktur liknar varandra. Utbyte och samverkan där människor med och utan funktionsnedsättning möts, motiverades också utifrån ett mångfaldsperspektiv.

Genom att skapa en tydligare struktur för gymnasiesärskolan och en nationell kvalitetssäkring var regeringens avsikt att likvärdigheten skulle öka, och förutsättningarna för eleverna att välja utbildning förbättras. Möjligheten att inrätta specialutformade program togs bort. Huvudprincipen är nu att det endast finns nationella och individuella program i gymnasiesärskolan. En utgångspunkt för den särskilda utredaren som 2009 fick i uppdrag att föreslå en framtida utformning av gymnasiesärskolan, var att elevernas kunskapsutveckling skulle prioriteras. Utredarens uttalade intention var att en större andel av eleverna i gymnasiesärskolan skulle kunna få sin utbildning på natio-

28. Bl.a. FN:s konvention för personer med funktionsnedsättning.

29. Mineur, T., (2013), *Skolformens komplexitet – elevers erfarenhet av skolvardag och tillhörighet i gymnasiesärskolan*.

30. I rapportens inledande avsnitt "Om den reformerade gymnasiesärskolan" finns en mer detaljerad redogörelse för skillnader i bestämmelser mellan den tidigare och den reformerade gymnasiesärskolan.

nella program.³¹ Reformeringen innebar därför att programmen ändrades på flera punkter för att ge incitament för en sådan elevflyttning.

Ett övergripande syfte med reformeringen är att utbildningen på ett bättre sätt ska förbereda eleverna för arbetslivet. En central del av de nationella programmen utgörs av det arbetsplatsförlagda lärandet (apl).³² Krav ställs också på att gymnasiesärskolan och huvudmannen ska samverka med samhället i övrigt, inklusive arbetslivet, bl.a. för att hitta platser för elevernas apl och för att det ska kunna finnas en fortsättning efter gymnasiesärskolan.

Nationella program i den reformerade gymnasiesärskolan

Administration, handel och varuhantering

Estetiska verksamheter

Fastighet, anläggning och byggnation

Fordonsvård och godshantering

Hantverk och produktion

Hotell, restaurang och bageri

Hälsa, vård och omsorg

Samhälle, natur och språk

Skog, mark och djur

De nationella programmen är strukturerade så att det finns tio ämnen som alla elever på nationella program läser, så kallade *gymnasiesärskolegemensamma ämnen*. Därutöver finns det *programgemensamma ämnen* för varje program, samt *programfördjupning* som är ytterligare en fördjupning av programmets yrkesinriktning. Även individuellt val finns inom de nationella programmen.

Reformeringen av gymnasiesärskolan innebär att betygsskalan på nationella program har anpassats för att likna den i gymnasieskolan. Betyg ges i den reformerade gymnasiesärskolan på skalan A till E. Icke godkänt betyg (F) finns inte.³³

På individuella program ska sex ämnesområden ingå i utbildningen, men undervisningstiden i respektive ämnesområde för varje elev bestäms av huvudmannen.³⁴

31. SOU 2011: 8; *Den framtida gymnasiesärskolan – en likvärdig utbildning för ungdomar med utvecklingsstörning*.

32. Gymnasieförordningen definierar apl som ”lärande på ett program som genomförs på en eller flera arbetsplatser utanför skolan”. 1 kap. 3 § gymnasieförordningen (2010:2039).

33. Om det saknas underlag för bedömning av en elevs kunskaper på grund av elevens frånvaro ska betyg inte sättas.

34. Ämnesområdena är estetisk verksamhet, hem- och konsumentkunskap, idrott och hälsa, natur och miljö, individ och samhälle samt språk och kommunikation.

Rapportens disposition, begrepp och definitioner

Rapporten är disponerad så att den efter den inledande sammanfattningen och diskussionen belyser frågeställningarna i var sitt kapitel. Varje kapitel inleds med en sammanfattning i punktform, och kapitlen kan läsas som fördjupande delar till den inledande sammanfattningen.

De flesta gymnasiesärskolor har en kommun som huvudman, men det finns också ett antal som drivs av landsting. Därutöver finns det huvudmän som driver fristående gymnasiesärskolor (enskilda huvudmän). Om inget annat anges presenteras de primär- och landstingskommunala gymnasiesärskolorna sammantaget, och båda typerna benämns då som kommunala gymnasiesärskolor, med kommunala huvudmän.

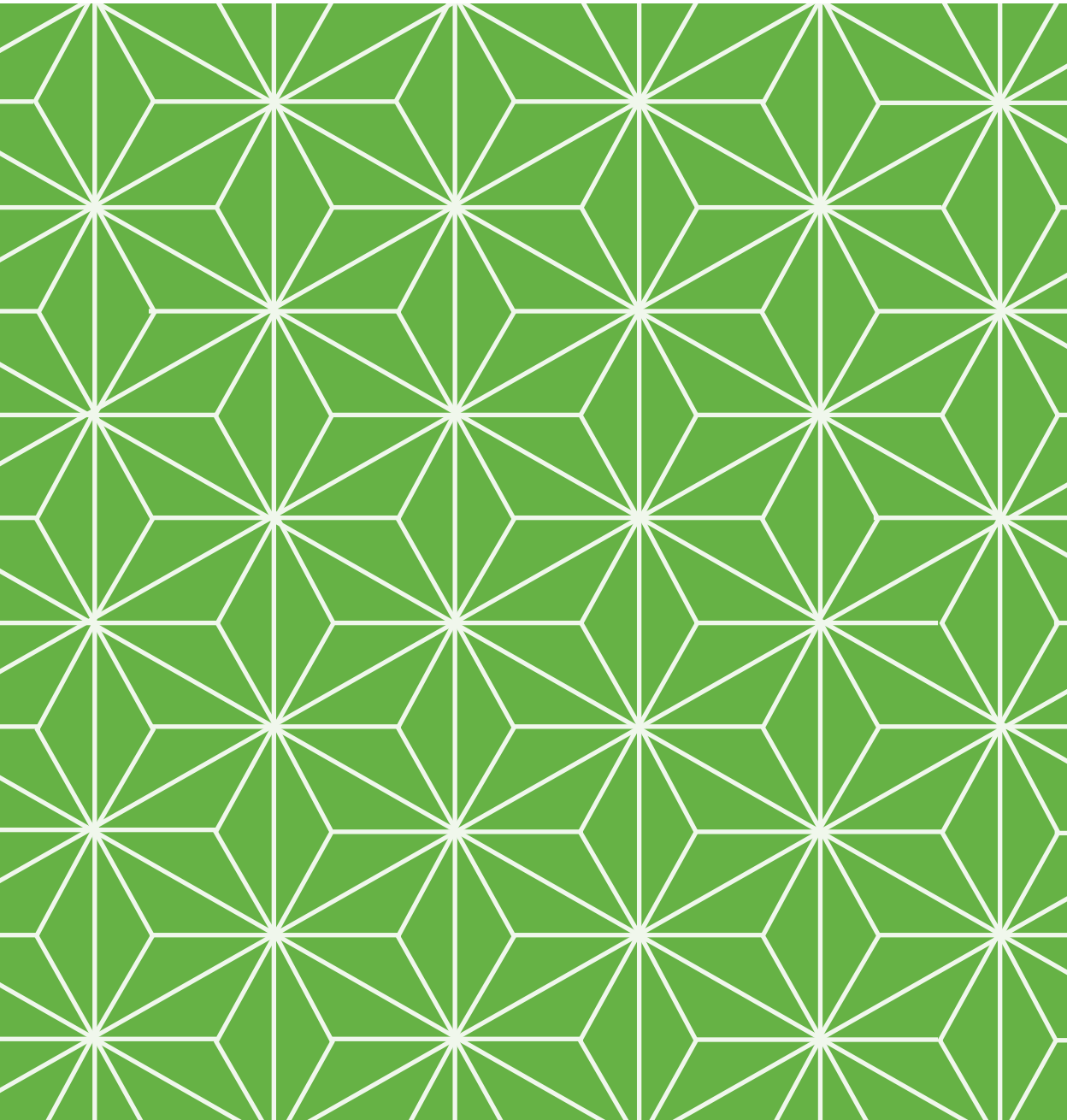
Den officiella statistiken redovisas enligt skollagen på *skolenhetsnivå*.³⁵ Om inget annat nämns i rapporten avser vi med skolenhet en gymnasiesärskolenhet. När begreppet gymnasiesärskola nämns i rapporten är det antingen i en mer övergripande betydelse för hela skolformen, eller när en eller flera gymnasiesärskolor inte redovisas tillsammans med officiell statistik.

Citat från intervjuer är något redigerade för att öka läsbarheten.

35. I skollagen avses med skolenhet en av huvudman för annan skolform än förskola organiserad enhet. Enheten ska omfatta verksamhet i en eller flera skolbyggnader som ligger nära varandra och till enheten knuten verksamhet som inte bedrivs i någon skolbyggnad.

KAPITEL 2

Eleverna i gymnasiesärskolan

2. Eleverna i gymnasiesärskolan

I det här kapitlet beskriver vi elevutvecklingen i gymnasiesärskolan samt hur eleverna är fördelade på de olika programmen i den reformerade gymnasiesärskolan. Vid jämförelser mellan läsåren 2013 och 2014 visar vi elevantalet i årskurs 1, medan fördjupande beskrivningar för år 2014 inkluderar elever i både årskurs 1 och 2. Kapitlet bygger på den officiella utbildningsstatistiken för gymnasiesärskolan och gymnasieskolan.

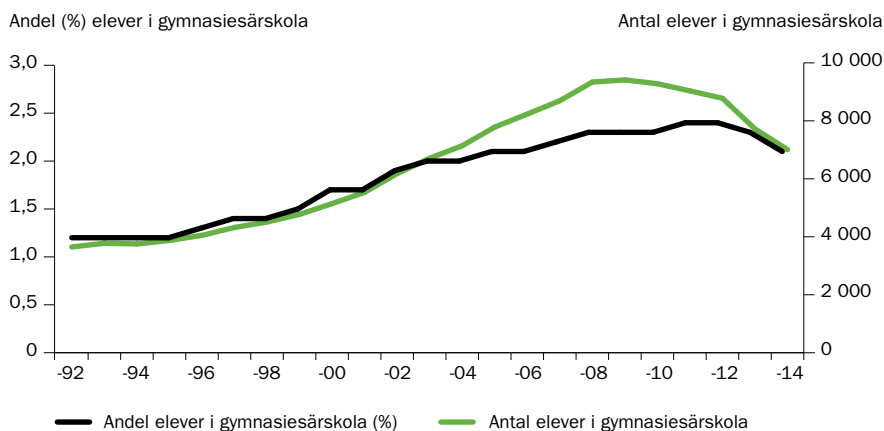
Sammanfattning av resultaten

- År 2014 gick 7 000 elever i gymnasiesärskolan. Det motsvarar cirka två procent av samtliga elever som gick i gymnasiesärskolans fyra årskurser och gymnasieskolans tre årskurser.
- Bland eleverna i gymnasiesärskolan och gymnasieskolan ökade andelen elever som går i gymnasiesärskolan fram till 2012.
- Bland eleverna i gymnasiesärskolan och gymnasieskolan som började i årskurs 1 minskade andelen elever som gick i gymnasiesärskolan mellan 2012 och 2014, från 1,6 till 1,3 procent. Det motsvarar cirka 500 färre elever.
- Bland eleverna som började i årskurs 1 ökade andelen som läste nationella program mellan 2012 och 2014, från 54 till 57 procent. Följaktligen sjönk andelen elever på individuella program dessa år.
- Bland eleverna på nationella program i den reformerade gymnasiesärskolan fanns flest elever på programmet för hotell, restaurang och bageri. Cirka en tiondel av de totalt 1 500 elever som gick i årskurs 1 år 2014 läste detta program.
- Det minsta programmet, räknat i antalet elever i årskurs 1, var programmet för samhälle, natur och språk. Programmet hade 35 elever i årskurs 1 år 2014.

Andelen elever i gymnasiesärskolan ökade fram till reformen

Under senare år har elevökningen inom gymnasiesärskolan generellt sett varit föremål för diskussion. Antalet elever har sedan början på 1990-talet och fram till 2009 hela tiden ökat. Det gällde såväl under 1990-talet, när antalet ungdomar i gymnasieåldern och därmed antalet elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan sammantaget var stabilt, som mellan 2001 och 2008 när elevunderlaget ökade kraftigt. Sedan 2008 har emellertid elevantalet i gymnasiesärskolan minskat, i takt med att det totala antalet ungdomar i gymnasieåldern har minskat. Diagram 1 visar både antalet elever i gymnasiesärskolan och andelen elever i gymnasiesärskolan (av det totala antalet elever i gymnasiesärskolan och gymnasieskolan) från och med 1992.

Diagram 1. Antal elever i gymnasiesärskolan och andel elever (%) i gymnasiesärskolan av alla elever i gymnasiesärskolan (åk 1–4) och gymnasieskolan (åk 1–3) 1992–2014.

Under perioden 1992–2014 nådde antalet elever sin högsta nivå 2009, med cirka 9 500 elever. År 2014 gick 7 000 elever i gymnasiesärskolan. Det motsvarar cirka två procent av samtliga elever som gick i gymnasiesärskolan och gymnasieskolan.³⁶ Som framgår av diagrammet ökade andelen elever i gymnasiesärskolan fram till 2012, året innan reformen. Därefter minskade den, från 2,4 till 2,1 procent.

36. Avser andel av gymnasiesärskolans fyra årskurser och gymnasieskolans tre årskurser.

Den ökade andelen elever i gymnasiesärskolan på 1990-talet har bland annat förklarats av att huvudmannaskapet för särskolan då övergick till kommunerna.³⁷ Det ökade tillgången på utbildningen genom fler enheter på fler ställen. Elevökningen hänger också samman med utvecklingen inom grundsärskolan. Neddragningar och bristande resurser i grundskolan från 1990-talet och framåt drabbade särskilt elever i behov av särskilt stöd, vilket ledde till successivt ökade inskrivningar i den (dåvarande) obligatoriska särskolan under 2000-talet. Dessa elever skrevs sedan mer eller mindre automatiskt in i gymnasiesärskolan efter avslutad skolgång i den obligatoriska särskolan.

Under senare år har Skolinspektionen uppmärksammat omfattande brister i mottagandet av elever i grundsärskolan.³⁸ Även dessa brister framhålls som en förklaring till elevökningen i grundsärskolan då elever som inte tillhör målgruppen blivit mottagna. GyS 13 innebär att kraven inom mottagningen till gymnasiesärskolan har skärpts så att elever inte ska bli felaktigt mottagna i skolformen, vilket i sig kan vara en förklaring till varför antalet och andelen gymnasiesärskoleelever sjunker från och med reformens införande 2013. Även den tidigare förändringen som innebar en förtydligad målgrupp för grund- och gymnasiesärskolan, där barn med autism inte längre tillhör målgruppen enbart på den grunden, torde ha bidragit till denna utveckling.

Ytterligare en förändring bör läggas till orsakerna bakom minskningen av antalet elever i gymnasiesärskolan under senare år. Det är möjligheten för elever som har gått grundsärskolan att istället för gymnasiesärskolan välja något av introduktionsprogrammen yrkesintroduktion, individuellt alternativ eller språkintrouktion inom gymnasieskolan. Det är tänkbart att kännedomen om denna möjlighet successivt har ökat och att det även har skett en anpassning av verksamheterna på introduktionsprogrammen så att det i högre utsträckning upplevs som ett reellt alternativ. Det går inte att se i den officiella statistiken hur många av eleverna i grundsärskolan som väljer ett introduktionsprogram i gymnasieskolan eftersom det inte finns individdata för elever i grund- och gymnasiesärskolan. I en tidigare kartläggning av introduktionsprogrammen visade Skolverket emellertid att det är ett betydande antal grundsärskoleelever som har utnyttjat denna möjlighet. Drygt 300 elever från grundsärskolan gick på gymnasieskolans individuella alternativ och ungefär 250 elever på yrkesintroduktion våren 2014, enligt kartläggningen som byggde på enkäter till rektorer i introduktionsprogrammen.³⁹

37. Skolverket (2015), *Att planera för barn och elever med funktionsnedsättning. En sammanställning av forskning, utvärdering och inspektion 1994–2014*.

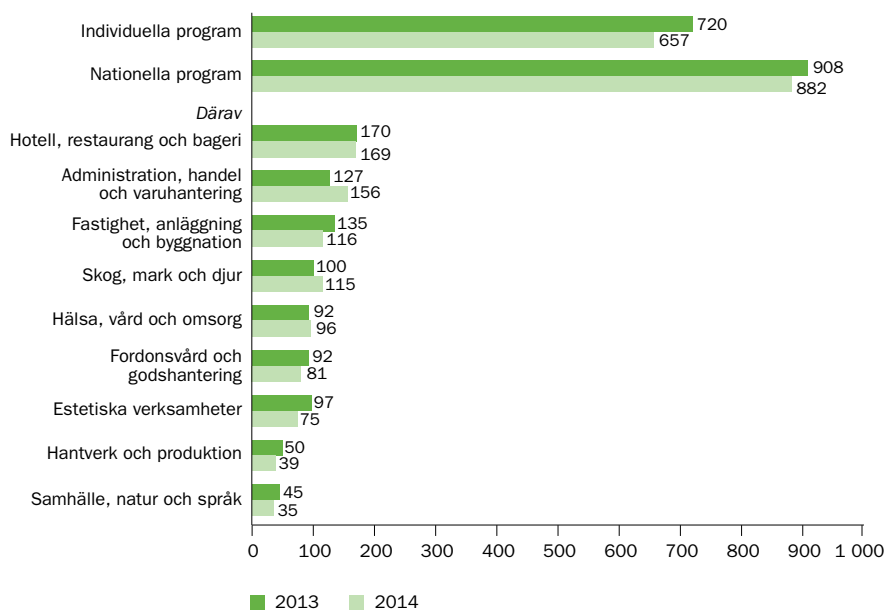
38. Skolinspektionen (2011), *Särskolan. Granskning av handläggning och utredning inför beslut om mottagande*, Skolinspektionen (2011), *Mottagandet i särskolan under lupp. Granskning av handledning, utredning och information i 58 kommuner*.

39. Skolverket (2014), *Introduktionsprogram*.

Ökad andel elever på nationella program

Som vi visat i det tidigare avsnittet sjönk andelen elever i gymnasiesärskolan från och med år 2012. Tittar vi enbart på andelen elever i årskurs 1 som gick i gymnasiesärskolan handlar det om en minskad andel mellan 2012 och 2014 från 1,6 till 1,3 procent. Det motsvarar cirka 500 färre elever. Av dessa elever har andelen som läst ett nationellt program sedan reformen genomfördes ökat något, från 54 procent det sista året före reformen (2012) till 56 procent år 2013 och 57 procent år 2014.⁴⁰ Diagram 2 visar hur elevantalet har förändrats på nationella och individuella program under de två första åren efter reformen, avseende elever i årskurs 1.

Diagram 2. Antal elever i årskurs 1 fördelade efter program 2013–2014.

Totalt sett går det fler elever på nationella program än på individuella program. Av de nationella programmen hade programmet för hotell, restaurang och bageri flest elever i årskurs 1 såväl 2013 som 2014. År 2014 kom därefter i storleksordning programmet för administration, handel och varuhantering, som hade växt något sedan året innan. Programmet för fastighet, anläggning och byggnation var näst störst av de nationella programmen 2013, men hade

40. I andelen för 2012 ingår elever som gick på specialutformade program. Specialutformade program finns inte i den reformerade gymnasiesärskolan. Se vidare fotnot 11.

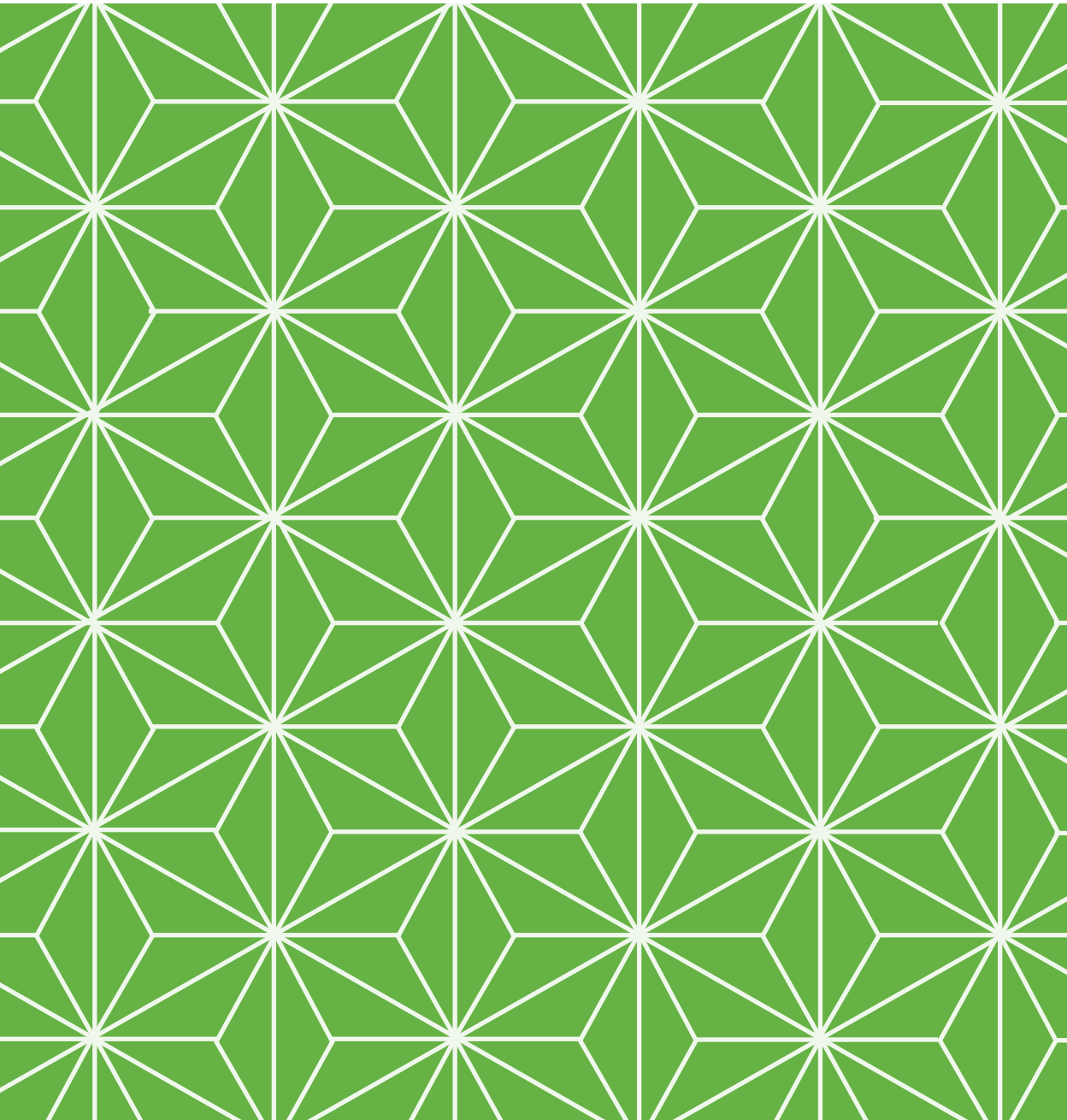
något färre elever året därpå. Båda åren var programmet för samhälle, natur och språk det minsta räknat i antalet elever.

Fördelningen mellan kvinnor och män skilde sig mellan de olika programmen, på ett liknande sätt som den under många år har gjort i både gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Program som är inriktade mot industriella yrken dominerades av män, framförallt fordonsvård och godshantering respektive fastighet, anläggning och byggnation. Kvinnor var överrepresenterade på program som inriktas mot serviceyrken, framförallt hälsa, vård och omsorg.⁴¹

41. För könsfördelning per program se bilaga 2.

KAPITEL 3

Utbildningsutbudet

3. Utbildningsutbudet

I detta kapitel redovisar vi statistik över utbildningsutbudet i den reformerade gymnasiesärskolan, med utgångspunkt i antalet skolenheter och antalet program med elever i årskurs 1 och 2 år 2014. När skolenhet nämns i kapitlet avses alltid en skolenhet för elever i gymnasiesärskolan.⁴² Redovisningen bygger huvudsakligen på den officiella utbildningsstatistiken, och i övrigt på enkäten till rektorerna för gymnasiesärskolor och intervjuerna i de besökta kommunerna.

Sammanfattning av resultaten

- Hälften av landets kommuner hade skolenheter med elever i årskurs 1 och 2 år 2014.
- På nationell nivå har antalet skolenheter minskat. Det tyder på en anpassning till ett minskat elevunderlag och till ett elevantal per skolenhet som ger ekonomiska och pedagogiska förutsättningar att bedriva verksamhet. Men i vissa fall handlar nedläggning av en skolenhet om att verksamheten helt upphör i kommunen.
- Programmet för hotell, restaurang och bageri var år 2014 det vanligaste nationella programmet. Det fanns på en fjärdedel av landets skolenheter och i alla län.
- Det fanns ungefär lika många skolenheter med ett nationellt som ett individuellt program hösten 2014. Bland de fristående skolenheterna var det dock vanligare med individuella program.
- Totalt sett hade tre av tio skolenheter endast elever på ett individuellt program hösten 2014.

42. Se kapitel 1 för definition av skolenhet.

Efterfrågan är en faktor som styr utbudet av program

Kommunerna ska enligt skollagen sträva efter att erbjuda ett allsidigt utbud av nationella program och inriktningar i gymnasiesärskolan. Men förutsättningarna för att erbjuda programmen har enligt vad som kommit fram i våra studier försämrats av att antalet sökande till gymnasiesärskolan minskat de senaste åren. Det kan enligt våra intervjuer med rektorer betyda att vissa gymnasiesärskolor inte erbjuder program för enstaka elever, då man menar att de pedagogiska förutsättningarna blir bättre när det är en grupp som går samma utbildning. Det innebär att valmöjligheterna i elevens närområde kan bli begränsade. Samtidigt finns det gymnasiesärskolor som anordnar inackordering och som har en tradition att ta emot elever från ett stort antal kommuner, vilket också kan vara ett alternativ för elever som har mindre valmöjligheter i närområdet.

En anledning till att nationella program som var möjliga att söka till läsåret 2014/15 inte startade, var att de sökande var för få. Det uppger nästan var femte rektor i vår enkät. Program som inte startade var sedan antingen vilande eller blev nedlagda. Färre sökande kan lokalt både vara relaterat till att det totalt är färre som söker till gymnasiesärskolan och att andra program eller skolor varit mer populära. Det finns gymnasiesärskolor som uppger att de försöker anpassa utbudet efter sökbilden oavsett om det handlar om att fler eller färre elever söker än de planerat för. Om det är fler sökande till ett program försöker skolor att utöka antalet platser. Vid färre sökande än planerat finns skolor som erbjuder program för en enda elev, medan andra hävdar att detta inte är ekonomiskt möjligt. Möjligheten att vara flexibel i detta avseende påverkas till exempel av hur tillgången på lokaler ser ut, hur många elever skolan har, vilka program den erbjuder och om den har tillgång till utrustning och kompetens genom samverkan med en gymnasieskola. En annan orsak som framkommer till att skolor väljer att inte erbjuda program är att det är svårt att ordna arbetsplatsförlagt lärande.

Kommunal samverkan syftar till att göra utbudet mer varierat

Sex av tio rektorer anger i enkäten att flera kommuner samverkar om programutbudet i gymnasiesärskolan. Det finns också uppgifter om att sådan samverkan hade ökat från föregående år. Ökad samverkan kan leda till att kommuner erbjuder fler program än vad som annars varit möjligt. Samarbete om utbud med huvudmän för fristående gymnasiesärskolor (enskilda huvudmän) före-

faller däremot att vara ovanligt.⁴³ Tvärtom visar intervjuer att det finns kommuner som istället har startat program som haft många sökande till fristående skolor för att öka det egna elevunderlaget.

Genom samverkan kan skolor och huvudmän ha en större beredskap för vilken typ av elever som kommer att söka till gymnasiesärskolorna, enligt våra intervjuer med rektorer. Förutsägbara elevströmmar innebär också att de kan förbereda skolgången för eleverna på ett bättre sätt, och med ett bra planeringsunderlag kan dessutom kostnaderna hållas nere.

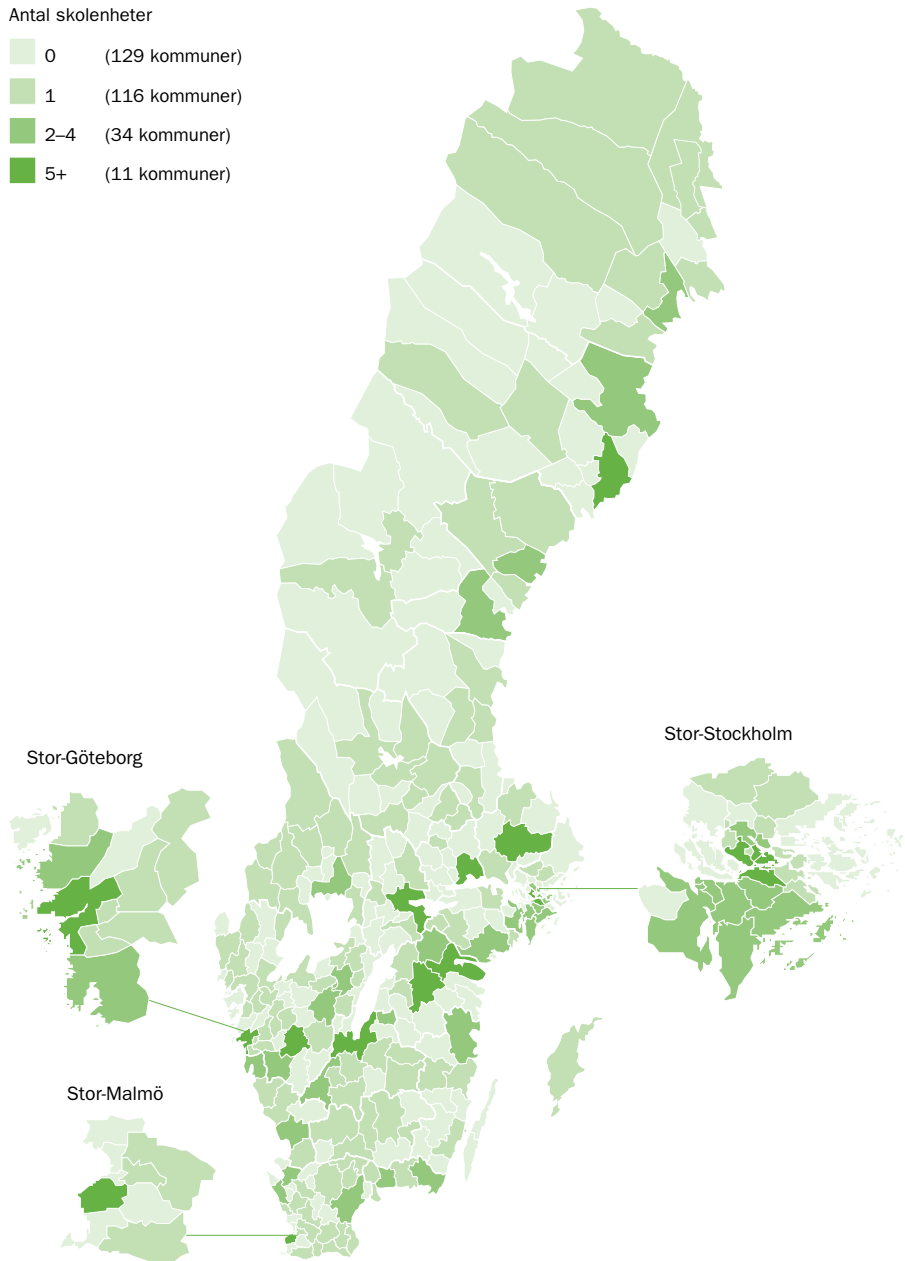
Många kommuner saknar gymnasiesärskoleenheter

År 2014 fanns det enligt den officiella statistiken 270 skolenheter inom gymnasiesärskolan som hade elever i årskurs 1 och 2. Dessa elever var fördelade på 231 kommunala skolenheter, 10 enheter som drevs av landsting samt 29 fristående skolenheter.

År 2014 fanns det skolenheter med elever i årskurs 1 och 2 i 161 av landets 290 kommuner, det vill säga i drygt hälften av alla kommuner. Det betyder att många elever i gymnasiesärskolan går på en skolenhet som finns i en annan kommun än elevens hemkommun. Det förekommer uppgifter i vår intervjustudie om att en del skolenheter har fått färre elever från andra kommuner, eftersom dessa har ökat sitt utbud av gymnasiesärskoleutbildningar jämfört med före reformen. En annan tänkbar förklaring som intervjupersoner spekulerar i är att fler elever än tidigare stannar kvar i hemkommunen och läser något av gymnasieskolans introduktionsprogram. Men det finns också uppgifter om att elever i ökad utsträckning åker till gymnasiesärskolor i större kommuner. Diagram 3 visar den geografiska spridningen av de skolenheter som år 2014 hade elever i gymnasiesärskolans årskurs 1 och 2.

43. Fem procent av rektorerna svarar i enkäten att samverkan förekommer med enskilda huvudmän.

Diagram 3. Antal gymnasiesärskoleenheter med elever i årskurs 1–2 år 2014.

År 2014 fanns det flest skolenheter i Stockholm, Västerås, Göteborg och Malmö, med vardera 7–11 skolenheter (totalt 35). Det motsvarade 13 procent av landets totala bestånd av skolenheter för elever i årskurs 1 och 2. Övriga kommuner som hade minst fem skolenheter var Norrköping, Umeå, Uppsala, Linköping, Jönköping, Borås och Örebro. Kommuner som helt saknade skolenheter för gymnasiesärskola fanns spridda över hela landet, och var av olika storlek sett till befolkningsantalet. En kommun som inte har någon egen gymnasiesärskola är emellertid skyldig att erbjuda utbildning i samverkan med någon annan kommun.

Färre gymnasiesärskoleenheter i 29 kommuner mellan 2013 och 2014

Mellan 2013 och 2014 har det blivit 18 färre skolenheter som har elever i årskurs 1, medan antalet kommuner i landet som det fanns skolenheter med elever i årskurs 1 i var relativt oförändrat. I vissa kommuner har det tillkommit en skolenhet, medan det i andra har lagts ned minst en skolenhet. Av de 29 kommuner där det har skett nedläggningar har det i 11 kommuner resulterat i att inga skolenheter med elever i årskurs 1 alls finns kvar år 2014. Å ena sidan tyder det på att det finns kommuner som har koncentrerat sin verksamhet till ett mindre antal skolenheter (vanligen genom att endast en skolenhet har lagts ned). Å andra sidan finns det kommuner som antingen inte har några elever i gymnasiesärskolans första årskurs år 2014 eller som hänvisar eleverna till en gymnasiesärskola i en annan kommun. Bland kommuner som inte har några registrerade elever i gymnasiesärskolan kan det bero på att eleverna istället går på något av gymnasieskolans introduktionsprogram.

Hälften av länen saknar programmet för samhälle, natur och språk

År 2014 fanns det skolenheter i samtliga av landets 21 län. Men alla program fanns inte överallt, vilket tabell 1 visar. Tabellens andra kolumn visar hur många skolenheter med elever i årskurs 1 och 2 det fanns inom varje län år 2014. Från och med den tredje kolumnen redovisar vi för samma årskurser antal skolenheter per program i varje län.

Tabell 1. Antal gymnasiesärskoleenheter med elever i årskurs 1–2 år 2014 fördelade efter län.

	Totalt antal skoleenheter	Antal skolenheter med följande program:										
		Individuella	Hotell, restaurang och bageri	Administration, handel och varuhandling	Fastighet, anläggning och byggnation	Hälsa, vård och omsorg	Fordonsvård och gods-handtering	Skog, mark och djur	Estetiska verksamheter	Hantverk och produktion	Samhälle, natur och språk	
Västra Götaland	44	28	12	11	11	8	6	4	6	4	2	
Stockholm	39	29	9	7	5	6	3	5	8	2	4	
Skåne	31	20	6	11	4	7	4	8	3	2	-	
Jönköping	15	9	4	5	2	1	2	2	1	3	1	
Västmanland	15	8	2	1	2	1	2	1	1	1	1	
Östergötland	15	10	3	1	3	2	2	2	1	-	1	
Västerbotten	12	5	2	2	1	1	2	2	3	1	-	
Värmland	12	3	4	4	2	1	3	2	1	1	-	
Norrbottnen	11	10	2	2	4	1	1	-	-	2	-	
Södermanland	9	8	1	1	3	2	-	1	1	-	2	
Blekinge	8	8	2	2	2	1	1	1	1	-	1	
Örebro	8	5	1	2	1	2	2	1	-	1	1	
Västernorrland	8	4	2	1	2	2	2	1	-	1	1	
Dalarna	8	6	2	2	-	2	3	2	2	2	-	
Uppsala	8	7	2	2	1	2	2	-	-	2	-	
Halland	8	7	3	1	2	2	-	-	1	-	-	
Gävleborg	6	6	4	4	3	3	3	2	1	1	-	
Kalmar	5	4	3	2	4	-	1	1	-	-	1	
Kronoberg	5	5	2	2	1	-	1	-	-	-	-	
Jämtland	2	1	1	1	1	2	-	1	1	-	-	
Gotland	1	1	1	-	1	-	1	-	-	-	-	
Sverige	270	184	68	64	55	46	41	36	31	23	15	

Antalet skolenheter varierade mycket mellan länen år 2014, från Gotlands enda skolenhet till de 44 enheter som fanns i Västra Götaland. De individuella programmen och programmet för hotell, restaurang och bageri fanns i samtliga län. Samtliga nio nationella program och de individuella programmen fanns bara på skolenheter i 4 av 21 län. I 8 län fanns åtta nationella program. I 11 län saknades programmet för samhälle, natur och språk.

Många gymnasiesärskoleenheter är små

Skolenheterna är många gånger små räknat i antalet elever. Tabell 2 visar skolenheternas storlek räknat i antalet elever som läste årskurs 1 och 2 år 2014/15. De flesta elever gick då i gymnasiesärskolor där det även fanns elever i årskurs 3 och 4 enligt den tidigare regleringen. Skolenheterna i tabellen är därför i många fall större än vad siffrorna ger sken av.

Tabell 2. Antal och andel (%) gymnasiesärskoleenheter fördelade efter enhetens storlek (antalet elever i årskurs 1–2) år 2014.

	Antal	Andel
1–4 elever	74	27
5–9 elever	78	29
10–14 elever	45	17
15–19 elever	29	11
20– elever	44	16
Alla	270	100

Över hälften av skolenheterna hade mindre än tio elever i årskurs 1 och 2 år 2014.⁴⁴ Bland de kommunala skolenheterna var det vanligare än i fristående skolenheter med ett större antal elever; 45 procent av de kommunala skolenheterna hade tio elever eller fler (109 av 241 skolenheter). Nio av totalt 29 fristående skolenheter hade mer än tio elever, vilket motsvarade 31 procent av de fristående enheterna.

Även om många gymnasiesärskolor är små ligger de ofta på eller i nära anslutning till en gymnasieskola. Vad gäller de i sammanhanget få fristående skolenheterna var de år 2014 organisatoriskt knutna till andra verksamheter inom antingen omsorg eller utbildning. När det gäller anknytning till omsorg fanns organisationer som förutom gymnasiesärskola även drev till exempel

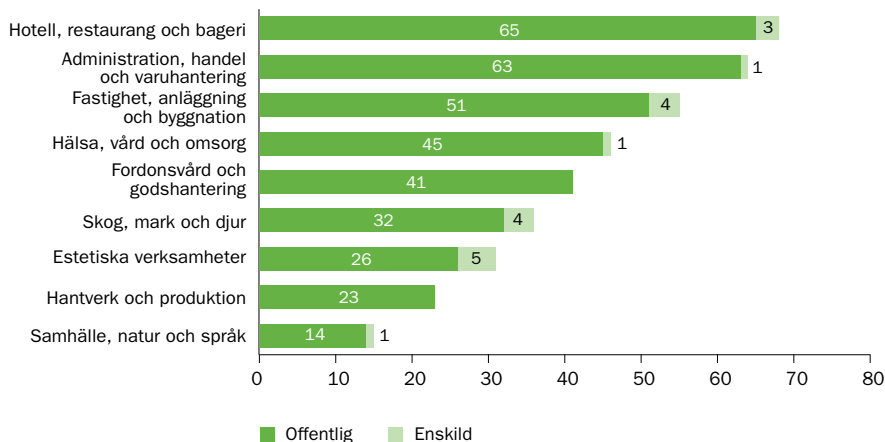
44. Om vi räknar samtliga elever per skolenhet (även elever i årskurs 3 och 4) är det endast en tredjedel av skolenheterna som har färre än tio elever. Drygt fyra av tio enheter hade minst 20 elever.

HVB-hem och daglig verksamhet.⁴⁵ När det gäller utbildning handlade det dels om verksamheter som har flertalet av sina elever inom gymnasieskolan, medan eleverna inom gymnasiesärskolan utgjorde en mindre del. Dels handlar det om organisationer som hade utbildningar för olika kategorier av elever i behov av särskilt stöd. De sistnämnda hade vanligen få elever, men en organisation (som även har gymnasieskola för elever inom autismspektrumet) hade flest elever av landets gymnasiesärskolor.

Hotell, restaurang och bageri på flest skolenheter

I kapitel 2 (diagram 2) visade vi *elevernas* fördelning på de olika nationella programmen samt på de individuella programmen för elever i årskurs 1. I diagrammet nedan räknar vi utifrån den officiella statistiken hur många kommunala respektive fristående *skolenheter* det finns med elever i årskurs 1 och 2.

Diagram 4. Antal gymnasiesärskoleenheter med elever i årskurser 1 och 2 fördelade på nationellt program och typ av huvudman år 2014.

Diagrammet visar att rangordningen mellan de nationella programmen vad gäller antalet skolenheter (med elever i årskurs 1 och 2) liknar mycket den som vi såg vad gäller antalet elever (i årskurs 1) i kapitel 2. Undantaget är programmet för skog, mark och djur som finns på ett förhållandevis litet antal skolenheter. De vanligaste nationella programmen hösten 2014 var programmet för hotell, restaurang och bageri samt programmet för administration,

45. HVB, hem för vård och boende, är boende som tillhandahåller platser för heldygnsvistelse tillsammans med insatser i form av vård eller behandling. Daglig verksamhet enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS), är en insats i form av sysselsättning för personer med funktionsnedsättning som är i yrkesverksam ålder, saknar förvärsarbete och inte är under utbildning.

handel och varuhantering. Cirka en fjärdedel av samtliga kommunala skolenheter hade dessa program. De program som förekom i minst utsträckning var programmet för samhälle, natur och språk samt programmet för hantverk och produktion. På 5 av de totalt 29 fristående skolenheterna fanns programmet för estetiska verksamheter, som därmed var det vanligaste programmet på de fristående skolenheterna (17 procent). Programmet för fordonsvård och godshandling samt programmet för hantverk och produktion saknades helt på de fristående skolenheterna år 2014 för elever i årskurs 1 och 2. På nio av totalt tio skolenheter som drivs av landsting fanns programmet skog, mark och djur. Den övriga enheten hade elever på individuella program.

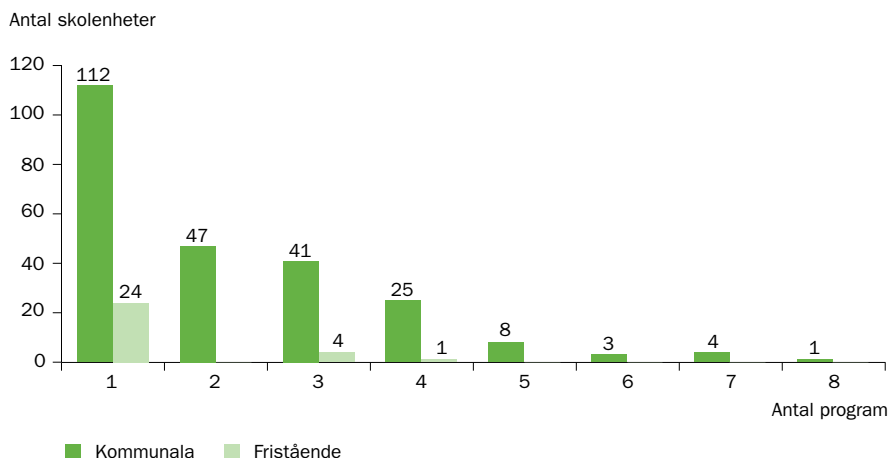
På fristående gymnasiesärskoleenheter är de individuella programmen vanligast

År 2014 fanns det ungefär lika många skolenheter med elever på individuella program som på ett nationellt program. Men bland de fristående skolenheterna var det en mycket större andel som anordnade individuella program, än bland de kommunala. Av de 29 fristående skolenheterna fanns elever på ett individuellt program på 21 av dem (72 procent). Motsvarande antal (och andel) skolenheter där det fanns ett nationellt program var endast 12 (41 procent). Det kan jämföras med de kommunala skolenheterna, där det bland samtliga 241 enheter fanns 163 som hade ett individuellt program (68 procent) och 175 enheter som hade ett nationellt program (73 procent).

Tre av tio gymnasiesärskoleenheter har endast elever på individuella program

Som vi tidigare redovisat är de flesta skolenheter små räknat i antal elever i årskurs 1 och 2. Samma sak gäller när vi räknar antal program per enhet utifrån uppgifterna från den officiella statistiken. Diagram 5 visar en fördelning av skolenheterna på hur många olika program de hade elever i årskurs 1 och 2 år 2014.

Diagram 5. Gymnasiesärskoleenheter med elever i årskurs 1 och 2 fördelade efter antal program år 2014.

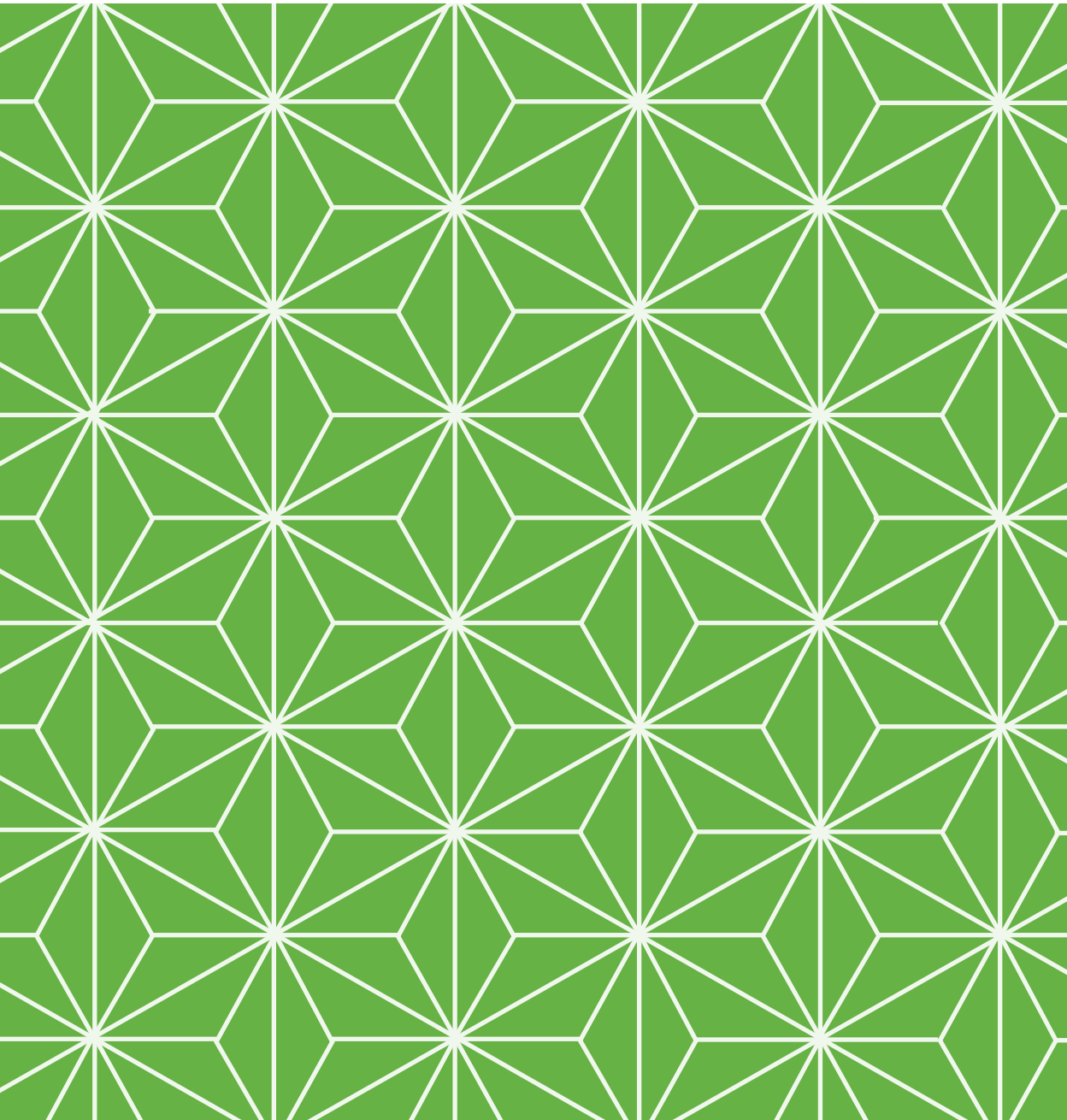

Det vanligaste är att en skolenhet endast hade elever på ett (1) program. Så var det på knappt hälften av alla kommunala skolenheter och på 24 av de 29 fristående enheterna. På en majoritet av de kommunala och fristående skolenheterna handlade det då om individuella program. Sammantaget betyder det att cirka 30 procent av samtliga skolenheter endast hade elever på ett individuellt program hösten 2014.

På nästan tre av fyra kommunala skolenheter fanns ett eller flera nationella program. Ingen fristående enhet hade mer än fyra program, medan sju procent av de kommunala enheterna hade det. Detta avspeglar sannolikt det krav som åligger kommunerna enligt skollagen, att eftersträva ett allsidigt urval av nationella program. Motsvarande krav finns inte för enskilda huvudmän.

KAPITEL 4

Mottagandet och antagningen

4. Mottagandet och antagningen

Detta kapitel handlar om hur kommuner och andra huvudmän hanterar bestämmelser om urval, olika bedömningar och ökad valfrihet inom mottagandet och antagningen. Kapitlet bygger framför allt på de telefonintervjuer som en konsult genomfört med kommunala tjänstemän på uppdrag av Skolverket, men även på intervjuerna i de besökta kommunerna och på enkäten till rektorerna för gymnasiesärskolor.

Sammanfattning av resultaten

- Många parter är inblandade i mottagning, val och antagning till gymnasiesärskolan. Förberedelserna startar ofta redan i årskurs 8 eller tidigt i årskurs 9 och syftar till att ungdomarna ska ha bra förutsättningar att hamna på rätt utbildning, det ska finnas tid för kommuner att komplettera eller begära in ytterligare utredningar, och mottagande skolor ska hinna planera sin verksamhet.
- I intervjuerna framkommer det att de nya bestämmelserna inom antagningen har lett till förändringar av organisationen för att säkerställa att kommuner lever upp till de nya kraven och för att förbättra rättssäkerheten för eleverna.
- De allra flesta elever har fått plats på den utbildning som de har sökt. Men det förekommer att skolor inte startar program som varit möjliga att söka för att de sökande varit för få.
- Urval bland de sökande till nationella program är ovanligt eftersom elevgruppen är liten och de sökande därmed få. Men det finns en osäkerhet hos rektorer om hur ett urval ska ske.
- Det förekommer oenighet mellan skolor och vårdnadshavare om elever bör gå nationellt eller individuellt program. Det finns också en osäkerhet angående hur mycket skolan behöver anpassa undervisningen på nationella program efter elevers förutsättningar.
- Kriterierna för bedömning av elevers förutsättningar att följa undervisningen på ett nationellt program skiljer sig något mellan kommuner, men en huvudprincip förefaller vara att elever som har gått träningssskolan ska gå individuella program.
- Det finns uppgifter om att elevgruppen på nationella program sammantaget har sämre kognitiva förutsättningar än tidigare, och att spannet mellan olika elevers kapacitet har ökat.

- Det går inte att utifrån den officiella statistiken säga hur många elever som väljer introduktionsprogram istället för gymnasiesärskola eftersom Skolverket inte har individdata för grund- och gymnasiesärskolan. Enligt intervjuuppgifter är det främst elever som inte identifierar sig med gymnasiesärskolans målgrupp som väljer introduktionsprogram.

En lång process inför antagningen

Tillvägagångssätt och bedömningar vid ansökan och mottagande till gymnasiesärskolan skiljer sig åt mellan kommuner. Det varierar till exempel om det är samma eller olika instanser som beslutar om antagning respektive tillhörighet till målgruppen. Men sammantaget är vanligen ett flertal olika instanser inblandade.

Många huvudmän har en gemensam antagningsorganisation med gymnasieskolan

Två av tre rektorer anger i Skolverkets enkät att deras huvudman har en gemensam antagningsorganisation för gymnasiesärskolan och gymnasieskolan, vilket är en möjlighet som GYS 13 öppnade för. Det är något mindre vanligt i små kommuner, där det framförallt är vanligare att den svarande inte vet svaret på denna fråga. I telefonintervjustudien framkommer också att antagningen kan vara gemensam för flera kommuner, till exempel län eller regioner, och att i det fall antagningsorganisationen är gemensam med gymnasieskolan och mellan kommuner/län/regioner ansöker elever till gymnasiesärskolan på webben, på samma sätt som gymnasieelever gör. Beslut om antagning till gymnasiesärskolan fattas i dessa kommuner/län/regioner ofta av en central antagningsenhet. Det varierar om kommuners samverkansavtal för gymnasieskolan även omfattar gymnasiesärskolan.

Telefonintervjustudien visar också att i mindre kommuner där det är förhållandevis få elever som söker till gymnasiesärskolan varje år, som inte har gemensam antagning med gymnasieskolan, gör elever ofta ansökan på papper. Beslut om antagningen tas av rektor för gymnasiesärskolan eller annan tjänsteman i kommunen som är huvudman för den sökta utbildningen.

Men oavsett organisation karaktäriseras antagningsprocessen av ett nätverkande mellan olika parter. Ytterligare tjänstemän eller team är vanligen inblandade i bedömningarna inför mottagandet även när ungdomar söker till gymnasiesärskolan genom samma antagningsenhet som sökande till gymnasieskolan. Det finns också exempel på att tjänstemän eller team med kännedom om ungdomarna ansvarar för alla stegen i mottagande och antagning, t.ex. i samråd med grundsärskolan.

I intervjuerna i kommunerna framkommer det att de nya bestämmelserna inom antagningsprocessen har lett till förändringar av organisationen för att säkerställa att kommuner lever upp till de nya kraven och för att garantera rättssäkerheten för eleverna. Det innebär bland annat att en del kommuner har inrättat nya enheter eller team, att man har sett över delegationsordningar och liknande. I en av kommunerna beskriver en chef inom antagningen hur de har delat upp de formella besluten på tre tjänstemän, för att försäkra sig om att det blir rätt:

Det kan man tycka är rätt bra. Då har vi en som gör bedömningen om eleven tillhör målgruppen. Och så blir man mottagen i målgruppen plus samverkansområdet. Och sedan är det en tredje person som gör antagningen. Då har man liksom rätt många som kan kolla att det går rätt till.

Tidig förberedelse inför ansökan

Vilken utbildning en elev ska bli antagen till i gymnasiesärskolan kan vara klart redan när eleven gör sin formella ansökan. En bild som framträder i vårt material är att kommuner och skolor börjar planera för mottagandet i årskurs 8 eller tidigt i årskurs 9 i grundsärskolan. Det finns flera anledningar till att förberedelserna börjar tidigt: ungdomarna ska få bra förutsättningar att göra sitt val, det ska finnas tid att komplettera eller begära in ytterligare utredningar, och mottagande skolor ska hinna planera sin verksamhet. Sena antagningar kan leda till att mottagande skolor får svårt att ordna bemanning för t.ex. elever med omfattande funktionsnedsättningar och stora stödbehov.

Förberedelserna handlar bland annat om att elever i grundsärskolan får göra studiebesök och praktik på gymnasiesärskolor, vårdnadshavare får information om utbildningarna, och kommun eller skola går igenom elevers tidigare utredningar och gör eventuellt nya pedagogiska utredningar. Det finns gymnasiesärskolor som erbjuder eller till och med förväntar sig att blivande elever ska göra praktik på minst ett program under allt från någon dag upp till två veckor. Faktorer som skolorna bedömer vid praktiken är elevens förmåga att tillgodogöra sig utbildningen, hantera utrustning och fungera socialt. Skolans omdöme kan användas som underlag dels för elevens val genom att vårdnadshavare, avlämnande skola och ansvarig för antagningen får ta del av det, dels för den mottagande skolans planering. Praktikomedömet kan vara både vägledande och mer styrande för vilket program eleven söker och blir antagen till.

Studie- och yrkesvägledares roll kan både vara riktad till ungdomar och vårdnadshavare för att ge stöd inför valet, och mot grundsärskolor och resursfunktioner för att kunna förutsäga vilka elever som kommer att vara aktuella för att bli mottagna i gymnasiesärskolan. Vi har fått exempel på att studie- och yrkesvägledare kan, utifrån hur praktiken har fungerat, vara mycket bestämda i

sina rekommendationer till elever om såväl skolor och program, som skolform. Det sistnämnda avser gymnasiesärskola eller introduktionsprogram inom gymnasieskolan. I stora delar av landet finns som vi har visat i kapitel 3 bara en skolenhet för elever i gymnasiesärskolan, men i en del regioner finns fler skolor som erbjuder samma program. Förhållanden som kan påverka elevers skolval är enligt våra intervjuer t.ex. skolans storlek, samverkan med gymnasieskolan, program- och elevsammansättning, tillgång till inackorderingsboende, rykten om kvalitet och lägeskommunens storlek.

Tjänstemän fattar beslut om eleven tillhör gymnasiesärskolans målgrupp

Vem som tar beslut om eleven tillhör målgruppen varierar mellan kommunerna, men det handlar om tjänstemän som utbildningschef, rektor eller särskolesamordnare, i vissa fall efter förslag från någon form av utredare eller team. Våra telefonintervjuer visar att Skolinspektionens tidigare kritik av beslutsunderlagen för mottagandet i skolformen har lett till att många kommuner gått igenom, och vid behov kompletterat tidigare utredningar.⁴⁶

Det finns kommuner som gör nya pedagogiska bedömningar av *alla* elever i årskurs 9 i grundsärskolan inför ansökan till gymnasiesärskolan. Men våra telefonintervjuer visar att det också finns kommuner som inte verkar ha uppmärksammat att det inte längre räcker att en elev har varit mottagen i grundsärskolan tidigare för att hon eller han ska tillhöra gymnasiesärskolans målgrupp.⁴⁷ Det förekommer att elever blir sent utredda eller att utredningar och bedömningar av andra skäl drar ut på tiden, och kommuner kan ha bestämmelser om att elever inte får göra praktik på gymnasiesärskolans program innan alla utredningar är klara. Om besluten drar ut på tiden kan det innebära en ovisst väntan för elever och vårdnadshavare, och svårigheter för mottagande gymnasiesärskolors planering.

Var fjärde rektor uppger i Skolverkets enkät att de vid minst ett tillfälle har anmält misstanke att en elev inte tillhör målgruppen till elevens hemkommun. Flertalet, men inte riktigt alla av dem, instämmer helt eller delvis med att samverkan med elevens hemkommun i de fallen fungerat tillfredsställande och att de hittat en bra lösning för eleven. Resultaten belyser att det kan vara många inblandade i samband med att ungdomar blir mottagna i gymnasiesärskolan, och att det ibland är svåra bedömningar att göra.

46. Skolinspektionen (2011), *Särskolan. Granskning av handläggning och utredning inför beslut om mottagande*. Skolinspektionen (2011), *Mottagandet i särskolan under lupp. Granskning av handledning, utredning och information i 58 kommuner*.

47. Hemkommunen ska fatta ett beslut om att eleven tillhör gymnasiesärskolans målgrupp inför mottagandet i skolformen.

För nyanlända ungdomar med misstänkt lindrig utvecklingsstörning kan det ta flera år innan man börjar utreda om de tillhör gymnasiesärskolans målgrupp. Orsaken är att det kan vara svårt att avgöra om elevens svårigheter beror på en funktionsnedsättning eller en extremt svår livssituation, men det innebär att det tar lång tid innan dessa elever kan bli mottagna i gymnasiesärskolan. Exempel finns på att elever i sådana fall blir mottagna på introduktionsprogram som kan ha samverkan med gymnasiesärskolan för att kunna ge elever en adekvat utbildning.

När det gäller sökande från andra kommuner begär mottagande kommuner eller skolor vanligen i samband med ansökan in yttranden dels om eleven tillhör gymnasiesärskolans målgrupp, dels av elevens förmåga att följa undervisningen på ett nationellt program. Diskussioner mellan hemkommun och mottagande kommun eller skola kan sedan handla både om underlag för beslutet och om nivån på stödbehov och därmed ersättningen. Det finns exempel på att kommuner sagt nej till andrahandsmottagning av elever till individuella program för att man inte kommit överens om ersättningsnivån.

Flera underlag för bedömning av sökande till individuella program

Kriterierna för bedömningen av om elever som sökt ett individuellt program har förutsättningar att följa undervisningen på ett nationellt program skiljer sig delvis mellan kommunerna som ingått i våra intervjustudier.⁴⁸ En huvudprincip, som alla kommuner i telefonintervjustudien anger, är att elever från träningsskolan ska gå individuella program.⁴⁹ Kommuner i våra intervjustudier använder också såväl de pedagogiska som de psykologiska bedömningarna. I de fall det framgår av den psykologiska bedömningen vilken grad av utvecklingsstörning en elev har, bedöms de med lindrig utvecklingsstörning klara ett nationellt program. Även erfarenheter från praktiken i gymnasiesärskolan kan utgöra underlag. Exempel finns på intervjupersoner som hänvisar till intentionen att fler elever som tidigare skulle ha gått på individuella program nu ska gå på nationella program. Så här beskriver en rektor att det kan gå till när skolan tror att en elev som söker individuellt program istället kanske klarar ett nationellt program:

Om vi får elever på praktik till oss, där vi tycker "jamen det här blir lite tokigt enligt det nya". Men då har ju vi återkoppling och kontakt och säger att "det vore nog bra om Lisa kommer en vecka även på ett nationellt program".

48. Det finns inga nationellt fastställda kriterier för denna bedömning.

49. Inom grundsärskolan finns en särskild inriktning som kallas träningsskola. Träningsskolan är avsedd för elever som inte kan tillgodogöra sig hela eller delar av utbildningen i ämnen.

Och ofta är det ju åt det hållet. För yrkesträningen som man hade tidigare tog ju ganska många grundsärskoleelever och nu är det ju flera av dem som ska på nationellt program.

Ett synsätt som förekommer är att elevens grad av självständighet avgör om hon eller han kan gå ett nationellt program, ett annat är att det enbart är den kognitiva förmågan som ska fälla utslag. Att elever har svårt att kommunicera eller behöver en-till-en-undervisning kan också ligga till grund för bedömningen. Men det finns även uppgifter om att man är osäker på var gränsen går för hur mycket skolan ska anpassa utbildningar på nationella program.

I en av kommunerna resonerar rektor så här om vilka elever man bedömer klarar att följa ett nationellt program och andra kommuners medvetenhet om denna nya bestämmelse:

För här har vi ju fått en ganska stor förändring i och med den nya gymnasiesärskolereformen, att det är hemkommunen som ska ta eller rekommendera beslut om var eleven ska vara. Och där kan jag tycka att informationen inte har nått hela vägen till alla hemkommuner om vad som är skillnaden mellan det nya och gamla. Och att har man gått på en grundsärskola så är den naturliga vägen, om man fixar det, att gå vidare till nationellt program. Och har man gått på en träningsskola så får man göra en bedömning naturligtvis. Klarar man av att följa undervisningen [på ett nationellt program]?

Enligt våra kommunintervjuer har medvetenheten om dessa förändringar successivt ökat bland huvudmännen. Vi har fått uppgifter om att det har tagit lite längre tid innan framförallt kommuner med få elever inom gymnasiesärskolans målgrupp, utan egen gymnasiesärskoleverksamhet eller grundsärskola, blivit medvetna om de nya bestämmelserna.

Oenighet om elever bör gå nationellt eller individuellt program förekommer

Det förekommer att kommuner och skolor diskuterar med vårdnadshavare vilken programtyp som passar eleven bäst. Ett dilemma som framkommer är att vårdnadshavare inte alltid delar skolans bedömning av elevens möjlighet att tillgodogöra sig en utbildning. Enligt både enkätsvar och intervjuer förekommer det att vårdnadshavare vill att en elev ska gå ett nationellt program medan mottagande skola/huvudman anser att elevens kapacitet motsvarar ett individuellt program. Enligt skollagen har eleven rätt att välja nationellt program oavsett skolans bedömning, medan skolan kan mena att den inte kan ta emot elever på apl för alla program, t.ex. utifrån säkerhetsaspekter i vissa arbets-

miljöer.⁵⁰ Vårdnadshavares större inflytande i den reformerade gymnasieskolan kan enligt intervjuuppgifter leda till att elever ibland går på utbildningar som de har svårt att tillgodogöra sig.⁵¹ Det kan handla om elever som har svårt att kommunicera, vara i en större grupp eller förflytta sig på skolan. Elever som enligt skolans bedömning hamnar på fel program riskerar enligt intervjuade lärare att må dåligt eller rentav fara illa när deras förmågor inte alls matchar nivån i utbildningen. Men det finns också uppgifter om att vårdnadshavare brukar acceptera skolans bedömning när de fått insyn i vad den grundar sig på. Vi har också fått höra om att elever kan börja på nationella program och sedan vid behov byta till individuella. Intervjuerna visar att det förekommer byten såväl mellan nationella program, som mellan nationella och individuella, något som vi beskriver mer i kapitel 6.

Intervjupersoner i kommunerna har uppmärksammat den maktförskjutning som har skett i dessa frågor, från skolan till elever och vårdnadshavare. Om praktiken tidigare var ett tillfälle när skolan noggrant utvärderade elevens förutsättningar för att kunna ge rekommendationer om elevens placering så kan den nu i högre utsträckning även vara elevens tillfälle att pröva skolan. Men det finns också de som ser en maktförskjutning från skolan till kommunens mottagningshandläggare eller grundsärskolan. Så här beskriver en studie- och yrkesvägledare på en gymnasiesärskola detta:

Och sedan är det mindre nu vi som avgör eller har något att säga till om elever som är på väg in, utan det är resurscentrum här i kommunen som tittar och bestämmer vilken nivå eleven ska vara på, vilken skolpeng vi får. Så det är en förskjutning från skolan till resurscentrum att avgöra kring vilka elever vi har då. Även om de alltid har bestämt förut men de har gått mycket på vad vi har tyckt.

Lärare uttrycker i intervjuerna att de kan känna sig bakbundna av avsaknaden av formella kriterier för vad som krävs för att gå ett nationellt respektive individuellt program att använda i diskussioner med föräldrar och elever när man har olika uppfattningar om vad som är lämpligt eller när man behöver anpassa utbildningen. Om kriterierna var tydliga redan i ansökningsfasen skulle risken att elever hamnar fel bli mindre, enligt dessa intervjupersoner. Det finns lärare och rektorer som uttryckligen efterlyser någon slags kriterier för att en elev ska bli mottagen på nationella program, bl.a. med motiveringen att reformen på denna punkt skiljer sig från gymnasieskolan där det finns behörighetsregler för de nationella programmen.

50. 19 kap. 28–29 §§ skollagen (2010:800).

51. De här uppgifterna bygger på vad skolor och kommuner uppger, medan vi inte vet något om vårdnadshavares erfarenheter.

Det förekommer också att intervjupersoner i kommunerna är osäkra på var gränsen för rektors inflytande går när föräldrar och skola har olika uppfattningar om lämplig programtyp för en elev.⁵² Det finns såväl rektorer som lärare i intervjuerna som anser att rektorers inflytande i dessa fall behöver stärkas eller förtydligas. Den ökade valfriheten och inflytandet för gymnasiesärskolans elever i allmänhet uppfattar de emellertid som positiv. Kommunintervjustudien antyder också att det kan finnas skillnader i uppfattningar i dessa frågor mellan den övergripande kommunnivån och skolnivån. Vissa kommuntjänstemän kan anta en mer accepterande hållning, medan praktiska svårigheter kan överskugga skolpersonalens uppfattningar. Följande citat från en kommun-samordnare belyser detta förhållande:

Sedan hör jag bland mina kollegor ute på skolorna att de tycker att det är svårt. Ord som att de skulle gärna vilja bestämma vilka elever som skulle gå på diverse programmen, att föräldrarna inte ska få mandatet som de faktiskt har. Medan jag tycker att det är den här elevgruppen vi har, och då får vi se till att vi har en skola som passar till de här eleverna också.

Frågan är vilka förutsättningar skolorna har att anpassa sin verksamhet. Vi belyser detta mer ingående i kapitel 6 och 7.

Uppgifter om ändrad elevgrupp på nationella program

Enligt telefonintervjuer och övriga intervjuer finns det erfarenhet av att elevgruppen som går på nationella program har förändrats sedan reformen infördes. En uppgift är att elevgruppen generellt har lägre kognitiv förmåga än tidigare, eftersom elever med lindrig utvecklingsstörning väljer introduktionsprogram. En annan uppgift är att spannet i elevernas funktionsnivå har blivit större på de nationella programmen. Det förekommer att skolpersonal är oroad över att få ta emot elever på nationella program som de inte har förutsättningar i sin organisation eller kompetens för att utbilda. De upplevda problemen handlar också om svårigheter för elever med stora stödbehov att klara både den skolförlagda utbildningen och 22 veckors arbetsplatsförlagt lärande, vilket vi återkommer till.

52. Skolverket har också fått frågor om detta från skolor och huvudmän utanför denna uppföljningsstudie.

Elevernas programval blir oftast tillgodosedda

Elevernas val av nationellt program i gymnasiesärskolan blev enligt enkätsvaren med enstaka undantag tillgodosedda hösten 2014. Men det förekommer också att elever inte blev antagna till sitt förstahandsval, t.ex. för att programmet inte startade.⁵³ Bara enstaka kommuner uppger sig ha behövt göra något urval. Ett exempel på hur man har gått tillväga är att skolan har försökt relatera olika elevers förutsättningar till målen för den sökta utbildningen. Det innebär att skolan kan ge företräde åt en elev som de bedömer kommer kunna klara en utbildning, framför en elev som de bedömer har sämre förutsättningar. Samma skola för också resonemang om elevers möjlighet till social utveckling på ett visst program, t.ex. på grund av ett starkt intresse för utbildningens innehåll.

Det finns också kommuner som inte har behövt göra urval, men som har planer på hur de skulle kunna gå tillväga. Ett exempel är att ge företräde åt dem som bedöms ha störst möjlighet att kunna bli yrkesverksamma efter utbildningen, ett annat är att prioritera elever som saknar förutsättningar att pendla till programmet i en annan kommun. Både kommentarer i enkäten och intervjuer visar att det finns en osäkerhet om hur bestämmelsen om urval ska tolkas.

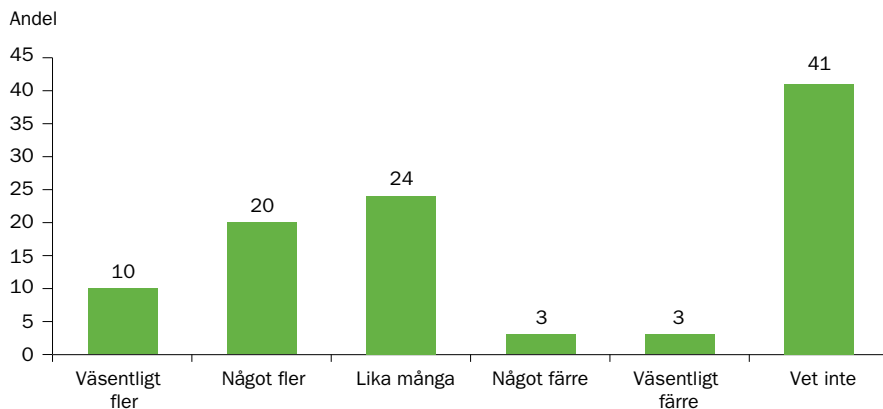
Ingen statistik över hur många i målgruppen som väljer introduktionsprogram

Som vi tidigare påpekat i kapitel 2 kan det minskade antalet elever i gymnasiesärskolan bland annat bero på att fler i målgruppen söker sig till gymnasieskolans introduktionsprogram.⁵⁴ Eftersom den officiella statistiken saknar individdata för elever i grund- och gymnasiesärskolan, visar vi istället följande diagram. Diagram 6 fördelar enkätsvaren på omfattningen av elever i målgruppen som sökt introduktionsprogram sedan reformen infördes, så som rektorerna för gymnasiesärskolan uppfattar det.

53. Om det är fler sökande till ett nationellt program än det finns platser, får skolan ge företräde åt dem som har störst behov av utbildningen, enligt 7 kap. 12 § gymnasieförordningen (2010:2039).

54. Hemkommunen ska enligt 17 kap. § 16 skollagen (2010:800) erbjuda utbildning på gymnasieskolans yrkesintroduktion eller individuellt alternativ till ungdomar från grundsärskolan om det finns önskemål om det. Kommunen behöver däremot inte erbjuda de utbildningarna om det med hänsyn till elevens bästa finns synnerliga skäl att inte göra det. Hemkommunen får också erbjuda språkinträdning till elever som tillhör gymnasiesärskolans målgrupp.

Diagram 6. Andel (%) rektorer som anger att fler, lika många eller färre elever väljer att börja på gymnasieskolans introduktionsprogram, jämfört med innan reformen hösten 2013.

Som diagrammet visar är det vanligaste svaret från rektorerna att de inte vet om målgruppens elever i större eller mindre utsträckning väljer att börja på gymnasieskolans introduktionsprogram, jämfört med tidigare. Tre av tio anger att det är väsentligt eller något fler som väljer introduktionsprogram än innan reformen, medan andelen som anger att det är färre är liten. Enkätsvaren kan alltså inte bekräfta om förändringen av hur eleverna på nationell nivå fördelar sig på gymnasiesärskolans olika programtyper beror på att fler väljer att gå introduktionsprogram. Den lokala variationen kan vara stor, liksom även variation mellan åren. Att det handlar om förhållandevis få elever jämfört med t.ex. gymnasieskolan kan också medföra att den slumpvisa variationen ökar.

Intervjustudien ger exempel på olika typer av erfarenheter när det gäller hur eleverna väljer mellan gymnasiesärskola och introduktionsprogram, även om det sammantaget handlar om att elever som inte identifierar sig med gymnasiesärskolans målgrupp väljer bort den skolformen. En erfarenhet är att elever i grundsärskolan som gått integrerat med grundskolan hellre väljer introduktionsprogram. En annan är att elever som är sent utredda kan göra samma val. Ytterligare en är att ungdomar med lindrig utvecklingsstörning väljer introduktionsprogram eftersom fler med mer omfattande funktionsnedsättning numer går nationella program jämfört med tidigare. Det finns också uppgifter om att introduktionsprogrammets arbetssätt kan vara olika väl anpassat för att ta emot gymnasiesärskolans målgrupp, och att det påverkar både studie- och yrkesvägledares rekommendationer och ungdomars val. Som citatet nedan från en intervjuad samordnare visar, kan frågan om vilken utbildning som är bäst för en elev leva vidare.

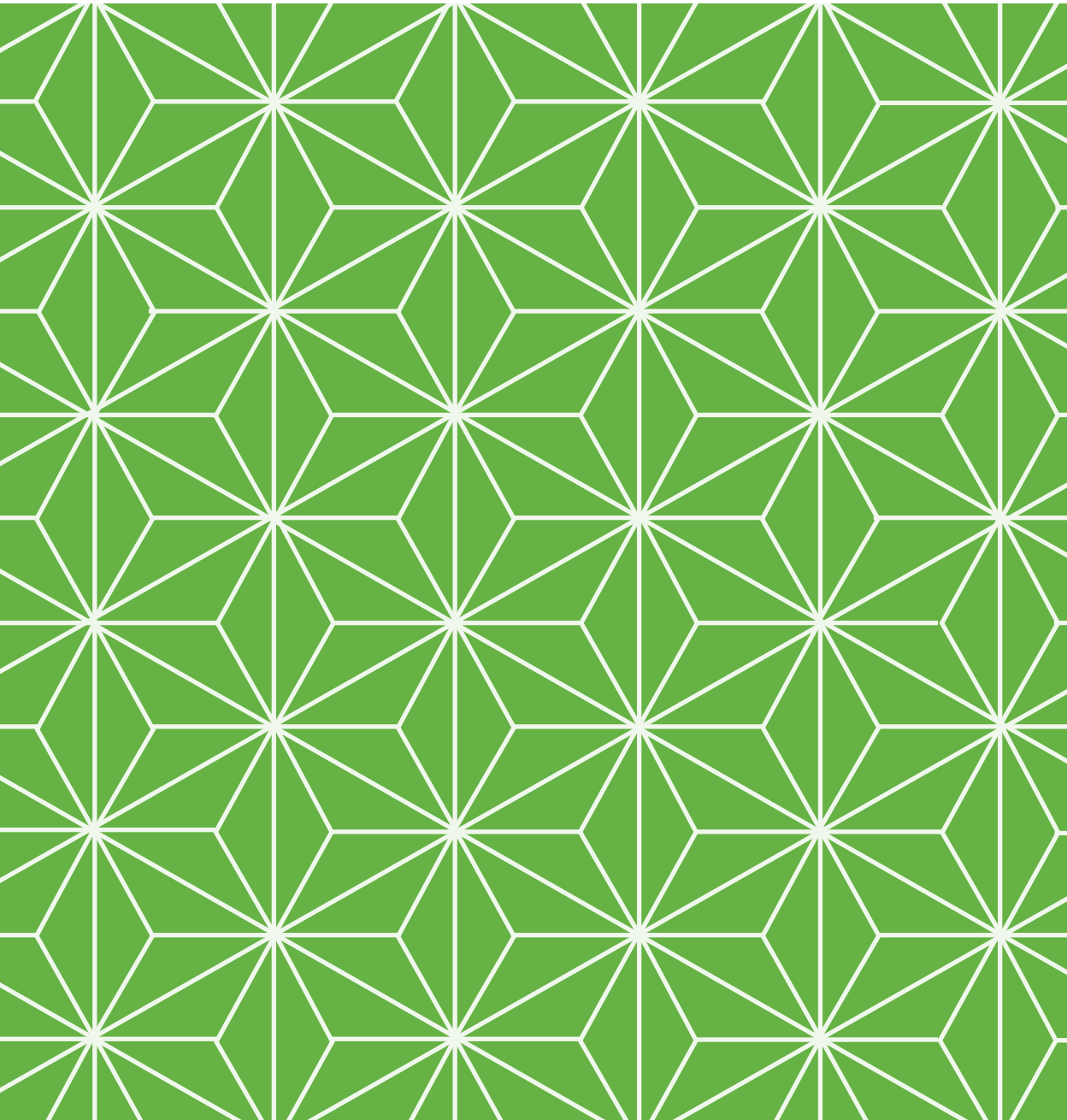
... är det så att den här eleven och elevens föräldrar vill ha plats på introduktionsprogram så måste man åtminstone få prova. Det kan aldrig vara jag som tjänsteman som säger "nej, det här går aldrig". Men däremot är det också viktigt att man följer de här eleverna och ser att det fungerar för dem. ...
Så under resans gång pratar jag kanske om gymnasiesär igen.

Dilemman med att tillgodose elevers val av introduktionsprogram, som vi har fått det beskrivet, handlar bland annat om att personalens kompetens när det gäller målgruppen är lägre och att de ekonomiska resurserna på introduktionsprogrammen är mindre än i gymnasiesärskolan. Det senare påverkar möjligheten att ge elever det stöd de behöver. Dessutom förekommer uttalanden om att gymnasieskolan saknar gymnasiesärskolans kontakter med Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och daglig verksamhet, förutom att eleverna också går miste om kontakt med arbetslivet genom apl. Men det finns också exempel på att verksamheter med introduktionsprogram har eller ska utvecklas för att passa gymnasiesärskolans målgrupp bättre.

Vi har inte fått några exempel på att skolor eller kommuner ännu hänvisat till synnerliga skäl att inte ta emot en elev på introduktionsprogram, men i ett fall funderar en skola på det, med hänsyn till säkerhetsfrågor på den utbildning som en elev vill gå. Det förefaller enligt våra telefonintervjuer att finnas kommuner som inte informerar elever i grundsärskolan om möjligheten att välja ett introduktionsprogram.

KAPITEL 5

Kunskapsutmaningarna i utbildningen

5. Kunskapsutmaningarna i utbildningen

Reformeringen av gymnasiesärskolan har inneburit att *kunskap* har fått en mer framskjuten plats i utbildningen. Detta kapitel handlar om hur gymnasiesärskolorna uppfattar denna omsvängning, och vilka konsekvenser det kan få i verksamheterna. Kapitlet bygger på information från enkäten till rektorerna för gymnasiesärskolor, samt från intervjuer i de besökta kommunerna.

Sammanfattning av resultaten

- Reformens fokus på kunskap uppfattas som positiv och nödvändig av intervjupersoner i kommuner. Målen är tydligare, kunskapsutmaningarna mer uttalade och det är ett mer omfattande innehåll som ska hinnas med i den reformerade gymnasiesärskolan, uppfattar lärare och rektorer. En farhåga är att få elever kommer att få betyg på de högre nivåerna, bland annat på grund av att kunskapskraven är för högt ställda i förhållande till elevernas förutsättningar.
- Intervjupersoner är samtidigt kritiska till att kunskap som är viktig för att eleverna ska klara sig i vardagen, livskunskap och estetiska ämnen, har nedprioriterats på nationella program.
- Kunskapsprogressionen i programstrukturen på individuella program uppfattas som mindre tydlig efter reformen. Styrdokument och stödmaterial ger begränsad vägledning för arbetet med elever med störst behov, erfar lärare och rektorer.
- Att hitta lärare som är behöriga att undervisa i gymnasiesärskolan är en stor utmaning enligt rektorerna. Det finns också kritik mot behörighetskraven som handlar om att de inte är rimliga eller ändamålsenliga för skolformen och dess förutsättningar.
- Rektorerna och framförallt lärarna har stor erfarenhet av att arbeta med gymnasiesärskolans elevgrupp. Uppgifter från enkäterna indikerar att antalet elevassistenter i förhållande till antalet lärare är stort bland gymnasiesärskolorna, i synnerhet på de individuella programmen.⁵⁵

55. Uppgifter om antalet lärare och elevassistenter är något osäkra då vi inte har någon uppgift om tjänstgöringarnas omfattning.

GyS 13 sätter fokus på kunskap – men missar livskunskapen

Intervjupersoner har märkt att kunskapsutmaningarna är mer uttalade i den reformerade gymnasiesärskolans styrdokument, och den generella inställningen till detta är att det ”känns jättebra” och att det är ”den enda rimliga vägen” eftersom ”skolformen har varit så belastad av mer omsorg än kunskap”. Kunskapsfokuset innebär bland annat att man arbetar efter mål i dag inom gymnasiesärskolan. På en av de besökta skolorna är det en omsvängning som började innan GyS 13:

Men att det är fokus på kunskap, det tycker jag är jättebra. Verkligen. Våra elever, de frågar efter mål idag. Det visste man knappt vad det var för nåt tidigare. Våra lärare är otroligt mycket skickligare på att tala om: det här är målet med den här kursen eller det är det här du ska visa kunskap på. Här är du nu och därför gör vi det här. Det är ju det som är så viktigt för eleverna att förstå. Varför gör vi det här.

När det gäller kunskapsutmaningar i den dagliga pedagogiska verksamheten beskriver lärare att de utgår från t.ex. läroplanen, ämnesplaner, ämnesområdesplaner och bryter ner detta till mål. Det är ofta nödvändigt att varva teori med praktiska, vardagliga tillämpningar. Undervisningen handlar mycket om att göra saker, t.ex. att träna på anställningsintervjuer, göra studiebesök osv. Och repetition är viktigt.

Målen är tydligare i den reformerade gymnasiesärskolan och det är ett mer omfattande innehåll som ska hinnas med, uppfattar lärare och rektorer. Det ställer större krav på både lärare och elever. De nya styrdokumenterna uppfattas som tydligare t.ex. avseende det centrala innehållet:

Den är bra för att det ger en mycket mer konkret bild än det var i den andra. För i den andra kunde man svänga och få med vad som helst i. I den här finns en struktur som jag tycker är, alltså passar bra.

Baksidan av detta är att flexibiliteten minskat, något som en del lärare tycker är problematiskt utifrån att behoven hos eleverna kan skifta kraftigt. Upplevelsen av större krav och mer omfattande innehåll kan också påverkas av hur skolor väljer att fördela kurserna över de fyra åren, erfar lärare. Rektorer uttrycker en osäkerhet kring hur de på bästa sätt ska fördela kurserna under utbildningen. En del skolor i de kommuner som Skolverket har besökt har valt att lägga ut kurserna över alla fyra åren. Andra har haft upplägg där kurser ska klaras av första året, vilket visat sig vara svårt att hinna med.

De förändrade betygen på nationella program, med fler betygsnivåer likt gymnasieskolan, förefaller enligt intervjupersoner ha en stor betydelse för

eleverna. Det gör också att lärarna behöver ha höga förväntningar på eleverna, och lärare i intervjuerna har märkt att eleverna frågar mycket mer efter betygen i dag jämfört med tidigare. Samtidigt riskerar det att skapa stress för eleverna, enligt intervjuerna. Betygssystemet kan också vara svårt att förklara för elever och att kommunicera till andra utanför gymnasiesärskolan. Vad innebär ett visst betyg i gymnasiesärskolan? Det säger inte så mycket för andra, uppfattar intervjupersoner. En annan farhåga är att få elever kommer att klara de högre betygsnivåerna:

En personlig reflektion: målen och betygsriterierna, det är inte många elever som kommer upp till A. Det kan jag tycka är lite synd att det är så. Vi har verkligen den här strävan hos eleverna. Detta kanske man ser på sikt, men jag tycker att det är tufft.

Möjligen kan fler elever nå högre betyg i takt med att kunskapssynen i grundskola förändras i samma riktning, hoppas rektorn ovan. Det kan också vara en fråga om att systemet behöver bli mer etablerat, erfar lärare som tror att betygen kommer att höjas när styrdokumentet har varit i kraft en längre tid. Men en farhåga är att kunskapskraven helt enkelt är orimligt höga i förhållande till elevgruppens förutsättningar, i synnerhet utifrån reformens intention att fler elever som tidigare skulle ha gått i yrkesträning på individuella program nu ska gå på nationella program.

Otydligare progression på de individuella programmen?

Samtidigt som kunskapsutmaningarna generellt uppfattas som större finns synpunkter på att progressionen i programstrukturen på individuella program inte är lika tydlig längre eftersom indelningen i verksamhetsträning och yrkesträning inte finns efter reformen. Det är inte heller lika lätt att brygga över till nationella program, eftersom strukturen på nationella respektive individuella program nu skiljer sig mer åt, framgår det av intervjuerna. I en av kommunerna befarar lärare att detta kan leda till en ”förflackning” av de individuella programmen, att det blir ”en enda stor verksamhetsträning”. De uttrycker farhågor om att detta kan påverka hur man arbetar med kunskapsutmaningar och att utbildade lärare kommer att försvinna. Så här säger en lärare:

Vår upplevelse är att det är mer stängt idag [mot de nationella programmen]. Att man mer har avskilt och urskiljt den här kategorin elever med måttlig och grav utvecklingsstörning. Jag upplever att det är så utifrån styrdokumentet. Vi på individuella programmen har resonerat ganska mycket om det här. Det finns ju också en tendens att det försvinner utbildade lärare. För vi är ju ämneslärare vi som arbetar där nu. (...)Vi får tänka till för att få det att fungera utifrån det vi upplever är det bästa för eleverna, för deras utveckling. Det handlar om kompetensen, om djupet i utbildningen.

I en annan kommun uttrycker rektorerna liknande uppfattningar, att eleverna med störst behov saknas i styrdokument och stödmaterial från Skolverket.⁵⁶ Samtidigt finns även erfarenheter av att de nya ämnesområdesplanerna är tydligare och därmed bättre än de föregående, och att de har lett till att man börjat diskutera undervisningen, mål, och pedagogiska frågor i större utsträckning. Dessa olika erfarenheter antyder att skolornas sätt att ta sig an styrdokumentet och den reformerade utbildningen skiljer sig åt och att detta påverkar lärarnas uppfattningar.

Kritik mot vissa nedprioriteringar och mindre flexibla nationella program

Även om intervjupersonerna är positivt inställda till större kunskapsutmaningar generellt sett förefaller lärare och rektorer vara splittrade i sina uppfattningar angående att gymnasiesärskolan har gjorts mer lik gymnasieskolan. Vissa tycker att anpassningen har gått för långt och att styrdokumentet i för liten utsträckning utgår från elevernas förutsättningar. Detta yttrar sig enligt intervjupersoner i ett abstrakt språk och innehåll i vissa kurser, som elever i gymnasiesärskolan kan ha svårt att förstå och relatera till, trots att lärare försöker förklara. Kurser såsom *Inköp och logistik* samt *Praktisk marknadsföring* är exempel på detta, eller ämnen och kurser med källkritiska inslag. Det är en utmaning att göra kunskapen så konkret som möjligt, vilket kan vara svårt i den utsträckning som behövs. En lärare säger så här:

Då är det inte elevtänkt, tycker jag, utan då tänker vi på ett helt annat sätt. För vi pratar om människor med utvecklingsstörning, det ska ske en progression för dem och de ska känna att de är med i progressionen. De är inte det nu tycker jag riktigt på det sättet. För de förstår inte vad det här handlar om.

Dessa svårigheter förstärks enligt vissa lärare av att det saknas läromedel i framförallt yrkesämnena. Lärare beskriver hur de använder sig av gymnasieskolans läromedel men får göra om dem för gymnasiesärskolans elever.

Rektorer och lärare uppfattar att de nationella programmen innehåller färre allmänbildande ämnen och kurser, adl-träning och livskunskap.⁵⁷ Matematik, ekonomi och engelska uppfattas också som nedprioriterade på nationella program, vilket också beskurit utrymmet för undervisning som har betydelse för elevernas självständighet utanför skolan. Ett sätt att kompensera för detta

56. Skolverket gav under hösten 2015, alltså efter att intervjuerna genomfördes, ut följande stödmaterial: *Bedömning för lärande – kunskapsbedömning inom gymnasiesärskolans individuella program*, samt *Kvalitetsarbete inom gymnasiesärskolans individuella program*.

57. Adl står för ”aktiviteter i det dagliga livet”.

i fallkommunerna är att erbjuda matematik som individuellt val. En lärare uttrycker detta så här:

Det jag saknar är fler vanliga gemensamma ämnen, helt enkelt lite allmänbildning och lite övergripande ämnen på något vis. Och inte till exempel alla de här handelsteoretiska, restaurangämnen som de ens inte förstår rubriken på. Jag tycker att steget är för stort för våra elever på något vis. Livskunskap, boendet, vad händer när jag flyttar hemifrån, lite sådana ämnen saknar jag. Det är för mycket teori faktiskt tycker jag.

Lärare beskriver också hur de brottas med dilemman kopplade till detta för enskilda elever. Ska de prioritera ett mer teoretiskt ämnesinnehåll, eller fokusera andra delar för att eleven ska klara sig bättre i vardagslivet?

Även de estetiska ämnena uppfattas ha nedprioriterats. Slöjd finns nu endast på programmet för estetiska verksamheter om skolan inte erbjuder det som individuellt val, vilket bland andra den här rektorn tycker är en miss:

Det tycker jag gör att det blir svårare för många elever, därför att trots allt så har jag upplevt att många elever med ett funktionshinder kan vara jätte-duktiga när det gäller praktiska saker, och estetiskt.(...) Både för att få visa vad man kan, motivation, för deras mående, självkänsla. Det har ju jättestor betydelse. Men det är min uppfattning.

En annan uppfattning är att programfördjupningarna på nationella program är få och för specialiserade. Detta borde mjukas upp så det blir lite mer flexibelt menar en rektor som tror att det också skulle göra det lättare att hitta lämpliga och ändamålsenliga apl-platser, något som nu upplevs vara svårt.

Små elevgrupper kan ge sämre förutsättningar för kunskap

Av intervjuer framgår att alltför små elevgrupper riskerar att påverka kvaliteten i undervisningen negativt. På en skola pekas elevgruppens storlek ut som en stor utmaning för framtiden. Det handlar dels om möjligheten att genom gruppprocesser kunna utmana eleverna i deras kunskapsutveckling, dels om de sociala vinsterna som finns med att elever får träffa jämnåriga klasskamrater med liknande begåvningsmässiga förutsättningar. Det kan stärka elevernas självkänsla och bygga upp en gemenskap som blir ett skydd mot den stigmatisering som eleverna kan ha erfarenheter av. Genom detta kan eleverna få en god grund för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhället. En lärare berättar om en elevs erfarenheter av att gå i en liten grupp:

[eleven] tyckte det var vedervärdigt. [eleven] utvecklades inte någonting. Storleken ger ju faktiskt kvalitet. Det är ju jätteskillnad att man har en ordentlig grupp, det blir dynamik på ett helt annat sätt. Den här [eleven] går nu i en grupp med sju elever. [eleven] säger att det är fantastiskt, underbart att ha så många kompisar, jämfört med när de var två.

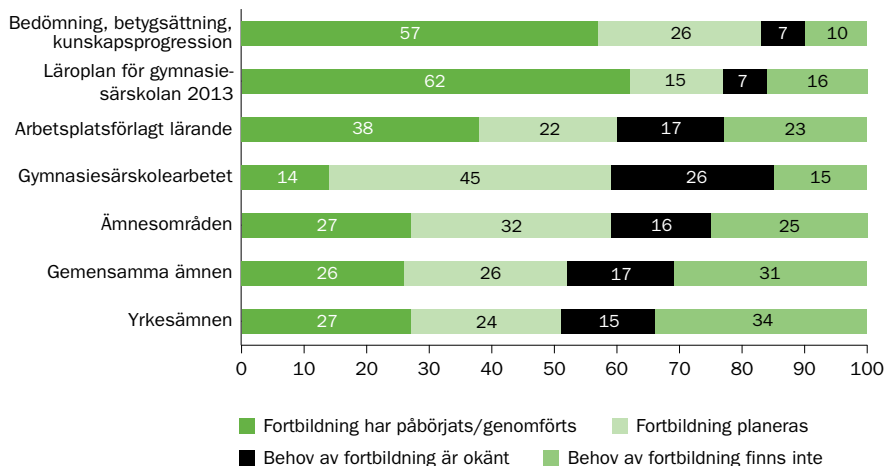
Betydelsen av elevgruppens storlek kommenteras också av denna rektor:

(...) gruppen elever med rätten till gymnasiesärskola måste få vara tillräckligt stor. Annars blir det inte bra. Jag måste ha rätten att träffa andra elever som tänker lite som jag gör. Det har att göra med olika begåvningar. Annars tror jag inte på det här att vara likvärdig i samhället.

Lärares kompetens är viktig men behörigheten svår att realisera

Sammantaget uppfattar intervjupersoner att reformens fokus på kunskap ger gymnasiesärskolan en högre status och att det ställer krav på lärarnas kompetens. Skolverkets enkät ställde ett antal frågor till rektorerna om konsekvenserna av reformen som infördes 2013, och behovet av fortbildning av lärarna. Diagram 7 visar hur rektorerna uppfattar behovet av fortbildning av lärare som gäller reformens olika områden.

Diagram 7. Andel (%) rektorerna som anger behov av fortbildningsinsatser för lärare inom olika områden.

Kommentar: Redovisningen är sorterad efter hur stor andel av rektorerna som påbörjat, genomfört eller planerat fortbildning inom dem.

Diagrammet visar att en stor andel av rektorerna har påbörjat eller genomfört fortbildningsinsatser för lärarna i såväl gymnasiesärskolans nya ämnesplaner (bedömning, betygsättning, kunskapsprogression) som den nya läroplanen. Läger man till den andel rektorer som svarar att sådan fortbildning inte har påbörjats, men planerats för, är det runt åtta av tio rektorer som anger fortbildningsinsatser inom detta område. I minst utsträckning är det fortbildning kring de gymnasiesärskolegemensamma ämnena och yrkesämnena som har genomförts, satts igång eller planerats för.⁵⁸

Noterbart är hur rektorerna svarat på frågan om fortbildning inom gymnasiesärskolearbetet i enkäten. För många av rektorerna verkar dessa insatser ännu inte ha kommit igång; andelen som svarat att fortbildningen har påbörjats eller genomförts är liten. Desto större är andelen som å andra sidan planerar för en sådan fortbildning. Men det är också en större andel rektorer som är osäkra på behovet av fortbildning inom detta område, jämfört med övriga områden.

Frågan om lärarnas kompetens och de behörighetskrav som träder i kraft 1 juli år 2018, uppfattades av rektorerna i Skolverkets enkät som en av de största utmaningarna för den reformerade gymnasiesärskolan.⁵⁹ Av de knappt 800 lärare som hösten 2015 undervisade i ämnen som omfattas av det kommande legitimationskravet, hade 15 procent fått legitimation i februari 2016. Skolverkets lärarregister visar att år 2015 hade 88 procent av lärarna i gymnasiesärskolan någon form av pedagogisk högskoleexamen. Om man räknar in yrkeslärarna (som är undantagna från legitimationskravet) hade 82 procent en högskoleexamen. Det var vanligare att lärare i kommunala gymnasiesärskolor hade sådan examen än lärare i landstingsdrivna och fristående gymnasiesärskolor.

Två av tio skolenheter angav i enkäten att de planerar att rekrytera ny personal med anledning av lagstiftningen om krav på behörighet, och en lika stor andel har påbörjat eller genomfört nyrekrytering av framför allt lärare med rätt kompetens. När det handlar om elever som går integrerade med gymnasieskolan eller som läser ur gymnasieskolans kursutbud finns exempel på att lärare med ämnesbehörighet men inte specialpedagogisk kompetens med inriktning mot utvecklingsstörning får stöd av speciallärare. Men det framkommer också i

58. De gymnasiesärskolegemensamma ämnena på nationella program är engelska, estetiska verksamheter, historia, idrott och hälsa, matematik, naturkunskap, religionskunskap, samhällskunskap samt svenska eller svenska som andraspråk.

59. Från den 1 juli 2018 behöver lärare som undervisar i gymnasiesärskolan i andra ämnen än yrkesämnen ha legitimation med rätt ämnesbehörighet. För att få ämnesbehörighet i gymnasiesärskolan krävs bland annat att läraren har en speciallärarexamen med specialisering mot utvecklingsstörning (samt ämnesstudier i ämnet). För att undervisa i yrkesämnena i gymnasiesärskolan krävs ingen speciallärarexamen, utan istället behöver läraren vara behörig att undervisa i motsvarande yrkesämne i gymnasieskolan. Se förordning om behörighet och legitimation för lärare och förskollärare och utnämning till lektor (SFS 2011:326).

intervjuerna och i kommentarer i enkäten att behörighetskraven riskerar att bli ett hinder för samverkan och samläsning med gymnasieskolan. Intresset bland gymnasielärare för att gå den aktuella speciallärarutbildningen, för att på en liten del av sin tjänst undervisa gymnasiesärskolans elever, bedöms som litet.

Framför allt handlar kommentarerna i enkäten om svårigheter att få tag på personal med både ämneskompetens och speciallärarexamen eller motsvarande. En del rektorer tar upp att lärare med erfarenhet av gymnasiesärskolan kan ha behörighet antingen för sina ämnen eller som speciallärare, men inte både och. Det finns kommentarer som uttrycker stor pessimism, som följande:

Hur ska jag få till kompetensen inom teoriämnena då de behöver ämneskompetens, speciallärarbehörighet och heltidstjänster? Det är en omöjlig kombination. Jag kommer att få anställa "visstidare" och då tappar eleverna kontinuitet och kompetenta lärare.

Det finns kommentarer om att behörighetsfrågan är ett hot mot möjligheten för en del verksamheter att bedriva gymnasiesärskola, och att kravet inte är adekvat utifrån att det är viktigare för eleverna med ett begränsat antal lärarkontakter och kontinuitet.

Även intervjuerna visar att huvudmän och rektorer upplever att behörighetskravet kommer att innebära svårigheter. Ett dilemma är att skolor och huvudmän kan investera i vidareutbildning av lärare som de sedan inte kan behålla i konkurrens med andra arbetsgivare. Antalet utbildade speciallärare med inriktning mot utvecklingsstörning räcker helt enkelt inte till för att tillgodose efterfrågan.

Rektors och lärares erfarenhet inom skolformen är stor

Rektorerna fick i enkäten svara på ett antal frågor om sin egen och deras lärares arbetslivserfarenhet inom olika skolformer. En inledande fråga gällde hur länge de hade varit verksamma som rektor för gymnasiesärskolan, vilket i genomsnitt var fyra och ett halvt år. Men det är en stor spridning mellan rektorerna, där en större grupp inte har särskilt lång erfarenhet. Till exempel har drygt hälften av rektorerna högst tre års erfarenhet av att vara rektor för gymnasiesärskolan. Det är också en stor andel av rektorerna vars tjänst omfattar andra skolformer, till exempel gymnasieskolan hos 66 procent av rektorerna och grundsärskolan hos 41 procent. En annan fråga i enkäten handlade om rektorernas tidigare erfarenheter som rektor eller lärare inom och utanför gymnasiesärskola, vilket tabell 3 redovisar svarsfördelningen på.

Tabell 3. Rektorsers tidigare erfarenheter. Andel (%) av rektorer för kommunala respektive fristående gymnasiesärskolor.

	Kommunala	Fristående	Totalt
Rektor för andra skolformer än gymnasiesärskolan	78	50	75
Lärare inom gymnasiesärskolan	24	76	30
Annat arbete med särskolans målgrupp av elever	26	63	30
Lärare inom grundsärskolan	16	67	22

Tabellen visar att en stor andel (75 procent) av rektorerna har varit rektor för andra skolformer än gymnasiesärskolan. För rektorer på fristående skolenheter är dock andelen lägre. Det är inte heller ovanligt bland rektorerna att de har erfarenhet av att vara lärare antingen inom gymnasiesärskolan eller inom grundsärskolan, eller har haft andra arbeten med särskolans målgrupp av elever. Särskilt vanligt med lärarefarenhet eller annat arbete med särskoleelever är det för rektorer på de fristående skolenheterna.

Erfarenheten av särskoleverksamhet är stor även hos lärarna, enligt vad rektorerna uppger i enkäten. Sex av tio lärare har mer än sju års erfarenhet av arbete inom gymnasiesärskolan. En fjärdedel av dem har tidigare arbetat inom grundsärskolan eller inom särskild utbildning för vuxna (särsvux). Andelarna är något lägre för lärarna inom friskoleenheterna vad gäller om de har minst sju års erfarenhet (57 procent), och något högre vad gäller erfarenhet av grundsärskola och särsvux (31 procent), jämfört med de kommunala enheternas lärare.

Elevassistenterna nästan lika många som lärarna

Erfarenheterna från intervjuerna visar att elevassistenter på de nationella programmen kan möjliggöra vissa anpassningar av utbildningen som behövs. Men framförallt är det på de individuella programmen som verksamheten bygger på att det finns elevassistenter i verksamheten. Uppgifter från enkäterna indikerar både att antalet elevassistenter i förhållande till antalet lärare är stort på gymnasiesärskolorna, och att detta gäller i synnerhet på de individuella programmen.⁶⁰ Tabell 4 visar det antal lärare och elevassistenter som rektorerna uppger i enkäten att det finns på deras skolenheter, oavsett tjänsternas omfattning.

60. Uppgifter om antalet lärare och elevassistenter är något osäkra då vi inte har någon uppgift om tjänstgöringarnas omfattning.

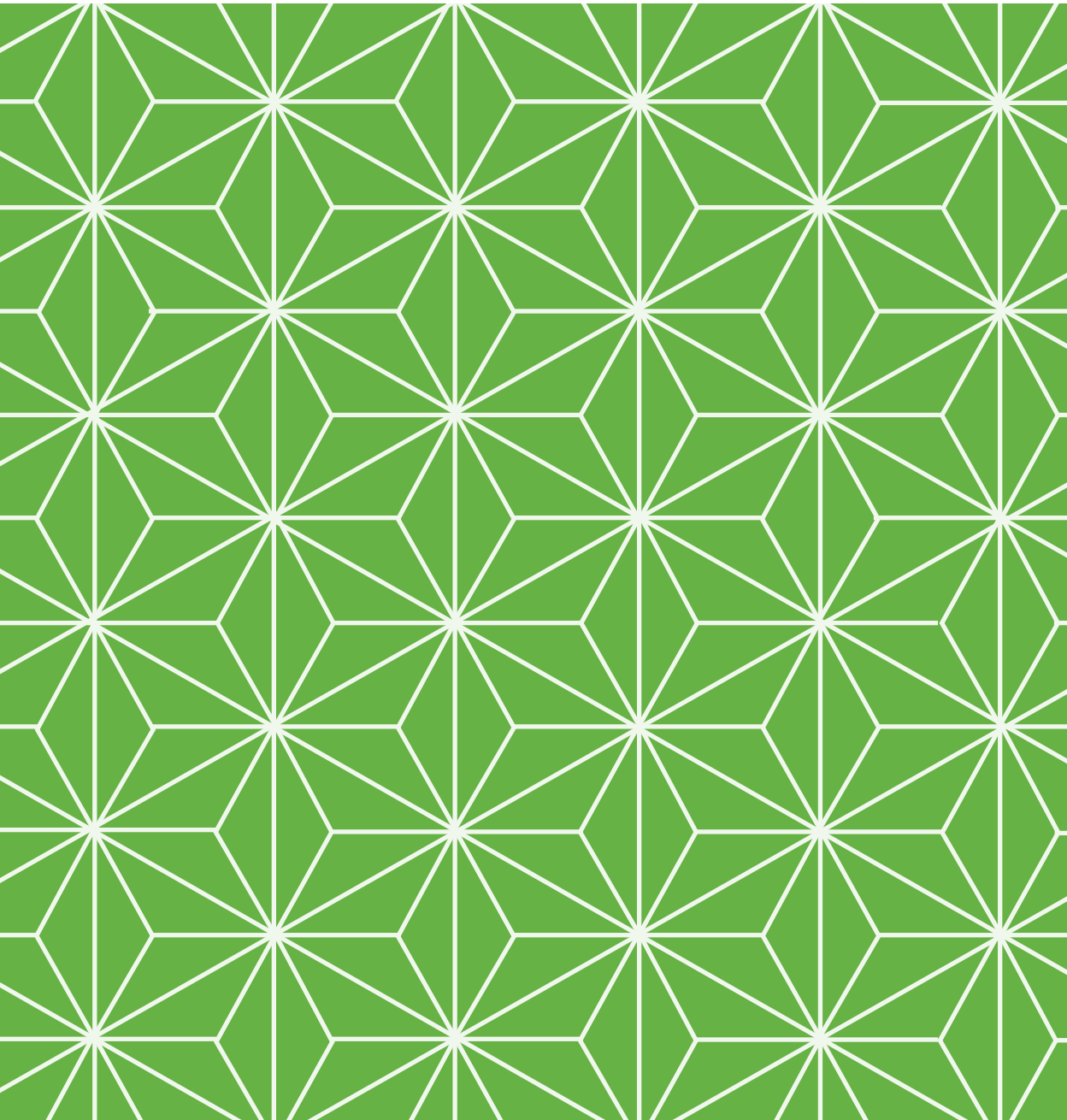
Tabell 4. Antal lärare och elevassistenter inom gymnasiesärskolan

	Lärare	Elevassistenter	Totalt
Skolenheter med enbart nationella program	436	209	645
Skolenheter med enbart individuella program	472	703	1 175
Skolenheter med både nationella och individuella program	1 034	853	1 887
Alla skolenheter	1 942	1 765	3 707

Tabellen visar att antalet elevassistenter (även i förhållande till antalet lärare) är störst på skolenheter som enbart har individuella program, näst störst på enheter med båda programtyperna, och minst på enheter med enbart nationella program. Totalt sett är assistenterna nästan lika många som lärarna.

KAPITEL 6

Flexibiliteten och samverkan med gymnasieskolan

6. Flexibiliteten och samverkan med gymnasieskolan

För att eleverna ska kunna nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling ska utbildningen i gymnasiesärskolan så långt som möjligt anpassas efter enskilda elevers förutsättningar och behov. Detta kapitel handlar om hur gymnasiesärskolan arbetar med flexibilitet i utbildningen och samverkan med gymnasieskolan. Kapitlet bygger på information från enkäten till rektorerna för gymnasiesärskolor, samt från intervjuer i de besökta kommunerna.

Sammanfattning av resultaten

- Rektorerna uppfattar att de har goda möjligheter att erbjuda elever som har förutsättningar och behov att läsa kurser ur gymnasieskolans utbud. Intervjuerna tyder dock på att det är färre elever i dag än tidigare som har förutsättningar för detta.
- Pedagogiska anpassningar behöver göras i större utsträckning än tidigare för elever på nationella program, men resurserna för detta finns i högre grad på de individuella programmen. Anpassningar för elever på nationella program så att de kan läsa helt eller delvis på individuella program kan försvåras av motstånd från vårdnadshavare och elever, som bland annat kan befara att nivån på utbildningen blir för låg.
- Erfarenheterna i de kommuner Skolverket besökt tyder på att samverkan med gymnasieskolan behöver vara bredare än gemensam undervisning för att gymnasiesärskolan ska kunna bli en del av gymnasieskolan. I Skolverkets enkät är gemensamma studiedagar och gemensam kompetensutveckling de vanligaste samverkansformerna för personalen. För eleverna är de vanligaste gemensamma aktiviteterna raster, friluftsdagar och temadagar.
- Det är praktiskt svårt att organisera gymnasiesärskolan så att det finns en flexibilitet inom skolformen mellan nationella och individuella program, och samtidigt göra det möjligt för elever att läsa kurser integrerat med gymnasieskolan och ha en bred samverkan med gymnasieskolan. Samläsning med gymnasieskolan förutsätter en fysisk närhet till respektive motsvarande program i gymnasieskolan, och dessa kan vara geografiskt utspridda.

Flexibilitet är en kärna i gymnasiesärskolan

Flexibiliteten inom utbildningen beskrivs i våra intervjuer som en kärna i gymnasiesärskolan. Så här säger en rektor:

Det ligger ju i vårt uppdrag att se utvecklingen hos eleven. Det är ju inget som stannar vid det här [om eleven går på ett individuellt eller nationellt program]. Det är ju ett av våra största uppdrag, att se just detta. På vilket sätt vi ska få eleven att växa. Här är ju lärarna fantastiska, att kunna se utvecklingsmöjligheterna och se samarbete mellan nationellt och individuellt program.

Med flexibilitet i utbildningen avses möjligheten för elever på nationella program att läsa kurser enligt gymnasieskolans ämnesplaner eller ämnesområden på individuella program.⁶¹ Dessa möjligheter fanns redan innan GyS 13, och intervjupersoner uppfattar att reformen understryker vikten av detta även fortsatt. För att elever ska kunna utvecklas så långt som möjligt behöver elever kunna avancera i systemet genom att helt eller delvis läsa på en kognitivt mer avancerad nivå än den där de har sin huvudtillhörighet. Men elever kan också behöva en anpassning, helt eller delvis, till en kognitivt mindre avancerad nivå för att få möjlighet att träna mer grundläggande förmågor i ett än mer anpassat sammanhang. I en kommun beskriver rektorerna hur de ”gödslar” med så kallade elevmöten på gymnasiesärskolan. Lärare, elever, vårdnadshavare och elevhälsoprofessionerna (till exempel specialpedagog och kurator) diskuterar på dessa möten hur elever kan utvecklas på bästa sätt, eventuella byten av program inom gymnasiesärskolan eller att läsa tillsammans med gymnasieskolan. Elevmötena gör att byten mellan program och kombinationer av nationella och individuella program uppfattas fungera bra på den aktuella skolan.

I kommunerna som ingår i intervjustudien finns en stor variation i kombinationer och undervisningsupplägg för elever i gymnasiesärskolan. Här är exempel från dessa kommuner på hur elever får *större kognitiva utmaningar*:

- Elever på nationella program handplockas utifrån kognitiv och social förmåga för att läsa kurser i yrkesämnen integrerat med en gymnasieklass på ett motsvarande program inom gymnasieskolan. Undervisningen utgår från både gymnasiesärskolans och gymnasieskolans kursplaner, och innebär en möjlighet för eleverna att få betyg i gymnasieskolans kurser.

61. I dessa fall ska rektor fatta beslut om en *individuell anpassning av ett nationellt program* för en enskild elev. Elever på individuella program kan på motsvarande sätt, efter rektors beslut, läsa kurser från gymnasiesärskolans nationella program, enligt 19 kap. § 15 skollagen (2010:800). GyS 13 innebär också att elever på nationella program, på samma sätt som i gymnasieskolan, kan befrias från en eller flera kurser om eleven inte har förutsättningar att klara ett fullständigt program. Rektor beslutar då om ett *reducerat program* för eleven.

- Elever på individuella program läser ämnen på nationella program. Lärare beskriver att detta kan vara ett sätt att ge elever på individuella program ”ett lyft” även om de inte klarar att få betyg i kursen. På en annan skola har elever på individuella och nationella program idrott tillsammans. Erfarenheter i kommunerna pekar på att det kan finnas praktiska svårigheter att få detta att fungera om det innebär att elever behöver byta miljö och lärare.
- Elever på individuella program är indelade i grupper efter nivåer för att möjliggöra individanpassningar och progression på olika nivåer; från elever med lindrig utvecklingsstörning med en neuropsykiatrisk diagnos (vanligen inom autismspektrumet), till grupper med elever med måttlig till svår utvecklingsstörning. Eleverna kan sedan gå mellan nivågrupperna efter behov och situation, för att få den utmaning de behöver.

Utbildningsupplägg som kombinerar undervisning på gymnasieskolans introduktionsprogram och nationella program i gymnasiesärskolan lyfts fram av intervjupersoner som en potentiellt bra möjlighet för elever som har svårt att identifiera sig med gymnasiesärskolan och/eller har blivit sent utredda som tillhörande målgruppen. På detta sätt kan de få en yrkesanknytning på ett nationellt program i gymnasiesärskolan och en fot på introduktionsprogram utanför gymnasiesärskolan. Uppgifter i intervjuerna visar att elever inom gymnasiesärskolan kan ha en önskan om att få läsa grundskolekurser och få grundskolebetyg i dessa. Enligt gällande reglering förutsätter detta emellertid att elever är inskrivna på gymnasieskolans introduktionsprogram.⁶² Utbildningsupplägg där elever som är inskrivna i gymnasiesärskolan läser tillsammans med gymnasieskolans introduktionsprogram är alltså endast möjliga om gymnasiesärskoleeleverna läser enligt gymnasiesärskolans eller gymnasieskolans kursplaner.

Goda möjligheter att erbjuda kurser i gymnasieskolan – men få som har behov

I enkäten till rektorerna ställde Skolverket en fråga om i vilken utsträckning de kunde erbjuda elever på nationella program kurser ur gymnasieskolans utbud. Åtta av tio rektorer svarade i enkäten att det är möjligt att läsa kurser ur gymnasieskolans kursutbud, om elever har förutsättningar och behov av det. De allra flesta gymnasiesärskolor finns dessutom i samma lokaler eller i nära anslutning till gymnasieskolan, enligt vad rektorerna angett i enkäten.⁶³ Det underlättar ett flexibelt arbetssätt mellan skolformerna, vilket också framgår

62. Detta följer av 19 kap. 13 § skollagen (2010:800) och 9 kap. 4a § gymnasieförordningen (2010:2039), som reglerar vad eleven i gymnasiesärskolan *får* läsa.

63. För de 22 rektorer på fristående skolor som besvarat denna fråga anger 7 (alltså cirka en tredjedel) att särskolan ligger i samma lokaler som, eller i nära anslutning till, en gymnasieskola.

av intervjuerna som Skolverket genomfört. Men det finns exempel på gymnasiesärskolor i enkätstudien som erbjuder eleverna kurser ur gymnasieskolans utbud, trots att skolenheten inte ligger i samma lokal som eller i nära anslutning till en gymnasieskola.⁶⁴

I intervjuerna framgår det samtidigt att samläsning med gymnasieskolan inte alltid är problemfri för eleverna. Det kan vara jobbigt för en elev från gymnasiesärskolan (en skolform som eleven aktivt har valt) att komma in i en gymnasieklass. Det passar därför endast för vissa elever, eller för elever där det också finns möjlighet att läsa delar av kurserna i gymnasiesärskolan. Integreringen underlättas enligt en av de intervjuade rektorerna av förberedelser i klasserna på gymnasieskolan, genom värdegrundsarbete och liknande, och samarbete mellan lärare och personal i skolformerna. En annan erfarenhet är att det är viktigt att assistenter följer med för att kunna ge stöd till eleverna och avlasta arbetet för lärarna. Samma rektor menar också att integrering och kvaliteten i undervisningen främjas av att lärare i yrkesämnen undervisar både på gymnasiesärskolan och på gymnasieskolan. En erfarenhet är att gymnasieeleverna presterar bättre i gemensam undervisningsgrupp med elever från gymnasiesärskolan, dels för att det blir mer personal i undervisningen men också för att gymnasieeleverna vill hävda sig gentemot gymnasiesärskoleeleverna. Men trots goda möjligheter tyder erfarenheter från kommunerna på att färre elever än tidigare har kapacitet eller behov av att läsa gymnasiekurser. Rektorer beskriver att det finns öppna vägar till gymnasieskolan för de elever som skulle klara det, men att få gör det.

Motstånd mot att gå från nationellt till individuellt program

Vad gäller eleverna på nationella program är deras möjligheter att läsa ämnesområden inom individuella program också goda enligt rektorerna, även om de inte är riktigt lika goda som att läsa kurser från gymnasieskolans kursutbud.⁶⁵ 72 procent av rektorerna svarar i enkäten att ämnesområden på de individuella programmen erbjuds för de elever som har behov av det.

Intervjuerna belyser vissa svårigheter som är förknippade med att anpassa undervisningen på nationella program. Vi har i intervjuerna fått exempel på att åtgärdsprogram upprättas för elever som får svårigheter att klara undervisningen så att de istället kan läsa helt eller delvis på de individuella programmen. Processen att få igenom en sådan förändring med vårdnadshavarnas samtycke kan dock dra ut på tiden, även om dörren är öppen för eleven att byta tillbaka. Vårdnadshavare kan bland annat befara att nivån i utbildningen

64. Till exempel anger 10 av de 18 rektorer vars skolenheter inte ligger i nära anslutning till en gymnasieskola att kurser från gymnasieskolan erbjuds gymnasiesärskoleeleverna.

65. På individuella program läser elever ämnesområden istället för ämnen.

kommer att bli för låg på individuella program, och de kan därför motsätta sig en sådan anpassning.

I vissa fall har lärare och rektorer redan från början sett att ett nationellt program inte skulle fungera. Lärare berättar att det kan vara elever som kognitivt klarar sig rätt bra men som behöver ett mer anpassat sammanhang för att de ska komma till skolan och inte hoppa av. Det kan också vara tvärtom, att elever har kognitiva svårigheter att klara ett nationellt program men sociala förmågor som gör att de känner sig mer hemma på ett nationellt program och därför motsätter sig ett byte till ett individuellt program.

Ytterligare ett exempel på ett flexibelt upplägg, som skulle kunna innebära att ovanstående dilemma kan undvikas, är att elever skrivs över från ett nationellt till ett individuellt program, men går kvar i sin klass på nationellt program. Detta är en lösning som en kommun tar till när behovet uppstår, och den innebär att dessa elever inte behöver byta skola, undervisningslokaler eller grupp.

I flera kommuner har man ett formellt förfarande som innebär att elever som behöver byta program får söka om. Det gör att processen blir lite mer omständlig än vad den var innan reformeringen av gymnasiesärskolan. Men å andra sidan kan det motverka en godtycklig hantering av byten av program, uppfattar intervjupersoner. Efter GyS 13 får elever heller inte betyg på individuella program. Det gör att steget från ett nationellt till ett individuellt program kan uppfattas som ännu större och mer drastiskt än vad det gjorde innan reformen. Såväl den ökade formaliteten kring byten av program som avsaknaden av betyg kan göra att vårdnadshavare och elever tvekar och eventuellt motsätter sig ett byte av program, erfar intervjupersoner.

Positivt att gå från individuellt till nationellt – men blir det svårare och mer ovanligt?

Det kan vara lättare att få igenom en anpassning där elever får byta från individuella till nationella program än tvärtom, framgår av intervjumaterialet. Det beror bland annat på att det uppfattas som en mer positiv förändring att gå till en kognitivt mer avancerad nivå av vårdnadshavare och elever. Intervjupersoner beskriver att det sällan finns ett motstånd mot denna typ av anpassning från vårdnadshavare.

Enligt enkätsvaren har de flesta gymnasiesärskolorna möjlighet att erbjuda eleverna på individuella program att läsa ämnen på de nationella programmen, om de har förutsättningar och behov av detta. Åtta av tio rektorer anger detta i enkäten. En av tio rektorer svarar däremot att detta inte alls är möjligt. Av intervjuerna framgår att faktorer som kan förklara detta är programmets placering geografiskt. Det förekommer att programmen inom gymnasiesärskolan är spridda på olika skolor (gymnasieskolor och sammanhållna gymnasiesärskolor), vilket försvårar flexibla upplägg mellan nationella och

individuella program. Detta gäller i synnerhet för elever som har svårt att själva ta sig mellan olika platser eller lokaler.

Men även om möjligheterna bedöms som goda finns erfarenheter i intervjuerna som pekar på att det inte längre är lika vanligt med denna typ av anpassning. Efter GyS 13 är elever som ligger på gränsen mellan individuella och nationella program snarare inskrivna på nationella program, och det är där man får anpassa, ompröva och reducera kurser. En uppfattning är att det beror på signaler i systemet om att ”alla ska in på nationella program”. Även förändringar av de individuella programmens struktur uppfattas kunna bidra till att försvåra en progression vidare till nationella program. Inom den tidigare *yrkesträningen* på individuella program läste eleverna ämnen och kurser som de sedan kunde ”överföra” till nationella program.⁶⁶ Denna möjlighet finns inte längre, vilket gör att lärare på individuella program upplever att dörren till de nationella programmen är mer stängd efter GyS 13.

Mer anpassningar på nationella program – men resurserna finns på annat håll

Den kognitivt svagare elevgruppen på nationella program, som vi refererat i tidigare kapitel 4, kräver mer anpassningar än tidigare genom t.ex. assistenter. Så här beskriver en lärare elevernas stödbehov på nationella program:

Vi har svaga elever, och får vi ännu svagare elever då är vi också på IV-nivå. Det är ju inte bra för eleverna att hamna på fel ställe. De kan inte tillgodogöra sig en så pass praktisk utbildning. Då ska vi ha assistenter runt dem för att det ska fungera något så när.

En annan lärare beskriver situationen på programmet för fordonsvård och godshantering:

Man märker att med den nya reformen här så måste man alltså gå mer mot att individanpassa även för dem. (...)Men här har vi nu också fått de här som har sådana stora svårigheter att man måste mer eller mindre individanpassa även på nationellt program för att det ska fungera för dem.

Individanpassningen är generellt en stor utmaning då eleverna kan vara på så olika nivå och har så olika förutsättningar, samtidigt som innehållet i undervisningen uppfattas som mer specificerat och kunskapskraven högt ställda, som vi redogjorde för i kapitel 5. Ytterligare en lärare på programmet för fordonsvård och godshantering säger:

66. Innan reformeringen av gymnasiesärskolan var individuella program indelade i *yrkesträning* för elever med en större kognitiv förmåga, och *verksamhetsutbildning* för elever som i större utsträckning behövde träna grundläggande förmågor. I den reformerade gymnasiesärskolan finns inte denna indelning kvar.

Det är tio lektioner som ska hållas under en lektion i princip.

Detta innebär att skolor arbetar med nivågrupperingar och elever får i större utsträckning göra egna uppgifter som läraren ska mäta av. Det kan vara positivt för vissa elever, men också krävande för lärarna, erfar intervjupersoner.

Resurserna för att träna grundläggande förmågor finns i större utsträckning på individuella program, som vanligen har en högre elevpeng och större lärartäthet. Resursfördelningen är ett generellt problem, upplever intervjupersoner. Det blir särskilt tydligt när stöd- och anpassningsbehoven blir större för elever på nationella program. Det finns också farhågor om att fler elever hänvisas till de nationella programmen eftersom det kostar mindre.

Dilemman för elever på gränsen – och för de andra i klassen

I intervjuerna beskriver rektorer och lärare dilemman som är förknippade med att hitta bra upplägg för elever som ligger på gränsen mellan nationella och individuella program, som nu i större utsträckning finns på nationella program. Ska man skriva över dem på individuellt program, med de eventuella svårigheter som det kan innebära i processen med vårdnadshavare och elev, eller ska man reducera studieplaner tills det nästan inte är något kvar, frågar sig en rektor. Det finns även omsorgsbehov att ta hänsyn till:

Å andra sidan behöver de vara i skolan för det är en trygg tid och man har ett omsorgsbehov för dem, för man kan ju inte skicka hem dem klockan tolv. Det finns många olika intressen som krockar tycker jag.

En rektor refererar till situationen för en elev som skolan bedömt skulle behöva gå på ett individuellt program, men där föräldern inte vill det och eleven går kvar på det nationella programmet:

Det är svårt och då hamnar eleven väldigt mycket i kläm. Det är klart man anpassar, man gör allt som går (...)... men man [eleven] har ju rätt till en tillhörighet.

Dessa situationer är emellertid enligt rektorn ovanliga på den aktuella skolan. Men intervjupersoner tar upp betydelsen av att elever kan identifiera sig med sina klasskamrater och känna en *tillhörighet* till gruppen. Detta kan enligt dem påverka elevernas möjlighet att utveckla kunskaper och sociala färdigheter i utbildningen. Det kan försvåras om undervisningen i stor utsträckning är splittrad mellan skolformerna eller programmen, om en elev går (kvar) på ett program som den inte har förutsättningar att följa undervisningen på eller om undervisningsgruppen är för liten.

Elever som ska förflytta sig mellan program kan behöva ha med sig en personal. I rådande läge, när elevgrupperna är små och i synnerhet de natio-

nella programmen är små, kan det drabba de kvarvarande elever på nationella program när elever går mellan nationella och individuella program, erfar lärare i intervjuerna.

Samverkan med gymnasieskolan – för ”integrering” och ”inkludering”

Samverkan kan handla om att göra det möjligt för gymnasiesärskolans elever att läsa gymnasiekurser tillsammans med gymnasieelever, vilket vi har belyst ovan. Men syftet kan också vara bredare, att gymnasiesärskolans verksamhet, personal och elever ska bli en del av gymnasieskolan. Intervjupersoner använder begrepp som *integrering* och *inkludering* av gymnasiesärskolan och/eller gymnasiesärskolans elever när de beskriver syftet med denna samverkan:⁶⁷

Så inkluderingen är mycket det här att man tar del av hela skolans utbud, men man kanske inte just läser gymnasiets kurser. Men att de inkluderas på ett annat sätt.

Liksom denna rektor talar även andra intervjupersoner om att de strävar efter en *inkludering* där gymnasiesärskolan är en naturlig del av skolan. Utmärkande för ett medvetet arbete för att åttstadkomma detta förefaller vara gemensamma aktiviteter inom både undervisningen och övergripande verksamhet, för såväl elever som personal. Det kan till exempel handla om att gymnasielärare undervisar inom gymnasiesärskolan, eller att gymnasiesärskolans undervisningslokaler får en central och synlig placering på skolan och att gymnasiesärskoleeleverna får ta plats och synas på skolan. Elevkaféverksamhet för hela skolan som drivs av gymnasiesärskolan, är ett exempel från kommunerna som innebär att gymnasiesärskoleeleverna blir en del av gemenskapen.

Men det finns också vissa förutsättningar som man kan behöva ta hänsyn till, uppfattar intervjupersoner. En rektor framhåller vikten av att *integrera* ”där det går”, men att inte tvinga fram det på områden där det inte är möjligt. Det kan till exempel handla om att elever inte har möjlighet att delta i aktiviteter på grund av omfattande funktionsnedsättning, vilket kan gälla för en del elever på individuella program. Då kan man behöva ha andra lösningar och upplägg för dem. Olika förutsättningar kan också finnas på olika gymnasieskolor, beroende på lokaler, gymnasiesärskolans storlek, programutbud och arbets sätt i stort. Enstaka elever i en gymnasiesärskoleklass som har svårt att samspela med andra elever kan försvåra integreringen av hela gymnasie-

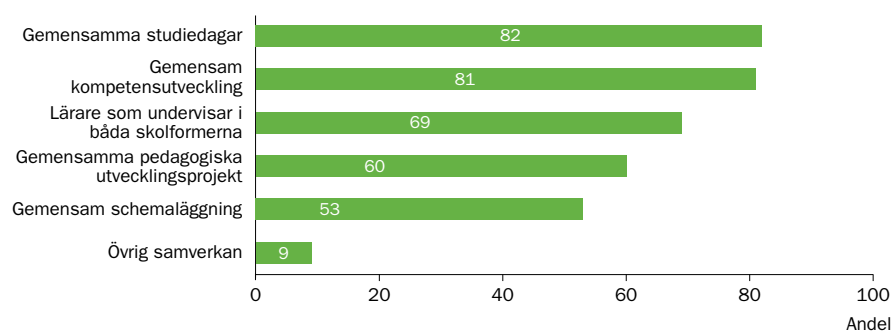
67. Se Skolverket, (2014), *Särskilda undervisningsgrupper. En studie om organisering och användning av särskilda undervisningsgrupper i grundskolan*, för en diskussion om innebörden av begreppen integrering och inkludering.

särskoleklassen på gymnasieskolan, erfar intervjupersoner. Elevers sociala förmåga påverkar därmed möjligheten att integrera gymnasiesärskoleelever i gymnasieskolan enligt dessa erfarenheter.

Studiedagar och kompetensutveckling är ofta gemensamma för personalen

I enkäten har ett par frågor ställts till rektorerna om samverkan mellan personal i gymnasiesärskolan och gymnasieskolan. Diagram 8 visar hur vanligt det är med olika samverkansformer för personalen.

Diagram 8. Andel (%) rektorer som anger att olika former av samverkan förekommer mellan personal i gymnasiesärskola och gymnasieskola.

Diagrammet visar att åtta av tio rektorer för gymnasiesärskolor har gemensamma studiedagar och gemensam kompetensutveckling med gymnasieskolan.⁶⁸ Det är även vanligt att det finns lärare som undervisar i båda skolformerna. Över hälften av rektorerna anger också att pedagogiska utvecklingsprojekt är gemensamma, och strax över hälften att schemaläggningen är det. Till den övriga samverkan inkluderar rektorerna bland annat diverse projekt som genomförs tillsammans, eller att gymnasieskolan har integrerade gymnasiesärskoleelever.

Av intervjuerna med skolpersonal att döma förefaller det vara vanligare att gymnasieskolans lärare undervisar gymnasiesärskolans elever än tvärtom, vilket förklaras av att lärarna inom gymnasiesärskolan vanligen inte har utbildning för undervisning i gymnasieskolan. En skola arbetar för att få så många gymnasielärare som möjligt att vilja och kunna arbeta med gymnasiesärskolans elever, som finns på ett nationellt program. Med stöd av specialpedagoger

68. Andelen är något högre (87 procent) för de gymnasiesärskolor som ligger i direkt eller nära anslutning till en gymnasieskola.

håller nu en utvald grupp lärare på att prova detta. Så här beskriver rektor sina erfarenheter:

Men man får liksom vara försiktig i det här, dels hålla dem i handen som tycker att det är kul. Och sedan utmana de som inte gör det. (...) Och just det att man blir utvald att jobba med de eleverna för att det är de bästa pedagogerna som ska vara där, det har haft effekt.

Denna skola har specialpedagoger med god kunskap om gymnasiesärskolan i de gymnasiesärskolegemensamma ämnena, men gymnasielärare i andra mindre teoretiska ämnen såsom musik, i de programgemensamma ämnena och i programfördjupningen.⁶⁹ En fördel med detta, enligt intervjupersoner, är att det är lättare att få en bild av enskilda elevers intellektuella kapacitet i de teoretiska ämnena vilket specialpedagogerna har bättre förutsättningar att bedöma genom sin särskilda kompetens. Det finns även andra exempel i kommunerna på att lärare i gymnasieskolan undervisar gymnasiesärskoleelever i de karaktärs-givande ämnena (i läroplanen benämnda programgemensamma ämnen samt programfördjupning) inom vissa program och då tillsammans med gymnasieelever på motsvarande program. På en skola började ett sådant samarbete med att man jämförde kursplanerna i de båda skolformerna för att se likheter och skillnader och hur man skulle kunna lägga upp den gemensamma undervisningen.

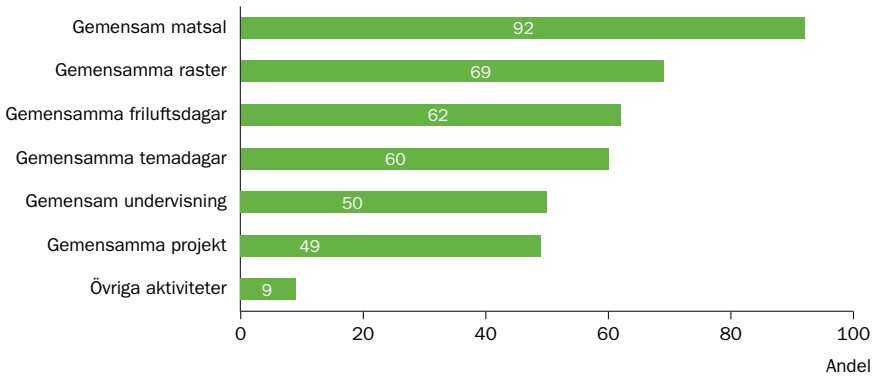
Men det finns också exempel i kommunerna på att gymnasielärare undervisar i de gymnasiesärskolegemensamma ämnena. En erfarenhet av detta är att det kan vara svårt för lärare utan tidigare erfarenhet av gymnasiesärskolans elevgrupp att göra den anpassning som kan behövas i dessa ämnen. Intervjupersoner resonerar om att yrkeslärare kan ha lättare för detta eftersom de är mer vana vid teoretiskt svagare elever och en större spridning av förutsättningar i elevgruppen. Även grundskollärare 1–7, som vanligen undervisar på introduktionsprogrammen, bedömdes av rektorer ha bättre förutsättningar än gymnasielärare generellt sett för att undervisa eleverna i gymnasiesärskolan.

Gemensamma aktiviteter för elever förekommer i viss utsträckning

I enkäten har också ett par frågor ställts till rektorerna om gemensamma aktiviteter för eleverna i gymnasiesärskolan och gymnasieskolan. Diagram 9 visar hur vanligt det är med ett urval gemensamma aktiviteter för eleverna.

69. De gymnasiesärskolegemensamma ämnena på nationella program är engelska, estetiska verksamheter, historia, idrott och hälsa, matematik, naturkunskap, religionskunskap, samhällskunskap samt svenska eller svenska som andraspråk.

Diagram 9. Andel (%) rektorer som anger att gemensamma aktiviteter förekommer mellan elever i gymnasiesärskola och gymnasieskola.

Diagrammet visar att för nio av tio skolenheter är matsalen gemensam för elever i gymnasiesärskolan och gymnasieskolan. Raster, friluftsdagar och temadagar är också aktiviteter som en majoritet av rektorerna anger är gemensamma.⁷⁰ I något mindre utsträckning uppger rektorerna, men ändå hälften av dem, att undervisning och projektarbeten bedrivs gemensamt. Bland de övriga aktiviteter som rektorerna nämner märks bland annat gemensamma elevråd, eller skolavslutningar som innehåller aktiviteter som är gemensamma.

Svårt att organisera för samverkan och flexibilitet

Det finns inte minst organisatoriska och praktiska svårigheter med att åstadkomma samverkan och integrering med gymnasieskolan, och samtidigt möjliggöra flexibla undervisningsupplägg inom gymnasiesärskolan så att elever kan kombinera nationella och individuella program. Att elevgruppen är liten försvårar också ekvationen. Så här beskriver en rektor i vår enkät utmaningarna med detta, något som vederbörande uppfattar som en av de största utmaningarna med reformen:

[att åstadkomma flexibilitet inom skolformen]... ställer oerhört höga krav på en verksamhet som undervisar i åldersintegrerade årskurser. Det saknas helt enkelt resurser för att få till de kombinationer som är möjliga (och ibland begripliga): antingen ska man vara en liten gymnasiesärskola med ett program eller en stor med (helt) årskursuppdelade program. Men det finns en komplexitet med en stor gymnasiesärskola med nio program och kanske sex-sju elever per program. Det är oerhört kostnadsdrivande och i vissa fall ogörligt.

70. Andelarna är något högre (62–72 procent) för de gymnasiesärskolor som ligger i direkt eller nära anslutning till en gymnasieskola.

Om gymnasieskolans olika program är utspridda geografiskt på flera skolenheter innebär detta att även gymnasiesärskolans nationella program behöver vara spridda, om man vill åstadkomma en samverkan och programvis integrering mellan skolformerna. Motsvarigheten inom gymnasieskolan till programmet för estetiska verksamheter och programmet för samhälle, natur och språk är högskoleförberedande program, och de högskoleförberedande programmen finns ofta skilda från yrkesprogrammen. För gymnasiesärskolans individuella program finns inte denna koppling till specifika gymnasieprogram, varför de av den anledningen inte behöver ta hänsyn till gymnasieprogrammets lokalisering. Men om de nationella programmen är spridda försvåras utbildningsupplägg som kombinerar nationella och individuella program inom gymnasiesärskolan om inte de individuella programmen också är spridda.

Att centralisera och samla gymnasiesärskolan, i syfte att möjliggöra flexibilitet inom skolformen, kan också innebära att elever med lindrig utvecklingsstörning söker sig från gymnasiesärskolan om det betyder att samverkan och integrering med gymnasieskolan försvåras. Intervjupersoner befarar att dessa elever istället väljer gymnasieskolans introduktionsprogram, eller söker sig till skolor som nischat sig som integrerade med gymnasieskolan och därför attraherar elever som har bäst förutsättningar för detta. Farhågor om och erfarenheter av detta finns i de kommuner där vi gjort intervjuer. Så här resonerar några rektorer i en av kommunerna angående elevernas beteende vid en eventuell centralisering av gymnasiesärskolan:

De elever som är på allra högsta utvecklingsnivå inom särskolan, de vill ju många gånger av naturliga skäl kliva vidare i nästa nivå och vill inte identifiera sig med de som är på en lägre nivå. Vill inte synas med dem ute på stan och så. Så funkar det också. Så de eleverna tror jag vi skulle tappa i ännu högre utsträckning om man skulle finnas i ett hus. Då försvinner alla de, och så blir det en vårdinstitution på något vis.

Speciellt de här eleverna där det inte syns att man har en utvecklingsstörning, jag känner att det är de någonstans som kommer i kläm hur man än vänder och vrider på det.

Frågan om elevers vilja eller ovilja att identifiera sig med skolformen beskrivs i kommunerna som en stor utmaning för framtiden. Samverkan och integrering med gymnasieskolans olika program uppfattas av intervjupersoner som en förutsättning för att gymnasiesärskolan ska kunna attrahera elever med lindrig utvecklingsstörning.

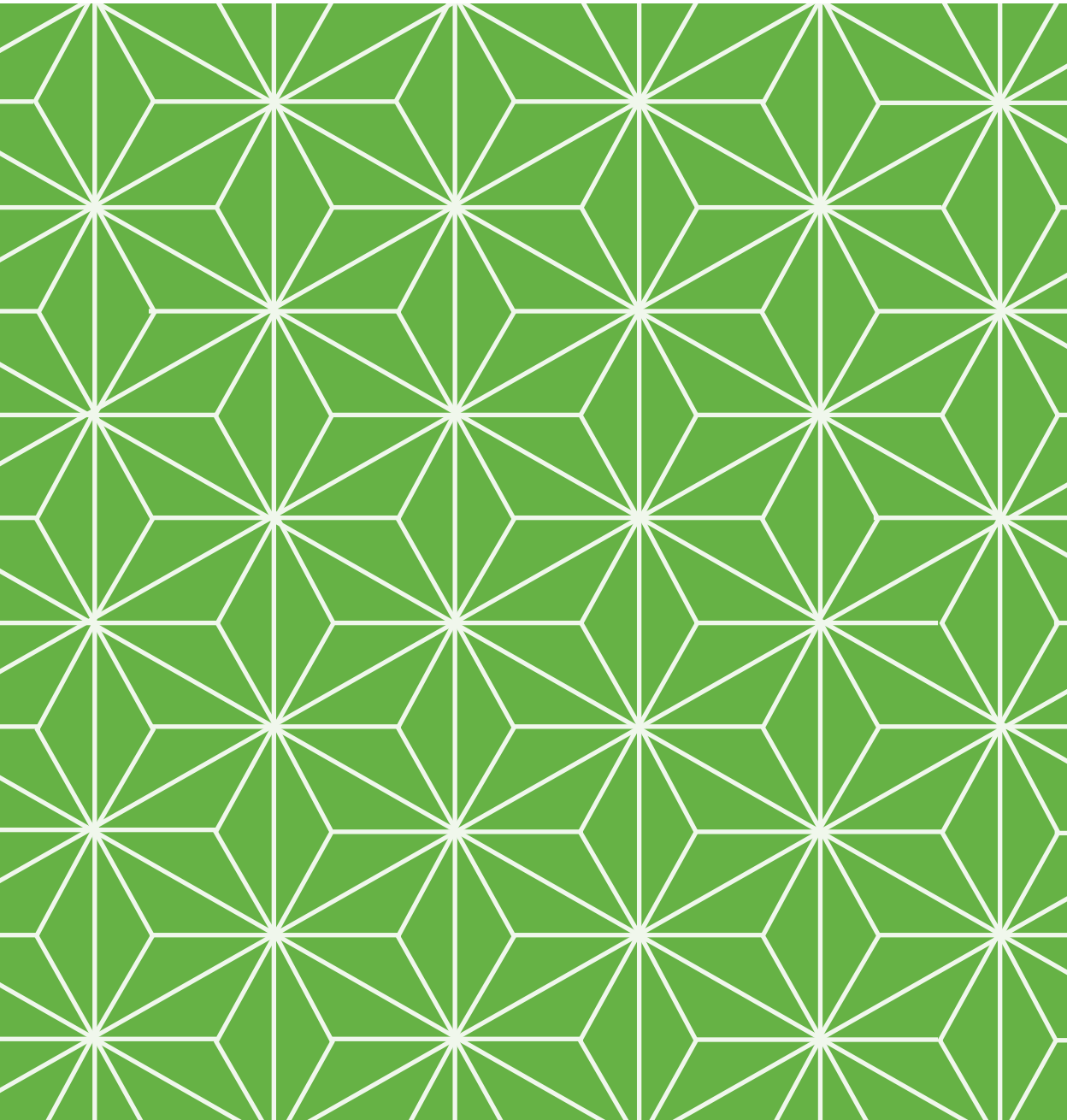
I flera av kommunerna pågår diskussioner om att ha en gemensam organisation för gymnasiesärskolan och introduktionsprogrammen genom att t.ex. föra samman dessa i rektorsområden, för att på så sätt skapa förutsättningar för samverkan och utbyte mellan utbildningarna.

Samtidigt finns också erfarenheter av att det kan vara svårt att hitta samverkansformer med introduktionsprogrammen bland annat på grund av att elever på dessa program kan ha valt bort gymnasiesärskolan och därför inte vill förknippas med eller identifiera sig med eleverna i gymnasiesärskolan. En annan försvårande omständighet som framkommer i intervjuerna är att elever på introduktionsprogram inte kan läsa kurser enligt gymnasiesärskolans kursplaner, eftersom det krävs ett formellt mottagande i gymnasiesärskolan (med fyra utredningarna som grund) för detta. Elever som är inskrivna i gymnasiesärskolan får inte heller läsa grundskolans ämnen, som vi tidigare redovisat, vilket en del av eleverna på introduktionsprogrammen gör.

Om integreringen med gymnasieskolan innebär att gymnasiesärskolan sprids ut i organisationen på flera ansvariga personer, kan det leda till att kompetensen och kunskapen om skolformen minskar enligt erfarenheter i våra intervjuer. Ett uttryck för detta är enligt intervjupersoner att kommuner ibland ”laborerar lite med särskolans elever”, till exempel att man ”lättvindigt flyttar särskoleeleverna efter söktryck istället för att hålla fast vid principer om integrering och inkludering”. För att motverka dessa tendenser är det viktigt att säkerställa kompetensen och att hålla särskolans frågor levande, inte minst på övergripande nivå i kommunen, erfar intervjupersoner.

KAPITEL 7

Utbildning för ett framtida arbetsliv

7. Utbildning för ett framtida arbetsliv

I detta kapitel belyser vi gymnasiesärskolans arbete med olika arbetslivsrelaterade frågor för att främja elevernas framtida ställning på arbetsmarknaden. Vi tar upp tillgången på platser för det arbetsplatsförlagda lärandet (apl), skolornas arbete med apl, och skolornas samverkan med arbetslivet och andra aktörer i samhället. Vi tar även kort upp intervjupersoners resonemang om elevernas framtida möjligheter på arbetsmarknaden. Resultaten är hämtade från rektorsenkäten och från intervjuer i de besökta kommunerna.

Sammanfattning av resultaten

- Apl-verksamheten framstår i vår studie som en av gymnasiesärskolans stora utmaningar. De beskrivna svårigheterna handlar både om att ordna och förbereda apl-platser, och kunna ge tillräckligt stöd till elever och arbetsplatsernas handledare under pågående apl.⁷¹ Men det finns också skolor där apl verkar fungera bättre än på andra håll.
- Sex av tio rektorer anger att det är mycket svårt eller ganska svårt att ordna utbildningsrelevanta apl-platser. Svårast anses det vara på programmet för estetiska verksamheter och programmet för samhälle, natur och språk, och lättast på programmet för hotell, restaurang och bageri.
- Rektorer ser arbetsgivares brist på tid och ekonomiska resurser som det största hindret för att anordna apl.
- Att elevgruppen på nationella program uppges ha mer omfattande funktionsnedläggningar än tidigare medför sämre förutsättningar att vara på en arbetsplats. Alla elever har inte förstått innebörden av sitt gymnasieval och alla är inte motiverade att göra apl inom programmets inriktning.
- Flera faktorer förefaller ha betydelse för att apl ska fungera väl. Utbildningen behöver vara organiserad så att både omfattning och krav på självständighet successivt ökar, med utgångspunkt i elevernas förutsättningar.
- Nästan nio av tio rektorer för individuella program anger att skolan kan erbjuda praktik åt elever som har förutsättningar att klara av det.
- Skolan behöver samverka med arbetslivet och andra aktörer både för att få till stånd apl och för att det ska finnas en fortsättning för ungdomarna efter gymnasiesärskolan. Samverkan fungerar enligt enkätsvaren generellt bättre med privata arbetsgivare än med offentliga.

71. Varje elev ska ha en handledare på arbetsplatsen som har nödvändiga kunskaper och som i övrigt bedöms vara lämplig. Elevens lärare ska tillsammans med handledare lägga upp en plan för vilket lärande som kan ske på arbetsplatsen och hur lärandet ska bedömas och återkopplas.

Apl kan ge möjligheter, men svårt att få det att fungera

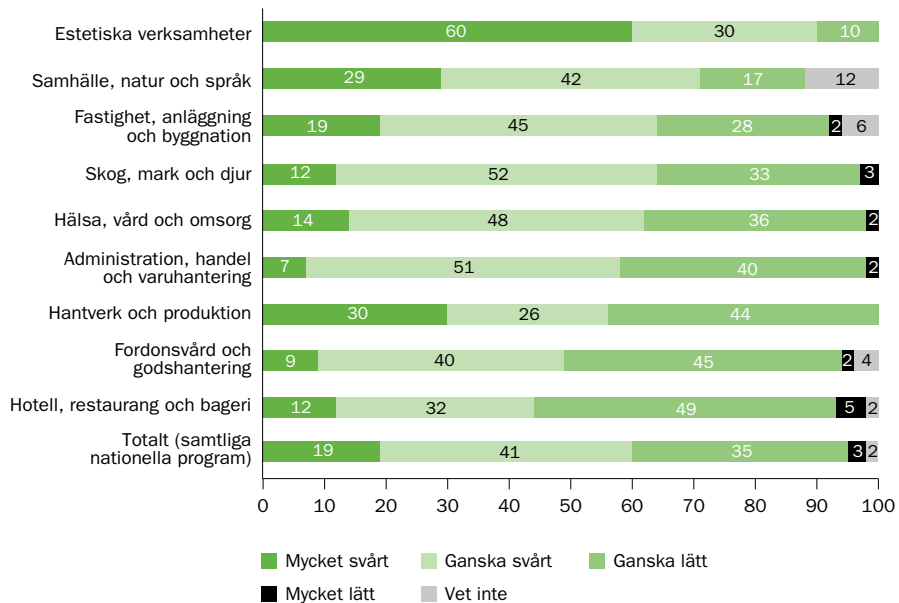
Positiva kommentarer om apl i enkäten handlar om den ökade kopplingen mellan skola och arbetsliv i den reformerade gymnasiesärskolan, både för att eleverna ska få utveckla arbetsrelaterade och sociala förmågor, och för möjligheten att en apl-placering kan övergå i någon form av anställning efter skolan. Ett exempel är trädgårdsbranschen, som på en skola beskrivs ha mycket goda möjligheter att både tillhandahålla apl-platser och erbjuda framtida arbetstillfällen. Det finns också uppgifter om att elever som har haft svårt att tillgodogöra sig teoretisk kunskap i skolan, har utvecklat sin förståelse under apl. Både enkätsvar och intervjuer ger exempel på att skolor, tack vare Skolverkets projektmedel för att kvalitetsutveckla apl, har förbättrat sin organisation och sina rutiner. Skolverkets sammanställningar visar också att gymnasiesärskolan statistiskt sett är överrepresenterad bland dem som får detta statsbidrag.

Men vanligare än positiva kommentarer är beskrivningar i både enkät och intervjuer av att det krävs mycket av både skolan och arbetsplatsen för att apl ska fungera som det är tänkt i den reformerade gymnasiesärskolan.

Många skolor har svårt att ordna apl-platser

Enkätresultaten i följande diagram visar hur skolorna bedömer möjligheten att ordna lämpliga apl-platser åt eleverna på de olika nationella programmen.⁷²

Diagram 10. Rektorens svar på enkätfrågan "Hur lätt eller svårt bedömer du att det är/kommer att vara att ordna utbildningsrelevanta och lämpliga apl-platser för era elever i den reformerade gymnasiesärskolan?"

Kommentar: Programvis redovisning sorterad efter den sammanlagda andelen respondenter som anger mycket svårt respektive ganska svårt.

Av diagrammet framgår dels att en majoritet av rektorerna totalt sett (60 procent) bedömer det som mycket eller ganska svårt att ordna utbildningsrelevanta och lämpliga apl-platser för sina elever, dels att bedömningarna av utmaningen varierar stort mellan olika program. Att bedömningarna omfattar hela skalan från mycket svårt till mycket lätt inom sex av de nio programmen innebär också att förutsättningarna för att ordna apl-platser kan vara vitt skilda mellan olika skolor inom samma program.

72. Det är skolans huvudman som ansvarar för att skaffa apl-platser och för att de krav som finns på utbildningen uppfylls.

Skolor förefaller att ha svårast att tillhandahålla apl på programmet för estetiska verksamheter och programmet för samhälle, natur och språk.⁷³ Båda hör till de minsta nationella programmen i gymnasiesärskolan sett till antalet elever. De minskade båda mellan åren 2013 och 2014, och saknades helt i flera län 2014. Programmet för samhälle, natur och språk anordnades 2014 på endast 15 skolenheter i landet.

Bäst utsikter för att ordna apl finns enligt rektorernas bedömningar på programmet för hotell, restaurang och bageri. Detta är också det nationella program som har haft störst antal elever och som haft ett oförändrat elevantal under de år som reformen har varit i kraft.⁷⁴

Intervjuerna visar på varierande erfarenheter av att hitta apl-platser åt elever på programmet för hälsa, vård och omsorg. Det finns både skolor som har haft lätt att få platser inom äldreården, men svårt inom förskola, och andra skolor där det har varit tvärtom.

Lättare att ordna praktik inom individuella program

Möjligheten att erbjuda praktik på de individuella programmen är enligt enkätsvaren goda.⁷⁵ Nästan nio av tio rektorer för individuella program anger att skolan kan erbjuda praktik åt elever som har förutsättningar och behov av det, varav mer än hälften anger i stor utsträckning. I intervjuer har vi fått uppgifter om varierande möjlighet för elever från individuella program att göra praktik på daglig verksamhet.

Arbetsgivarnas förutsättningar anges som största hindret för att få apl-platser

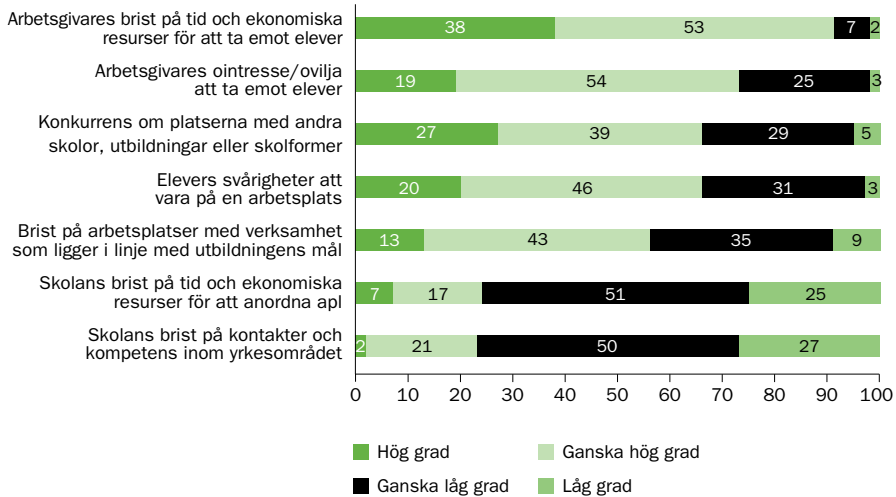
I vår enkätundersökning fick rektorerna ange i vilken grad det finns svårigheter att anordna apl-platser utifrån ett antal aspekter. Diagram 11 redovisar svaren.

73. På motsvarande program i gymnasieskolan (estetiska programmet, naturvetenskapliga programmet och samhällsvetenskapliga programmet) finns inga krav på apl.

74. Uppgifter om elevantal, skolenheter och vilka nationella program som anordnas i respektive län finns i kapitel 2 och 3.

75. Praktik får förekomma på de individuella programmen om rektor bedömer att det är till nytta för eleven. Praktiken styrs inte av innehållet i ämnesområdesplanerna och omfattningen beslutas för varje enskild elev. 19 kap. 14 § skollagen (2010:800).

Diagram 11. Rektornas svar på enkätfrågan "I vilken grad uppfattar du att svårigheter att anordna apl för era elever i den reformerade gymnasiesärskolan handlar om följande aspekter?"

Kommentar: Redovisning sorterad efter den sammanlagda andelen respondenter som anger hög och ganska hög grad.

Av diagrammet framgår att rektorerna ser arbetsgivares brist på tid och ekonomiska resurser som det största hindret (av våra alternativ) för att anordna apl. Nio av tio rektorer som upplever svårigheter att ordna apl anger att detta i hög eller ganska hög grad är en försvårande omständighet. Även ointresse från arbetsgivare, konkurrens om platser, individuella svårigheter för elever och brist på arbetsplatser förenliga med utbildningens mål försvårar apl-verksamheten enligt en majoritet av rektorerna. Skolans egna förutsättningar i form av kontaktnät, kompetens, tid och resurser är enligt enkätsvaren inte lika utbredda hinder.⁷⁶

Kommentarer i enkäten handlar bl.a. om att arbetsplatser kan sakna förutsättningar att ta emot elever med fler funktionsnedsättningar än utvecklingsstörning, som rörelsehinder eller hörselnedsättning (behov av teckentolkning). En annan kommentar är att det är särskilt svårt att ordna fungerande apl-placeringar i branscher med hög personalomsättning eftersom det där återkommande är nya anställda utan förförståelse som ska ta emot eleverna. Ytterligare andra kommentarer handlar om förväntningar på att kommuner borde kunna ordna fler apl-platser.

76. Det finns skillnader mellan svaren från rektorer på kommunala respektive fristående skolor för samtliga alternativ i diagram 11, men vi anger inte dessa skillnader eftersom vi enbart har svar från nio fristående skolor.

Rekryteringen av apl-platser framstår i studien som många gånger tidskrävande och beroende av kontakter mellan skolpersonal och arbetsliv. För skolans del kan det enligt våra intervjuer handla om att man strävar efter att långsiktigt bygga upp relationer och kunna konkurrera med andra verksamheter som också vill ha ut elever på apl eller praktik i arbetslivet.⁷⁷ Intervjustudien visar att det finns positiva erfarenheter av hur arbetet kan gå till. I en av kommunerna beskriver de intervjuade ett bra samarbete mellan gymnasiesärskolan och olika kommunala verksamheter. Bl.a. har arbetat gått ut på att skapa förutsättningar för apl genom gemensamma insatser för att rekrytera handledare inom kommunala verksamheter och ordna handledarutbildning för dessa.

Skolor arbetar med både fasta och individuella apl-platser. Fasta platser tar återkommande emot en skolas elever, vilket innebär att arbetsgivaren är införstådd med förväntningar och vad som kan krävas för att det ska fungera bra. Individuella platser är avsedda för en viss elev och kan vara tänkta att kunna övergå i någon typ av anställning. Utformningen med fasta och/eller individuella platser varierar mellan skolor. I intervjuer har vi fått beskrivningar av att det kan vara yrkeslärare som i första hand söker individuella apl-platser för sina elever, och att studie- och yrkesvalslärare eller apl-samordnare blir inkopplad om läraren inte lyckats hitta någon plats.⁷⁸ Det finns också exempel på att det framför allt är studie- och yrkesvägledare eller apl-samordnare som bygger upp nätverk för att kunna ordna platser. Exempel finns också på andra tjänstebefattningar som arbetar med att få tillstånd en väl fungerade apl-verksamhet.

Mer apl för varje årskurs

Vår rektorsenkät innehåller en fråga om hur apl-veckorna är *tänkta* att fördelas över utbildningens fyra årskurser på de nationella programmen. Svaren visar att skolorna generellt sett avser att successivt öka mängden apl för varje årskurs på de nationella programmen, från i genomsnitt knappt två veckor i årskurs 1 till drygt tio veckor i årskurs 4. Hälften av de rektorer som har besvarat frågan anger att apl överhuvudtaget inte förekommer under årskurs 1.⁷⁹

Det finns rektorer som i enkätundersökningen påtalar att den planerade fördelningen är flexibel och att den anpassas utifrån de enskilda elevernas förutsättningar. Det finns också uppgifter om att elever kan få mycket apl redan i början av sin utbildning om de har egna förutsättningar och skolan kan hitta bra apl-platser i ett tidigt skede.

77. Som t.ex. gymnasieskolor och kommunal vuxenutbildning.

78. Apl-samordnares roller och uppgifter kan se olika ut, men de kan arbeta mer sammanhängande med apl-frågor och utföra arbetsuppgifter som annars skulle kunna åligga yrkeslärare.

79. Det är enligt 4 kap. §§ 12, 14 gymnasieförordningen (2010:2039) rektor som beslutar om hela eller delar av kurser ska förläggas till arbetsplatser och om hur fördelningen ska se ut över läsåren.

Flertalet rektorer anger en fördelning av apl-veckor som summerar till exakt 22 veckor under utbildningen, det vill säga den minsta nivå som gäller för hela utbildningen enligt gymnasieförordningen. Några rektorer anger uppgifter som summerar upp till drygt 30 veckor och ett par rektorer till färre än 22 veckor.

Successivt ökade krav på elevers självständighet

De rektorer som har kommenterat apl-veckornas fördelning i enkäten framför bland annat att de vill att eleverna ska vara väl förberedda och ha branschkunskap innan apl påbörjas. Enligt dessa rektorer bör eleverna också få känna sig för på olika arbetsplatser inför det fortsatta arbetslivet samt få flera veckors apl under det sista året för att möjliggöra arbetsmarknadsetablering och sysselsättning efter gymnasiesärskolan. De första åren tycks därmed i högre grad handla om att introducera eleverna i arbetslivet, medan apl i årskurs 4 i högre grad ska syfta till att främja deras framtida sysselsättning.

Liknande beskrivningar finns i våra intervjuer. Där framkommer bland annat att skolor det första året, eller de första åren, förbereder eleverna för kommande apl. Det sker dels genom att i undervisningen ta upp vikten av att komma i tid och sociala förväntningar, dels genom att eleverna får praktisera på skolan i exempelvis matsal, kafé, konferensanläggning och vaktmästeri. Så här säger rektor för en skola där eleverna kan möta 400 kunder på en dag när de praktiserar i skolans kafé:

Så det är inte på låtsas, utan det är skarpt läge. Sedan finns det alltid lärare så att man har möjlighet att fråga.

Det finns också exempel på att elever först har apl två och två, i en del fall en yngre och en äldre elev, eller i grupp. Därefter är det tänkt att eleverna i successivt ökad omfattning ska genomföra apl med stöd av studie- och yrkesvägledare, apl-samordnare, lärare och assistenter. Stödet kan både handla om att någon från skolan behöver vara på plats hela tiden, och att de besöker eleven regelbundet. Det planerade upplägget kan vara så att eleverna börjar sin apl på en fast placering, för att senare i utbildningen gå över till en individuell plats.

Intervjuerna ger exempel på vikten av att både förbereda handledare och arbetsplatser inför apl, och sedan följa upp hur det fungerar.⁸⁰ Handledare måste t.ex. förstå hur mycket instruktioner och vägledning elever behöver. Det finns erfarenheter av att det också behövs mycket dialog och återkoppling om vad som är handledarens respektive lärarens ansvar.

80. Läraren ska planera för elevens lärande på arbetsplatsen i förhållande till målen för utbildningen. Skolan ansvarar för att förbereda både elever och handledare för apl-perioderna.

Det finns exempel på att både studie- och yrkesvägledare och personer med andra befattningar kan vara med och stötta arbetsplatser och elever, förutom att lärare stämmer av med elever och handledare. Vi har också hört att skolor inte anser sig ha resurser att förbereda och följa upp arbetsplatser så mycket som skulle behövas.

Intervjustudien ger också exempel på att skolor som har inackorderade elever har ambitionen att ordna apl i den kommun där eleven förväntas bo efter gymnasiesärskolan för att underlätta inträdet på arbetsmarknaden. Sådan apl-placering kräver att allt runtomkring måste fungera, som boende och det dagliga livet. Det blir också mycket resande för de lärare som ska följa upp apl. Så här säger en intervjuad lärare från en skola där många av eleverna bor på elevhem:

Jag tror inte vi kommer att lyckas med den personaltillgång vi har idag, att vara ute på det sättet. Du ska vara ute på besök, du ska lägga upp en kurs eller del av en kurs på en arbetsplats. Sedan ska du sätta betyg med handledaren. Det här ser jag som jättesvårt att genomföra överhuvudtaget.

Elever som inledningsvis behöver mer intensivt stöd kan enligt intervjuer få börja med apl i skolans närområde för att underlätta skolans uppföljning. Det finns också exempel på att inackorderings elever vill etablera sig i sin skolkommun, och att skolan därför försöker ordna apl där.

Förändrad elevgrupp ställer höga krav på apl

I både enkät- och intervjustudien har vi fått kommentarer om att den nuvarande elevgruppen på nationella program har större svårigheter att vara på en arbetsplats jämfört med tidigare. Behovet av omfattande stöd och anpassning uppges ha ökat, liksom kraven på handledaren för att få apl att fungera. Här är ett citat från intervjustudien:

Detta är en fråga som vi har tagit upp i vårt nätverk och alla kommunrepresentanterna säger samma sak. När vi får in yrkesträningselever, som man lite slarvigt säger, till nationella program och de ska ha 22 veckors apl helst inom sitt program och sin inriktning, då blir det tufft. Och det handlar egentligen inte om arbetsplatsen utan om det sociala. Fixa att vara ute själv, ta ansvar, passa tider.

En del säger att de försöker lösa situationen genom att assistenter följer med elever på apl, förutom att lärare, studie- och yrkesvägledare eller någon annan personal är med i början av placeringen. Men det finns också de som säger att deras ersättning inte täcker för assistenter till varje elev under hela perioden

och att det inte heller fungerar på alla arbetsplatser med en stödperson närvarande hela tiden.⁸¹

Trots det många gånger intensiva arbetet inför elevers gymnasiesärskoleval som vi beskriver i kapitel 4 förekommer enligt våra intervjuer att ungdomar inte har förstått innebörden av sitt programval. Här är en ståndpunkt som illustrerar detta:

Eleverna vet inte vad de vill och de vet heller inte om de passar för de här jobben om de inte får prova. Och hur ska de veta det? Det är helt fel att de ska bestämma det när de är 15 år.

Att elever inte har förstått innebörden av sitt programval kan t.ex. innebära att de inte har kopplat det till programmets arbetslivsinriktning och att de inte vill genomföra apl i enlighet med målen för den utbildning de har valt. Sådana situationer kräver enligt vad som framkommit i intervjuer att lärare arbetar med att motivera eleverna och göra programmets inriktning konkret och begriplig för dem. Vi har också hört exempel på att intervjuad skolpersonal anser att det utifrån en del elevers förmåga, önskemål och aktuella situation skulle kunna finnas andra mer lämpade apl-platser än de som är programmets inriktning. Det finns uttalanden om att kravet att apl ska bygga på kurserna i det aktuella programmet uppfattas vara för långtgående, bl.a. för att elever kan vara osäkra på vad de vill göra efter utbildningen och att skolor har svårt att hitta apl-platser som överensstämmer med programmet.

Stora skillnader i skolors samverkan med arbetslivet

Gymnasiesärskolans samverkan med arbetslivet och andra aktörer i samhället har betydelse både för att skolor ska kunna anordna apl- och praktikplatser, och för att det ska finnas mottagare av eleverna efter avslutad skolgång.

Rektorerna fick i enkäten bedöma sin samverkan med olika aktörer för att främja elevernas framtida arbetsmarknadsetablering. Resultaten framgår av följande tabell.

81. Skolan måste också säkerställa att arbetsplatsen har en god arbetsmiljö och uppfyller gällande krav. Arbetsmiljöreglerna för dem som är under 18 år gäller även för elever på apl. Enligt Arbetsmiljöverkets föreskrifter ska huvudmannen för skolan och arbetsgivaren göra en riskbedömning av arbetsplatsen innan påbörjad apl.

Tabell 5. Procentuell fördelning av rektorernas svar på enkätfrågan "Hur bedömer du er samverkan med följande parter för att ge eleverna förutsättningar för framtida yrkesverksamhet och sysselsättning?".

	Ej behov av mer samverkan		Behov av mer samverkan	
	Tillräcklig samverkan	Har inte samverkan och ser inte behov av detta	Otillräcklig samverkan	Har inte samverkan men ser behov av detta
LSS-handläggare inom kommunen	79	1	16	4
Företrädare för daglig verksamhet	76	2	18	5
Försäkringskassan	71	5	18	5
Arbetsförmedlingen	68	7	20	5
Kommuners arbetsmarknadsverksamheter	54	7	28	11
Privata arbetsgivare	50	6	37	7
Offentliga arbetsgivare (stat, kommun, landsting)	39	6	47	7
Ideella föreningar	33	15	32	20
Kommunalpolitiska representanter	25	15	41	19
Fackliga representanter	22	34	23	22

Kommentar: redovisning sorterad efter svarsalternativet "Tillräcklig samverkan". De skuggade rutorna visar om majoriteten rektorer ser behov av mer samverkan eller ej med respektive part.

Resultaten i tabell 5 visar påtagliga variationer mellan olika skolors samverkan med olika externa aktörer. En klar majoritet av rektorerna framför att samverkan med LSS-handläggare, daglig verksamhet, Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen är tillräcklig.⁸² Å andra sidan finns också här en grupp rektorer som bedömer samverkan med dessa parter som otillräcklig eller obefintlig trots behov av samverkan.

Samverkan fungerar enligt svaren generellt bättre med privata arbetsgivare än med offentliga. Men även på denna fråga finns både en stor andel rektorer som ser en tillfredsställande samverkan och som ser ytterligare behov. Kommunalpolitiska representanter ligger i topp av alternativen i enkäten när det

82. LSS står för lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. *Daglig verksamhet* enligt LSS är en insats i form av sysselsättning för personer med funktionsnedsättning som är i yrkesverksam ålder, saknar förvärvsarbete och inte är under utbildning.

gäller önskan om ytterligare samverkan. Det skulle kunna vara relaterat till att det är huvudmannen för utbildningen som har ansvar för att ge skolorna förutsättningar att ordna apl-platser och att de krav som finns på utbildningen blir uppfyllda. En annan orsak till att skolor vill ha mer samverkan med både kommunpolitiker och offentliga arbetsgivare som kommit fram i vår intervjustudie, är åsikten att kommuner i större utsträckning borde kunna erbjuda både apl-platser och arbete efter genomgången utbildning.

Svaren från rektorer för kommunala och fristående skolor skiljer sig åt när det gäller samverkan med arbetslivet. En betydligt större andel av rektorerna på kommunala skolor ser behov av ytterligare samverkan med såväl privata och offentliga arbetsgivare, som med ideella föreningar, jämfört med sina kollegor på fristående skolor.⁸³ Förhållandet är det omvända vad gäller skolornas samverkan med kommunernas arbetsmarknadsverksamheter och Försäkringskassan, dvs. det är vanligare att rektorer för fristående skolor vill samverka mer.⁸⁴ Till viss del skulle skillnaderna kunna förklaras av att fristående skolor i störst utsträckning har individuella program och därmed mindre behov av att samverka med arbetsgivare på den öppna arbetsmarknaden, medan de däremot behöver kontakt med samhällets stödfunktioner. När det gäller övriga parter i tabell 5 är skillnaderna mindre mellan skolor med olika huvudmannatyper.⁸⁵

Enkäten har en fråga om i vilken utsträckning huvudmannen har medverkat till skolans samverkan med arbetslivet. Hälften av rektorerna har angivit att det sker antingen i en viss eller i en liten utsträckning. Mindre än 5 procent att så sker i stor utsträckning och 40 procent har svarat att det inte sker alls.

Begränsad tillgång till lokala programråd

En form för samverkan mellan gymnasieskolor och arbetsliv utgörs av lokala programråd. Enligt gymnasieförordningen ska det finnas ett eller flera lokala programråd för varje yrkesprogram inom gymnasieskolan.⁸⁶ De lokala programrådets organisering och uppgifter regleras inte närmare, men råden kan bland annat diskutera utbildningens arbetslivsanknytning, hjälpa huvudmän och skolor med att planera och organisera sin apl-verksamhet, bidra i ord-

83. 46 procent av rektorerna på kommunala skolor och 27 procent på fristående skolor ser ytterligare behov av samverkan med privata arbetsgivare (svar enligt någon av de båda högra svarskolumnerna i tabell 5).

57 procent av rektorerna på kommunala skolor och 36 procent på fristående skolor ser ytterligare behov av samverkan med offentliga arbetsgivare. 55 procent av rektorerna på kommunala skolor och 27 procent på fristående skolor ser ytterligare behov av samverkan med ideella föreningar.

84. 52 procent av rektorerna på fristående skolor och 37 procent på kommunala skolor ser ytterligare behov av samverkan med kommunernas arbetsmarknadsverksamheter. 36 procent av rektorerna på fristående skolor och 22 procent på kommunala skolor ser ytterligare behov av samverkan med Försäkringskassan.

85. Skillnaden i andelen rektorer som ser ytterligare behov av samverkan med Arbetsförmedlingen, företrädare för daglig verksamhet, LSS-handläggare samt fackliga och kommunalpolitiska representanter är enbart 2 till 8 procentenheter för rektorer på kommunala respektive fristående skolor.

86. 1 kap. 8 § gymnasieförordningen (2010:2039).

landet av apl-platser och ta fram utvärderingsprinciper för apl till skolornas systematiska kvalitetsarbete.

Det finns inte något krav på att gymnasiesärskolor ska ha något lokalt programråd och flertalet gymnasiesärskolor har inte heller tillgång till något sådant, enligt enkätundersökningen bland rektorer. Följande tabell redovisar rektorernas svar.

Tabell 6. Andel (%) av rektorerna som i enkäten har svarat att det finns ett eller flera lokala programråd knutna till sin gymnasiesärskoleenhet.

	Kommunala	Fristående	Alla
Ett eller flera lokala programråd upprättade av gymnasiesärskolan	17	15	17
Ett eller flera gemensamma lokala programråd med gymnasieskolan	36	21	34
Minst ett lokalt programråd	45	30	43

Kommentar: De två översta raderna i tabellen motsvarar enkätfrågans svarsalternativ. Den nedersta raden visar i vilken utsträckning som rektorerna har angett minst ett av alternativen.

Det framgår av tabell 6 att färre än hälften av rektorerna har ett eller flera lokala programråd knutna till sina skolenheter, och att fler än hälften således inte har det. Det är något ovanligare med lokala programråd knutna till skolenheter på fristående gymnasiesärskolor än på kommunala. Resultaten visar också att det är vanligare med gemensamma programråd med gymnasieskolan än att gymnasiesärskolan har upprättat egna programråd. Intervjustudien visar att det kan variera mellan program på samma skola om de har kontakt med gymnasieskolans programråd.

Av öppna kommentarer till denna enkätfråga framgår bland annat att fler programråd håller på att bildas och att samverkan med arbetslivet också sker i andra former, exempelvis i nätverksgrupp eller verksamhetsråd. I intervjustudien har vi fått höra om funderingar att bygga upp egna programråd, kopplat till en osäkerhet om det är värt den administrativa bördan.

Oro över elevernas framtid på arbetsmarknaden

Det är i skrivande stund ett par år kvar tills några elever har gått ut från den reformerade gymnasiesärskolan, men eftersom skolans uppgift för övergången till arbetslivet är förstärkt genom reformen är frågan om framtida möjligheter aktuell redan nu. Läroplanen för gymnasiesärskolan anger att skolan ska ge ett individuellt stöd vid övergången till arbetslivet eller sysselsättning.⁸⁷

Ungdomarnas övergång från gymnasiesärskola till yrkesliv är, vid sidan av tillgång på behöriga lärare och apl-platser, något som rektorer och annan personal beskriver som en kommande stor utmaning för den reformerade gymnasiesärskolan. Utbildningen ska syfta till att ge en god grund för yrkesverksamhet, men det finns funderingar bland dem vi har intervjuat om vilken yrkesverksamhet det ska handla om. Så här säger en av de rektorer som vi har träffat:

Sen är det en väldig press i samhället. Det är någonstans där man börjar tänka. Var finns platsen för den här målgruppen? Det är svårt för normalstörda att passa in, det är sådan otrolig förändringstakt och höga krav.

Arbetsmarknaden kan ställa krav på social förmåga och egen drivkraft som många av de nuvarande eleverna på nationella program kan få svårt att uppfylla, enligt intervjustudien. Den visar att det finns en oro bland rektorer för att gymnasiesärskolans elever ska känna sig lurade om de går en yrkesutbildning som inte leder till någon fortsättning i arbetslivet. Följande citat är ett exempel:

Ibland så ifrågasätter jag, vad utsätter vi eleverna för? Det är ganska svårt att gå ut på 22 veckors apl, och sedan visar det sig att de ändå ska arbeta inom daglig verksamhet.

Önskan om större samhällsansvar

Gymnasiesärskolans fokus på arbetsliv har ökat genom reformeringen och vi har också fått höra om behov av ett större samhällsansvar för att skapa anställningsmöjligheter för målgruppen. Som vi har redogjort för vill många rektorer ha mer samverkan med politiker, offentliga och privata arbetsgivare, och även civila samhället. Vi har hört uttalanden både om att privata arbetsgivare kan vara bättre än offentliga på att anställa personer ur målgruppen, och om högre förväntningar på de offentliga verksamheterna. Så här säger en person som menar att det handlar om en människosyn:

87. *Läroplan för gymnasiesärskolan 2013.*

Sen tycker jag att offentlig sektor måste ta ett ofantligt mycket större ansvar. Där brister det. ... För jag tror att det är enda sättet för de här ungdomarna att komma in på arbetsmarknaden.

Enligt intervjustudien är det ett långsiktigt arbete att bygga upp relationer och nätverk för att det ska finnas en fortsättning för eleverna, ett arbete som förefaller vara mer påbörjat i vissa kommuner än i andra. Det finns kommuner som har beslutat att anställa ett visst antal ungdomar som har avslutet gymnasiesärskolan. Vi har också fått höra att en kommun har bidragit med coachning och assistenter för att elever från gymnasiesärskolan ska kunna bli aktuella för kommunens sommarjobb för ungdomar, och därigenom knyta kontakt med arbetslivet. Även om den tänkta arbetsmarknaden för gymnasiesärskolans målgrupp inte finns i nuläget i den utsträckning som skulle behövas, visar dessa exempel på en strävan att utöka ungdomarnas möjligheter.

Referenser

Mineur, T. (2013), *Skolformens komplexitet – elevers erfarenhet av skolvardag och tillhörighet i gymnasiesärskolan.*

Proposition 2011/12:50, *En gymnasiesärskola med hög kvalitet.*

Skolinspektionen (2011), *Särskolan. Granskning av handläggning och utredning inför beslut om mottagande.* Skolinspektionens rapport till regeringen 31 januari 2011.

Skolinspektionen (2011), *Mottagandet i särskolan under lupp. Granskning av handledning, utredning och information i 58 kommuner.*

Skolverket (2015), *Att planera för barn och elever med funktionsnedsättning. En sammanställning av forskning, utvärdering och inspektion 1994–2014.* Kunskapsöversikt.

Skolverket (2015), *Kvalitetsarbete inom gymnasiesärskolans individuella program.* Stödmaterial.

Skolverket (2015), *Bedömning för lärande – kunskapsbedömning inom gymnasiesärskolans individuella program.* Stödmaterial.

Skolverket (2014), *Introduktionsprogram.* Rapport 413.

Skolverket (2014), *Studie- och yrkesvägledning inom gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna.*

Skolverket (2014), *Särskilda undervisningsgrupper. En studie om organisering och användning av särskilda undervisningsgrupper i grundskolan.* Rapport 405.

Skolverket (2013), *Arbete med studie- och yrkesvägledning.* Skolverkets allmänna råd med kommentarer.

Socialdepartementet (2011), *En strategi för genomförandet av funktionshinderpolitiken 2011–2016.*

SOU 2011:8, *Den framtida gymnasiesärskolan – en likvärdig utbildning för ungdomar med utvecklingsstörning.*

Bilaga 1. Data och metod

Statistik

Rikstäckande, officiell statistik för gymnasiesärskolan är begränsad till skolnivå och berör program per skolenhet och fördelning av elever (kvinnor och män) på olika program.

Enkätstudie

Skolverket skickade en enkät med drygt 30 frågor via e-postlänk till rektorer i samtliga gymnasiesärskoleenheter som hade elever i årskurs 1 och 2 läsåret 2014/15, sammanlagt 241 rektorer.⁸⁸ 203 rektorer svarade på enkäten, vilket gav en svarsfrekvens på 84 procent. Därutöver varierade svarsfrekvenserna mellan de enskilda enkätfrågorna.

Enkäten fokuserade frågeområden som förändringar i programutbudet, söktryck och antagningen, flexibiliteten i utbildningen för elever och hur gymnasiesärskolor samverkar med gymnasieskolan, arbetslivet och andra samhällsföreträdare, vad reformen kräver i form av kompetensutveckling av lärare och frågor om arbetet med det arbetsplatsförlagda lärandet (apl).

Intervjustudier

INTERVJUER I KOMMUNER

Skolverket genomförde intervjuer i sex kommuner: Bollnäs, Lund, Lycksele, Malmö, Norrköping och Södertälje.⁸⁹ Kommunerna valdes ut för att få en viss variation avseende storleken på elevgruppen i gymnasiesärskolan och kommunens storlek. Dessa faktorer bedömdes kunna påverka hur verksamheterna organiserade sig och arbetade. Samtidigt gjorde vi bedömningen att reformens avtryck skulle vara tydligare i skolor och kommuner med ett inte alltför litet antal elever i åk 1 och 2, varför vi endast valde en kommun med ett litet antal elever. Övriga kommuner hade mellan 39 och 103 elever i årskurs 1 och 2, vilket ur ett nationellt perspektiv är tämligen många. En annan faktor som vägdes in i urvalet var att få med en kommun där det fanns en skola med enskild huvudman samt en skola som arbetade inkluderat med gymnasieskolan.

88. Enkäten skickades ut i maj 2015.

89. Intervjuerna genomfördes under april–juni 2015.

Skolverket intervjuade företrädare på olika nivåer såsom kommunföreträdare och företrädare för fristående huvudmän (förvaltningschefer, chefer/tjänstemän med ansvar för antagning till gymnasiesärskolan och/eller med en samordnande funktion för särskolan), rektorer, lärare och studie- och yrkesvägledare. I alla intervjuer utom en intervjuade vi förvaltningschefer, rektorer och lärare i olika grupper om två–fem personer. Intervjuer med studie- och yrkesvägledare genomfördes antingen tillsammans med lärare eller med rektor. Antalet besökta skolor per kommun begränsades i de kommuner där det fanns fler än två skolenheter.

Intervjuerna kompletterade enkätdata och gav underlag för att besvara samtliga frågeställningar. I synnerhet gav de underlag för att besvara frågeställningarna om mottagandet och antagningen och kunskapsutmaningarna. Tabellen visar för respektive besökt kommun elevantalet och antalet skolenheter.

Diagram 1. Antal elever i gymnasiesärskola och antalet gymnasiesärskolenheter.

	Elever åk 1-2	Elever åk 1-4	Elever från hemkommun åk 1-4	Antal skolenheter åk 1-4
Bollnäs	45	138	27	1
Lund	48	91	35	1
Lycksele	15	28	11	1
Malmö	103	228	214	8
Norrköping	39	92	76	6
Södertälje	87	156	88	4

TELEFONINTERVJUER MED KOMMUNALA TJÄNSTEMÄN

För att få ytterligare underlag för att besvara frågeställningen om mottagandet och antagningen, genomförde en konsult på Skolverkets uppdrag telefonintervjuer med kommunala tjänstemän i 26 kommuner.⁹⁰ I kommunurvalet ingick de 15 kommuner som hade flest hemkommunselever och skolkommunselever i årskurs 1 och 2, då vi bedömde att en mer omfattande verksamhet skulle innebära att kommunerna hade varit tvungna att göra mer genomgripande förändringar av verksamheten än en mindre verksamhet. För att även ge en bild av erfarenheter från mindre verksamheter ingick 11 kommuner med ett mindre antal hemkommunselever (11–21 elever), med egen gymnasiesärskoleverksamhet eller utan egen verksamhet. Vi anpassade också urvalet så att kommuner med före detta grundsärskoleelever på introduktionsprogram ingick.

90. Konsult Peter Gröndahl genomförde studien under augusti och september 2015, och redovisade resultatet i en rapport till Skolverket.

Urvalet skulle säkerställa att en så stor andel av landets gymnasiesärskoleelever som möjligt skulle ingå. Trots att antalet kommuner i telefonintervjustudien var begränsat var det kommuner där 1 192 av de 3 125 eleverna i den reformerade gymnasiesärskolan gick läsåret 2014/15, vilket är 38 procent av eleverna. Även intervjuerna i de sex kommunerna gav underlag för att besvara frågorna om antagningsprocessen, varför uppföljningen i denna del bygger på intervjuer med kommuner som totalt hade 1 535 elever. Det motsvarade ungefär hälften av eleverna i den reformerade gymnasiesärskolan läsåret 2014/15.

Bilaga 2. Statistik per program

Administration, handel och varuhantering			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	127	156	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	56	44	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	63	1	64

Estetiska verksamheter			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	97	75	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	43	57	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	26	5	31

Fastighet, anläggning och byggnation			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	135	116	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	94	6	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	51	4	55

Fordonsvård och godshantering			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	92	81	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	96	4	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	41	0	41

Hantverk och produktion			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	50	39	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	80	20	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	23	0	23
Hotell, restaurang och bageri			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	170	169	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	41	59	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	65	3	68
Hälsa, vård och omsorg			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	92	96	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	18	82	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	45	1	46
Samhälle, natur och språk			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	45	35	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	51	49	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	51	4	55

Skog, mark och djur			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	100	115	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	57	43	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	32	4	36
Individuella program			
Antal elever i årskurs 1, 2013–2014	2013	2014	
	720	657	
Andel (%) män och kvinnor i årskurs 1–2, 2014	Män	Kvinnor	
	64	36	
Antal skolenheter med elever i årskurs 1–2 fördelade på typ av huvudman, 2014	Kommunal	Fristående	Totalt
	163	21	184

Reformeringen av gymnasiesärskolan som trädde i kraft 2013 innebar att skolformen i flera delar gjordes om för att likna gymnasieskolan. Gymnasiesärskolan har genom reformen fått nya program, elevernas valfrihet har ökat och nya bestämmelser ska säkerställa att endast elever som tillhör gymnasiesärskolans målgrupp mottas i skolformen.

Denna rapport handlar om vilka avtryck reformen har gjort två år efter införandet. Syftet har varit att följa upp och analysera den reformerade gymnasiesärskolan. Bland annat belyser rapporten hur eleverna fördelar sig på olika program, mottagande och antagning, samt hur kunskapsutmaningarna i utbildningen uppfattas av rektorer och lärare. Vi visar också hur gymnasiesärskolor arbetar med flexibilitet och samverkan, samt med det arbetsplatsförlagda lärandet.

Rapporten riktar sig till alla som är intresserade av gymnasiesärskolans utveckling, däribland huvudmän, rektorer, lärare och annan skolpersonal.

Skolverket

www.skolverket.se